Sayı : 80 BİRİNCİTEŞRİN 1939 Cilt : XIV

ÜLKÜ
HALKEVLERİ DERGİSİ

Direktör : M. FUAD KÖPRÜLÜ

MANEVÎ ve AHLÂKÎ KUVVET

M. FUAD KÖPRÜLÜ

İçtimaî hayatın türlü tezahürlerine şahit olduğumuz zaman, ilk bakışta, maddî kuvvet ve onun muhtelif tecellîleri birdenbire gözümüze çarpar. Çünkü bir milletin maddî serveti, teknik kudreti, istihsâl derecesi kolaylıkla hisap ve rakamlarla ifade olunabilir. Herhangi bir memleketin yeraltı ve üstü zenginliklerini, bunlardan ne derece istifade olunduğunu, endüstriyel faâliyetinin derecesini, iç ve dış ticaretinin hacmini, askerî kudretinin derecesini hisaplamak daima mümkindir. Elde sağlam istatistiklere dayanan doğru malûmat bulunduktan sonra, bütün bu meseleler hakkında hakikate en yakın bir fikir edinmek kabildir. Yine bu sayede muhtelif memleketlerin maddî kuvvetlerini birbiriyle mukayese etmek de her zaman mümkindir.

Fakat, herhangi bir memleketin, herhangi bir milletin kuvveti, acaba yalnız maddî kuvvetinden ve onun muhtelif tecellîlerinden mi ibarettir ? Onların manevî (*spirituel*) ve ahlâkî kuvvetleri yok mudur ? Bu manevî kuvvet, maddî kuvvetten daha az *réel* birşey midir ? Bir insan materyalist telâkkilere nekadar saplanmış olursa olsun, bu suallere menfî bir cevap veremez. Çünkü esasen manevî ve ahlâkî âmiller olmadan *millet* dediğimiz içtimaî teşekkülün mevcut olabilmesine imkân yoktur. Müşterek duygulara ve müşterek kıymet telâkkilerine malik olmayan bir insan kalabalığı, hiçbir zaman bir millet teşkil edemez.

Şu halde, ne müfrit bir materiyalizme ne de aşırı bir ideâlizme düşmeyerek, tamamiyle pozitif ve objektif bir surette hareket ettiği-

miz takdirde bile, insan cemiyetlerinde manevî ve ahlâkî kuvvetlerin mevcudiyetini derhal kabûl etmek mecburiyetinde kalırız. Ve bir milletin kuvvetini ölçmek için yalnız maddî kuvvetlerini değil manevî ve ahlâkî kuvvetlerini de hisaba katmak lüzumunu teslim ederiz. Bu, aslâ mistik (*Mystik*) bir telâkki değil, bilâkis tamamiyle pozitif ve reâlist bir telâkkidir. Sosyolojik müşahedeler için en geniş bir sahâ teşkil eden tarih, bize bu hususta pek çok misâller gösteriyor : Maddî kuvvet ve teknik inkişaf bakımından çok yükselmiş milletlerin, manevî ve ahlâkî kuvvetleri bozulup inhilâl ettiği zaman birdenbire çöküp yıkıldıklarını, tarihte daima görüyoruz.

İçtimaî nizamını kaybetmiş, muhtelif tabakaları arasında tesanüt bağları çözülmüş, manevî ve ahlâkî kıymetlerden mahrum kalmış, ideâlsiz bir cemiyet, dünyanın en büyük teknik vasıtalarıyle mücehhez olsa bile, müstakîl bir millet olarak yaşamak kudretini gösteremez. 1914 harbinin bütün insanlık için çok meş'um neticeleri oldu : her cemiyet içinde manevî kıymetler düştü, içtimaî tesanüt azaldı, sınıf mücadeleleri arttı; herşeyi yalnız maddî ölçülerle ölçen insanlarda hobinlik hisleri en aşırı derecesine vardı. Fertler arasındaki münasebetlerde manevî ve ahlâkî düşüncelerin kalkması, cemiyet içindeki içtimaî tesanüdü bozar ve korkunç mücadelelere yol açar. Milletler arası münasebetlerinde de manevî ve ahlâkî düşüncelerin hiçe sayılması, yine ayni neticeyi, fakat daha geniş ve daha korkunç bir şekilde, doğurur. İşte bugün Avrupa'da şahidi olduğumuz müthiş mücadele, bu hakikatı çok açık bir şekilde göstermektedir.

Bugünkü büyük mücadelenin neticesini taayyünde, maddî kuvvet ve teknik kadar, birbiriyle çarpışan milletlerin manevî ve ahlâkî kuvvetleri de müessir olacaktır. İçtimaî nizamı ve manevî bünyesi en sağlam olan; ideâli en kuvvetli ve insanî ahlâk kaidelerine en uygun bulunan taraf, bu mücadeleden muzaffer çıkacaktır. Maddî ve teknik kuvvet, ancak manevî ve ahlâkî kuvvetle beraber olduğu zaman hakikî bir üstünlük ifade eder.

Z İ Y A G Ö K A L P

ŞAHSİYET MESELESİ VE İÇTİMAÎ DETERMİNİZM

Dr. ZİYAEDDİN FAHRİ

Bu ayın 25 inde, onbeş sene evvel aramızdan kaybettiğimiz Türk sosyoloğu Z i y a G ö k a l p'ın onbeşinci ölüm yıldönümünü anıyoruz. Bu gibi yıldönümleri yalnız birtakım muhabbet ve alâka tezahürlerine sahne olmamalı, ayni zamanda yıldönümüne mevzu olan hâdise ve şahsiyetlerin mahiyetleri etrafındaki tetkiklere, tahlil ve tenkidlere de vesile teşkil etmelidir. Z i y a G ö k a l p'ın ölümü kadar, bu gaye için müsait bir vesile olamaz.

Z i y a G ö k a l p, çok cepheli mütefekkirlerden biridir. Onun meşgûl olduğu tefekkür sahâları çok muhtelif, düşündüğü meseleler çok mütenevvidir. Bu yıldönümünde biz onun, aktüel mahiyeti de haiz olan " İçtimaiyatta şahsiyet ve Büyük Adam meselesi „ hakkındaki sosyolojik ve felsefî kanaatlerini tahlil etmek istiyoruz. Başkaları da, mütefekkirimizin başka cepheleri üzerinde dursunlar [1].

I

MES'ELENİN VAZ'I

İçtimaî muayyeniyetin, tam ve ideâl illiyet tatbikatının sağlam esasları üzerine kurulan D u r k h e i m içtimaiyatını, memleketimizde tanıtmış, ilmî ve amelî çalışmaları ile buna hizmet eylemiş olan Z i y a G ö k a l p'ca, ilkin zannedileceği gibi, büyük adama hiçbir yer vermemelidir. İçtimaî hâdiseleri değiştiren kuvvet, kendinden evvelki içtimaî hâdiselerdir. İçtimaî inkişafta büyük adamın, şahsiyetlerin, yâni ferdî iradelerin rolü ikinci ve üçüncü derecededir. Aslolan âmil birşey gibi gözönüne alınacak içtimaî hâdisedir. Binaenaleyh Z i y a G ö k a l p da, D u r k h e i m'in talebesi olmak sıfatı ile, ayni telâkkiyi gütmüş olmalıdır.

Fakat doğru gibi görünen böyle bir zan, ne D u r k h e i m için, ne de G ö k a l p için doğru değildir. Fransız içtimaiyatcısı kadar ferdlerin cemiyet hayatındaki rollerini tanıyan sosyologlar nadirdir. Türk içtimaiyat-

---

[1] Z i y a'nın onbeşinci ölüm yıldönümü münasebetiyle, Türk mecmuacılığında ve neşriyat âleminde şimdiye kadar benim bildiğim tezahürler şunlardır : *Varlık* mecmuasının son nüshasında Üniversite felsefe doçentlerinden S i y a v u ş o ğ l u S. E s a t : *" Ziya Gökalp, Mürebbi „* etüdünü neşrediyor. *Çığır* mecmuasında Profesör T u n ç o ğ l u M. Ş e k i p ile Doçent Ü l k e n o ğ l u H i l m i Z i y a'nın yazıları vardır. *İŞ* mecmuasının en son 19 uncu sayısında Üniversite profesör ve doçentlerinden birçoklarının dikkate şayan makaleleri vardır, ki bazılarına işaret ediyoruz : Z i y a G ö k a l p *(Peyami Safa), Ziya Gökalp ile nasıl tanıştım ?* (Profesör Y a l t k a y a o ğ l u M. Ş e r e f e d d i n), *Ziya ve Altın destanı* (P r o f. T u n ç o ğ l u M. Ş e k i p), *Ziya ve Türkçülük* (P r o f. H a l i m S a b i t), *Türk hayatı fikriyesi için hareket noktası olan Ziya Gökalp* (P r o f. H i l m i Z i y a), *Ziya nasıl sürgün edildi ?* (P r o f. H a t e m î S e n i h), ve ilâ . . . Bunlardan başka müstakil eser olarak H i l m i Z i y a'nın neşrettiği *" Ziya Gökalp „* ismindeki eser zikre değer.

cısı Gökalp da yerinde ferdlere hak verir. Hattâ birçok münakkitleri, onu 1914 - 1924 arasındaki Osmanlı ve Türkiye devlet adamlarından bazı - larını öğen yazıları için tenkid etmediler mi ? O halde bu iki sosyoloğun büyük adama yer verdiklerini kabûl ederek telâkkilerinin neden ibaret bulunduğunu görelim.

Fransız sosyoloğunun bu hususta düşündüğünü bir tarafa bırakıp Türk içtimaiyatcısının fikirlerini tahlil edeceğiz.

Gökalp evvelâ meseleyi vaz'ediyor : " Büyük adam namını verdiğimiz kimseler birtakım içtimaî sebeplerin telahukundan mı meydana geliyor ? Yoksa uzviyetin esrarengiz bir hamlesinden mi tevellüt ediyor ? Evvelemirde bu cihetin anlaşılması lâzımdır. Çünkü büyük adamlar içti - maî tekâmülün bir mahsûlü olarak meydana çıkıyor iseler " içtimaî muay - yeniyet „ i ihlâl etmezler. Halbuki uzviyetin hayatî bir hamlesinden doğuyorlarsa cemiyetin mukadderatı daima hariçten gelen esrarengiz âmillerin tesirine maruz olarak " Gayr-i muayyeniyet „ içinde kalır. O halde büyük adamların tarz-ı hizmetlerini teşrih etmeden evvel zuhur tarzlarını izah etmek lâzımdır „.

Bu suretle meseleyi vazeden Gökalp, büyük adam denen tipleri bir tasnife tâbi tutuyor. Bir kısım büyük adamlar -ki bunlar askerî, siyasî, içtimaî, dinî hayatta rol oynamışlardır- " yenileşme - teceddüt „ ameliye - sine kanal açmışlardır. İçtimaî hamlelere yeni bir din getirmişler, siyasî reformlar yapmışlardır. Rolleriyle tarihi yuğuran bu neviden büyük adamlara Gökalp " Müceddit - Réformateur „ diyor. Fakat bir başka sahâ, ilim ve edebiyat, bir kelime ile kültür denen sahâ daha var. Bu sahâda da istihaleler, inkılâplar, icatlar, keşifler yapılıyor. Bunları yapanlara mütefekkirimiz " Mübdi' - İnventeur „ ismini veriyor. O halde en geniş mânası ile gözönüne alınan tarih içinde içtimaî heyetlerin yürüyüşü üzerine tesir etmiş büyük adamlar bu suretle iki çeşide, kendi ifadesiyle *Müceddilere* ve *Mübdi'lere* ayrılmış bulunmaktadır.

Mensup olduğu Fransız içtimaiyat mektebini takip eden Gökalp, bu iki çeşit büyük adamın içtimaiyat kadrosu dahilinde, yâni muayyeniyet prensibini güden bir görüş içinde kalmak şartı ile, izahını mümkin kılmak için ayni içtimaiyat mektebinin " Tesanüt „ hakkındaki telâkkisine istinat etmektedir. Bu telâkkiyi kısaca hâtırlatalım.

Bütün cemiyet şekillerine iki çeşit tesanüde şahit olmaktayız. Birincisi mihanikî, yahut benzeme ile tesanüt, ikincisi uzvî, yahut ayrılma ile olan tesanüttür. Mesleklerin vücuda gelmediği, işbölümünün inkişaf etmediği iptidaî cemiyetlerde birinci şekil tesanüt mevcuttur. Burada esas " *bütün ferdî şuurların, muayyen bir cemiyetin ruhî esası olan müşterek bir tipe uygunluğu* „ dur. O zaman ferdiyet bir hiçten ibarettir. Zaten mihanikî tesanüdün işareti, " *ma'şerî şuurun ferdî şuurumuzla her noktada uyuşması* „ dır. Bu takdirde ma'şerî vicdanın " *kuvvetli halleri* „ karşısındayız.

Fert, kendi ferdiyetine ait değildir. O, açıkcası, " *cemiyetin emrinde olan birşeydir* „.

Uzvî tesanütte ise vaziyet tamamiyle başkadır. Zümre fertleri, hiç değilse zümre içindeki tâlî zümreler birbirlerine benzemezler. Benzemeyiş - leri nisbetinde de birbirlerine muhtaçtırlar. O zaman ma'şerî vicdan, kendisinin nizama sokamayacağı bazı hususî fonksiyonların ifası için ferde hürriyet verir. Bir taraftan işin içtimaî mânada bölünmesi, mesleklerin teşekkülü nisbetinde fertler birbirine bağlı, diğer taraftan işlerin bölünmesi, ihtisasların artması nisbetinde de fertler şahsiyet sahibidir. Ma'şerî vicdan " *artık ferdi kendi emrinde olan birşey gibi değil, kendisiyle iş beraberliği ediyormuş gibi karşılar* „. Fertlerin, hareket hürriyeti, cemiyetin inkişafı, yâni işbölümünün artması ve mesleklerin ayrılması ile mebsûten mütenasiptir. İşte bu iki nevi' tesanüt, iki çeşit büyük adamın zuhurunu hazırlar. Mihanikî tesanüt yaşayış şekillerinde, tefekkür ve his tarzlarında azamî vahdete muhtaçtır. Klandan âşiretler konfederasyonuna gelinciye kadar görülen içtimaî şekillerde bu vahdet ihtiyacı derece derece artmaktadır.

Burada dikkat edilecek bir nokta var : Yakut Türkleri'nde *Sip* -ki bugünkü türkçemizdeki *sop* kelimesinin aslı alduğu zannediliyor-, Fransız içtimaiyat mektebinin benimsediği bir tâbir ile *klan* denen ilk içtimaî şekillerde bu vahdet hissi tamamdır ve dinî bir karakter taşımaktadır. Cemaatin bütün ferdlerinde bu vahdete karşı derin bir saygı mevcuttur, icap ettiği zaman bu vahdet dinde, güzel san'atlarda, hülâsa her türlü tefekkür ve ta - hassüs tarzlarında eksiksiz olarak kendini gösterir. Açıkcası vahdeti temin, tesis ve temsil edecek bir *ferde*, büyük adama ihtiyaç hissedilmez. Fakat sonraki siyasî ve içtimaî şekillerde bu vahdet bozulur. Bilhassa büyümeğe ve genişlemeğe müsait olan âşiretler, komşu âşiretlerle birleşme neticesinde konfederasyon haline gelir. O zaman soplarda, mahiyeti totemik din telâkkisinin mekanizması ile izah edilebilecek olan vahdet, başka tesirlerle iade edilmelidir. Durkheim'in Gökalp tarafında çok benimsen - miş bir tâbiriyle " *Conscience collective - Ma'şerî vicdan* ", yâni kollektif ve toplu ruh, birlik ve beraberlik şuuru işte bu vahdet ihtiyacının kendisidir. Toprağa yerleşme, yavaş yavaş köyler ve şehirler kurarak taazzuv etme ile birlikte kollektif vicdanın bu ihtiyacı sivrilir ve o zaman ma'şerî vicdanın mümessili olacak bir fert ortaya çıkar. Artık askerî, siyasî, dinî sahâda büyük adam ortaya çıkacaktır.

Maamafih statik, durgun zamanlarda bu ihtiyaç nekadar kuvvetli olursa olsun büyük adamın zuhuruna kâfi bir sebep teşkil etmez. Mütefekkirimiz İslâm tarihinden misâller getirerek düşüncesini anlatıyor; " Büyük adamların yetişmesi için büyük bir felâket, yahut muzafferiyetin istihsâli, büyük bir buhranın yahut vak'anın hudûsu da lâzımdır. Çünkü kavim, ancak böyle buhranlı dakikalarda müşterek duygulardan ibaret olan kendi varlığını his

ve idrâk edebilir. Meselâ Arablar'ın *Fil vak'ası*'ndan birçok zaman evvel *Suk-ı - ukkâz, Eşhür-i - Hürüm, Hac* gibi kavmin ekserisi için müşterek olan umumî müesseseler teşekkül etmişti. Fakat C. Z e y d a n 'ın " *Medeni - yet-i İslâmiye* „ namındaki eserinde beyan eylediği veçhile *Fil vak'asına* kadar Arablar arasında *büyük adam* sıfatını ihraz edebilecek bir kumandan, yahut hatîp zuhur etmemişti. Halbuki Arablığın bütün müşterek ve umumî mukaddesatını temsil eden *Kâ'be*'ye kavmiyet ve din itibarıyle tamamiyle yabancı olan bir düşmanın taarruz etmesi en büyük millî bir felâket demek olduğundan ma'şerî vicdanın anî surette infilâk etmesine, millî vahdetin vazıh bir şekilde idrâk olunmasına sebep oldu. İşte bunun içindir ki *Fil vak'ası*'nı müteakip büyük kumandanlar, hatipler, *hanifler* ve muallakat sahibi şairler yetiştirmeğe başladı. Diğer kavimlerin tarihini de tetkik edersek, cümlesinde, ancak müşterek duyguların teşekkül ettiği ve millî bir felâketin bu müşterek duygulardan kavmî vicdanı infilâk ettirdiği anlarda *müceddidlerin* zuhur ettiğini görürüz „. Bütün bu ahvalde *müceddit* in bilhassa psikolojisi dikkate değer. Müceddit, millette husûle gelmekte olan bir vahdet cereyanını ruhunda en vazıh ve şiddetli bir surette hisseden bir mütekaddim, bir " Précurseur - müjdeci „ den ibarettir. Ferdî ruhiyat sahsında da herhangi bir hâdise şuursuz bir halde bulundukça gayet kuvvetsiz ve tesirsizdir. Bu hâdise şuur sahâsına çıktığı dakikada şiddetli bir müessiriyete malik olur. İçtimaî ruhiyatta da ayni hâl mevcuttur. Cemiyette şuursuz bir halde bulunan vahdet cereyanı bir fertte tecellî ederek cemiyetce şuurlu bir hale gelince o cereyan, manevî bir güneş tulû etmiş gibi, derhal bütün ruhları istilâ eder [2].

Birinci sınıfa dahil büyük adamların zuhurunu bu suretle izah eden G ö k a l p, cemiyetin vahdet hissini temsil eden büyük adamı, ayni zamanda milletleşme, millet olma hâdisesinin de sembolü addediyor. Fakat XIX-uncu asrın hususiyetlerinden biri olan *milletolma* hâdisesini bukadar gerilere götürmek doğru mudur ? Biz götürsek bile şuurlu bir milliyetciliği, vakı'a sahâsında XIX uncu asırdan evvelki çağlarda görebilir miyiz ? G ö k a l p bunun farkındadır. Bununla beraber her halkın yetiştirdiği askerî, siyasî, idarî ve içtimaî şahsiyetlerin şuuraltı bir kuvveti bulunduğuna, bu kuvvetin bilmeyerek milletleşmeyi hazırladığına kanidir. " Müceddit millî bir toplaşmanın mümessili olduğu halde bu hareketten habersiz kalarak dinî bir hakikatin, insanî bir şefkatin siyasî bir âdalet ve yahut hürriyetin, iktisadî bir ittisa', yahut askerî bir cihangirliğin mücahidi sıfatıyle meydana atılır „. Nitekim Türk tarihi bunun misâlidir : " Bizdeki milliyet cereyanı da tanzimat, meşrutiyetcilik, ittihad-ı anasır, ittihad-ı islâm timsâlleri gibi garip istiareler altında tezahür etmiş, müceddit ve kahramanlarımız ellerinde bu sancaklar olduğu halde mücahede meydanına çıkmıştır „.

[2] Bak. Z i y a G ö k a l p, *Büyük Adam meselesi, İçtimaiyat Mecmuası*, 1917, Sayı : 3.

II

İŞ BÖLÛMÜ VE BÜYÜK ADAM

Bu suretle müceddit olan büyük adamlar, içtimaî muayyeniyet prensibine sadık kalınarak izah edilmiş oluyor. Şimdi mütefekkirimizin *mübdi'ler* hakkında ne düşündüğünü görelim :

Mihanikî tesanüt, yaşayış şekillerinde, fikirler ve duygularda vahdet vakı'ası, ve ihtiyacı nasıl müceddidi yetiştiriyorsa, uzvî tesanüt, yâni cemiyet dahilinde işlerin bölünmesi neticesindeki uzvî vahdet de mübdi'i vücuda getirir. Burada uzvî tesanüdün desteği olan işbölümü vakı'asının aydınlatılması lâzımdır.

İşbölümü asıl nerde kendini gösteriyor ? Burada mevzuu dağıtmamak için şu kadar söyleyelim ki en iptidaî şekillerde de izi ve eseri bulunan iş - bölümü -ki bu işbölümü teknik olan değil, içtimaî ve meslekî olan işbölümüdür- daha ziyade şehrin ve sitenin teşekkülü ile vukua gelecektir. D a r w i n 'in *Yaşamak için mücadele* formülünü burada meselenin içine sokan G ö k a l p şöyle diyor : " Şehir yüzlerce hattâ binlerce obaların, yahut köylerin bir araya gelerek bir sûr dahilinde birleşmesi demektir. Bu obalar yahut köyler büyük bir sahâda dağınık bir halde bulunurken medar-ı maişetlerini çobanlık yahut çiftcilik tarikıyle elde edebilirlerdi. Şehrin küçük sahâsına sıkışıp kalınca bunun civarındaki toprak ne çobanlık ne de çiftcilik tarikıyle bu büyük kitleyi besleyemez. Burada D a r w i n 'in *Yaşamak için mücadele* kanunu meydana çıkar. Bu büyük tabi'iyatcıya göre iki uzviyet biribirinin nekadar ayni ise, yaşadıkları sahâ nekadar dar ve oradaki gıda nekadar az ise rekabet o kadar şiddetli olur. Halbuki birbirinden ayrı nevilere, cinslere, şûbelere mensup birçok uzviyetler, gayet dar bir sahâda, aralarında hiç rekabet olmaksızın yaşayabilirler. Üç kademlik bir otlukda muhtelif nevilere, cinslere, şûbelere mensup birçok nebatların yaşadığı görülmüştür. Bir meşe üzerinde aralarında komşuluktan başka bir münasebet olmayan ikiyüz nevi' böceğin barındığı müşahede edilmiştir. Bu böceklerden bir kısmı ağacın meyvelerinden, bir kısmı yapraklarından, bir kısmı kabuklarından, bir kısmı da köklerinden gıda alırlar. Halbuki bunların hepsi ayni nev'e mensup olup da ağacın yalnız meyve yahut kökü ile tegaddiye mecbur olsa idiler beraber yaşamalarına kat'iyen imkân olamazdı „. Bu mütalealar Darwenizmi formüllemektedir. Şimdi G ö k a l p bunu içtimaileştirerek bir nevi' " İçtimaî Darvencilik - Darwenisme social „ yaparken ilâve ediyor : " İşte ayni hâl şehirde insanların başına geliyor. Şehirde fertler meslekce birbirine benzedikleri müddetçe yekdiğerinin rakibidirler. Halbuki bunlardan kimisi askerlik şerefini, kimisi dinî velâyeti, kimisi siyasî iktidarı, kimisi ticarî yahut sınaî serveti, kimisi ilmî, yahut edebî şöhreti ele geçirmeğe çalışınca aralarında rekabet olmaz „ [3].

[3] Bak: Kz. Sf. 54.

Böyle bir işbölümü olmadığı farzedilse ne gibi ihtimaller karşısında kalırız ? Bu ihtimâllerden biri 1) rekabete her bahaya dayanmak ve daimî bir gerginlik içinde yaşamaktır. Yahut 2) bulunduğumuz yeri bırakmak, göç ederiz. Bu olmadığı takdirde 3) hayatımıza kendi elimizle nihayet veririz. Bu üç ihtimâlden hiçbiri tahakkuk etmez. Gökalp onlardan her birini düşünüyor : şiddetli bir rekabete dayanmak pek elemli olacaktır. Böyle elemli bir hayat, canlıyı idare eden *elemden uzaklaşma* prensibi ile de çarpışır. Başka bir yere göçme her zaman mümkin değildir. Kaldı ki iptidaî cemiyetlerde yabancılara iltifat ve onları kabûl müstesna hallerdir. Sonra anâneler, örf ve âdetler, mihanikî tesanüde dahil bütün tezahürler, ferde, cemaate kuvvetli bağlarla bağlamıştır. Nihayet ayni sebepler, intihar ihtimaline de engeldir. İntihar, ferdiyet hissinin belirdiği muhitlerin yahut dinî ve anânevî sebeplerden dolayı intiharı tel'in eden cemiyetlerin vakı'asıdır. O halde bir dördüncü ihtimâl arayalım : " Rekabetsiz bir hirfet bulmak,,. Zanaatlerin inceleme ve bölünme hâdisesi, bizi bu çıkmazdan kurtarır. Vakı'a âleminde de vaziyet böyle cereyan etmektedir. Zaten yeni kurulan şehir büyümekte, muhtelif sebepler yüzünden şehirlileşme vukubulmakta, yeni zanaatlere, işlere ihtiyaç hasıl olmaktadır. Mütefekkirimizi dinleyelim : " Demek ki şehirdeki içtimaî kesafetin husûle getirdiği şiddetli rekabetten kurtulmak için yalnız bir açık yol var : yeni hirfetler icat etmek. O halde işbölümü mihanikî bir surette içtimaî sebeplerden husûle geliyor. Şehir ferdlerini daima yeni hirfetler icat ve bu hirfetler içinde de yeni tekâmüller ibda' eylemeğe sevk ve icbar ediyor. Her fert ayrı bir hirfette mütehassıs olunca o işde tetkikler ve ta'mikler yaparak derin bir vukuf ve ihateye malik oluyor. Bu surette gittikçe fertlerde ma'şerî vicdandan başka olarak iptida " meslekî - professionnel ", sonra da " ferdî - individuel „ vicdanlar teşekkül etmeğe başlıyor. Bu yeni vicdanların teşekkülü eski semiye (klan) ve âşiret vicdanlarının büsbütün inhilâline sebep olduğu gibi ma'şerî vicdanın kemmiyetce azalarak keyfiyetce daha insanî bir mahiyet almasını intaç ediyor . . . Nihayet medine (site) lerden biri diğerlerini hâkimiyeti altına alarak kavmî devlet teşekkül ediyor. Payıtaht mahiyetini alan hâkim medine bu andan itibaren daha çok sür'atle tevessüe başlayarak iş - bölümünün daha şiddetli bir surette derinleşmesini mucip oluyor. Bunun neticesi olarak yeni hifretlerin ve yeni tekemmüllerin ibda'ı zarureti daha şedit surette fertleri tazyik ediyor. Tabiîdir ki her mübdi', kendisinden evvel yapılmış olan ibda'ları müterakim bir sermaye gibi karşısında hazır bularak onlardan istifade ettiği için kendisinin ilâve ettiği yenilik evvelki ibda'ların bir terkibinden ibarettir [4] „.

[4] Bak: Kz. Sf. 55.

III

Görülüyor ki Ziya Gökalp, gerek müceddit, gerek mübdi' dediği büyük adamları son derece mekanik olan bir izaha tâbi tutmakta, içtimaiyat ilminin ideâli olan muayyeniyetten dışarı çıkmamaktadır. Nazariyesini iyice anladığımız takdirde büyük adamın içtimaî tabiat için de âdeta tabiî denecek bir mahsûl olduğu anlaşılır. Ferdin iradesi, bu mekanik telâkki içinde her türlü *müstesnalık, orijinallik, izah edilememezlik* gibi seciyelerden tamamiyle uzak bir kadro içine yerleştiriliyor. Müstesnalık değil, bilâkis tabiîlik, orijinallik değil, bilâkis o orijinallığın tezahür ettiği her türlü cemiyet ve şeraiti iyice bilindiği takdirde bir nevi' alelâdeliği izah edilememek değil, bilâkis illiyet prensibinin mükemmel bir tatbikatına vesile veren bir imkân vardır. Kısacası, büyük adam, müceddidi de, mümdi'i de dahil olduğu halde, içtimaî inkişafın esrarengiz bir *illeti* değil, içtimaî sebeplerin anlaşılabilir bir *neticesi* dir. Elverir ki âşiretlerin konfederasyonu, toprağa yerleşme, sitelerin teşekkülü, nüfusun artması, işbölümü denen içtimaî hâdiseler iyice bilinsin. Bilhassa işbölümü, bu mekanik izahın merkezini işgâl ediyor. Maamafih işbölümü de kendi başına, fertler tarafından iyi ve faideli olduğu için istenmiş, arzu edilmiş ve vücuda getirilmiş bir hâdise olmaktan uzaktır. O da ayrıca, başka çeşit içtimaî hâdiselerin eseridir. Filhakika " hakikî işbölümü şehrin teessüsünden mütevellittir. Mübdi'lerin zuhuru ise işbölümünün bir neticesidir. Müceddidler gibi mübdi'ler ve içtimaî tekâmülün evvelâ neticeleri olup sonradan içtimaî sebepler sırasına geçerler.

Fakat bu mülâhazalardan her şehrin bu yaratıcılığa meydan verdiği neticesini çıkarmamalıdır. Birçok şehirlerde işbölümü vücuda geldiği gibi kalmış, binnetice mübdi'lerin çıkmasına imkân kalmamıştır. Köylerin birleşmesinden doğan şehir, ayrıca bir mefine haline geldikçe işbölümünün leşmesinden doğan şehir, ayrıca bir medine haline gelmedikçe işbölümünün inkişafına ve yaratıcıları zuhuruna sebep teşkil edemez. Gökalp, Hindistan şehirleriyle Türkiye şehirlerini misâl getiriyor ve bunların birer *medine* haline gelmediklerini, yâni sekenelerinin " müşterek duygulara malik zümre „ olmadıklarını, " millî rabıtadan mahrum cemaatlerden „ ibaret olduklarını, kaynaşmadıklarını ileri sürüyor. Bu yüzden bu gibi şehirlere şehir, medine ismi değil bir *köyler mecmuası* dense yeridir.

Şüphesiz bu nevi'den sosyolojik izahlarla büyük adam denen kompleks çözülmüş sayılamaz. Gökalp meselenin giriftliğini müdriktir. İçtimaî vicdan, kollektif ruh muayyen zamanlarda bir mümessile muhtaç oluyor. Bu mümessil ihtiyacını kabûl edebiliriz. Fakat neden Ahmed'in değil, Mehmed'in bu mümessilliği yaptığı meselesine karşı ne diyeceğiz ? Bir keşfin, bir ibda'ın, bir zaferin, bir inkılâbın, hülâsa her türlü yeniliklerin kollektif vicdandan, o yeniliğin ortaya çıktığı cemiyetin şuurunda izleri ve unsur -

ları vardır. Bunu da bir dereceye kadar kabûl ediyoruz. Lâkin nasıl oluyor da Mehmed bu unsurları seziyor, topluyor, neticede bize bir sistem, bir doktrin, bir reform veriyor ?

Meseleyi bizzat Gökalp şöyle vaz'etmektedir : " İçtimaî vicdanın mübhem surette yaşanması başka birşey, vazıh şekilde idrâk olunması ise başka bir şeydir. İçtimaî vicdanın, içtimaî bünyenin tahavvülleriyle müteferrik olan bu mübhem cereyan, bir gün müstesna bir fert tarafından vazıh bir surette idrâk olunarak umumun gözü önüne atılır. Fakat içtimaî sebepler büyük adamların zuhur etmesinin *lâzım şartları* olduğu halde *kâfi şartları* değildir „. O halde bu kâfi şartları nerede aramalıyız ? [5].

Gökalp bu sualin cevabını verirken gayet tabiî olarak muayyeniyet kadrosundan dışarı çıkmaktadır. Çünkü " fertler arasında yalnız bazı fertlerin içtimaî vicdana tecelligâh olabilip de diğerlerinin olamaması, ferdî uzviyete ait hususiyetlerin bir neticesidir „ tarzında bir kanaat serdettiğini görüyoruz. Fakat hemen işaret edelim ki terkettiği muayyeniyet, içtimaî hâdiseler sahâsına ait olan muayyeniyettir. Yoksa " ferdî uzviyete ait hususiyetleri „ büsbütün muallâkta bırakmış değildir. Biyolojik ve psikolojik determinizme ilişen bazı dağınık düşünceler ileri sürmesi, onun büyük adamı, hamle ve hürriyet eseri gibi değil, uzvî ve ruhî şeraitin mahsulû gibi mülâhaza eylediğini gösteriyor. İlkin şu iki misâle bakınız : coğrafya, Behrenk boğazının birgün kendiliğinden açıldığını, Amerika ile Asya'yı birbirinden ayırdığını gösteriyor. Buna mukabil ayni coğrafya Süveyş kanalının *ferdî irade* ile açıldığını anlatıyor. Biyolojide hayvan nevi'lerinin " Istıfa - Seçilme „ si ya tabiî olur, yahut iradî surette vukua gelir. Fakat iradî surette bu misâllerle varılmak istenen netice nedir ? Netice şu kî içtimaî hayatta da bazı tesirler tabiî (Behrenk boğazının açılması, İstıfanın kendiliğinden olması gibi), bazıları da iradî (Süveyş kanalının açılması, iradî ve sun'î ıstifa gibi) dir. Gökalp burada büyük adamları âdeta yeniden iki tasnife tâbi tutuyor : 1) Tabiî surette cemiyete tesir edenler, 2) İradî surette cemiyete tesir edenler. Bunlardan birinci zümreye mensup olanlar da *muhayyile*, ikinci zümreye mensup olanlar da *zekâ* işlemektedir. İçtimaî hayata tefekkür, tahlil ve tenkid vasıtasiyle tesir eden büyük adamlar -ki bunlar her çeşit içtimaî kimseler üzerinde düşünen cemiyet mütefekkirleridir- ın izahı yukarıda anlattığımız mekanik görüşle mümkin ve kabildir. Fakat cemiyete yaptıkları tesiri kendi irade ve muhayyilelerine borçlu olan büyük adamlar karşısında sosyoloğun vaziyeti nedir ? Gökalp ilmî içtimaiyatın herhangi bir eksiklik hissine sahip olmasını istemiyor. Bunun içindir ki sosyolojiye, ferdî orijinaliteyi izah imkânını vermeyen her türlü ihtimâlin önüne geçmektedir. Coğrafyacının Behrenk boğazının tabiî açılışını, biyoloji âliminin kendiliğinden olan ıstıfayı izah

[5] Bak: Kz. Sf. 60.

etmeleri nev'inden bir izahı içtimaiyat neden temin edemesin ? Fakat burada içtimaî determinizmi bırakıp ruhî, daha doğrusu psikolojik ve biyolojik determinizme ayak basıyoruz : müstesna fert, içtimaî vicdanın buhranlarını, endişelerini, ihtiyaçlarını iyice sezecek bir şekilde *uzvî şartlara* sahiptir. Gökalp'ın kullandığı tâbirle büyük adam bir " içtimaî medyom „ olmalıdır. Büyük adamın muhayyilesi, kendisinin uzvî ve ruhî yapısına bağlıdır. İşte bunun içindir ki Ahmed bir *iş* görmüyor, görülecek işi, yapılacak aksiyonu Mehmed yapıyor.

IV

NİHAÎ MESELE

Bu takdirde büyük adam, sosyolojinin izah edemeyeceği bir " gayr-i aklî - irrationel „ oluyor demektir. Her nekadar uzvî ve ruhî şartları için biyolojiye ve psikolojiye başvurup onların muayyeniyetciliğine göre meseleyi izah ediyorsak da artık sosyolojik determinizm sahâsını bırakmış olmuyor muyuz ? Durkheim gibi Gökalp'ın gönlü bu işe bir türlü razı olmuyor. Ne yapıp yapıp içtimaî muayyeniyeti kurtarmalıyız. Bu mütefekkirlere göre yaratıcı adam, âdeta cemiyetin yaratıcılığının bir nevi' inikâsıdır, bir nevi' semboldür. Ziya Gökalp'ın biraz fazlaca tasvirî olan şu mütaleasına bakınız : " Fert ekseriya dalgın bulunduğu zaman, vücudundaki bir ağrıdan haberdar olmaz. Haberdar olmadığı için bu ağrı şiddetce gayet zayif bir halde kalır. Fakat bir an olur ki fert, dalgınlıktan kurtularak vücudundaki ağrıyı hisseder. Bu ândadır ki birdenbire ağrının şiddeti son derece artmış olur. Millet de âdi zamanlarda dalgınlık halindedir. Bu zamanlar içtimaî cereyanlar şuursuz bir surette yaşandığı için şiddetce gayet zayiftir. Fakat ne zaman ki içtimaî bir cereyan herhangi bir fertte şuurlu bir hale gelerek inkişaf eder, derhal şiddetce eski kemmiyetinin binlerce misline bâlig olur. Bu suretledir ki millet o zamana kadar tedricî bir tekâmül takip ederken o anda fevrî ve şiddetli bir istihaleye düçar olur. Nietzsche'nin tâbirince içtimaî geviş getirmeye nihayet vererek tarihî bir fırlayış ile ileri atılır. İşte dinî, siyasî, ahlâkî ilâ . . . inkılâp hengâmları bu zamanlardır „ [6]. Binnetice bu hengâmlı zamanların mümessilleri de ayni istihâleler içinde pişmiş ve yetişmiş ferdiyetlerden başka birşey değildir.

*

İşte onbeş sene evvel ölen bir Türk sosyoloğunun içtimaiyatın ve içtimaî felsefenin en temel meselelerinden olan " *Büyük adam meselesi* „ hakkındaki telâkkisi.. Bu telâkkinin unsurlarının bir Fransız sosyoloğundan

[6] Bak: Kz. Sf. 56. Bu hususta, Niçe ve Gökalp mukayese edilebilir: Zerdüşt dedi ki, Dr. Sâdi Irmak tercemesi, 1939.

geldiği inkâr edilemez. Fakat bizim hayran kaldığımız cihet, hariçten gelen tesiri, Ziya Gökalp'ın, kendi fikir potasında eritmek hususundaki istidat ve kabiliyetidir. Kendisi bizzat, istifade ettiği Fransız kaynaklarını zikrediyor. Bu itirafa ve zikre rağmen, her sosyoloji meselesinde olduğu gibi, bu meselede de Türkiye'nin fikir hayatında pek ender bir hâdise olan düşünme orijinalitesini göstermektedir.

Ölümünün yıldönümü münasebetiyle sadece bir kısım fikirlerini tahlil ettiğimiz Ziya Gökalp'ı, gerek bu meseledeki kanaatı, gerek diğer meseleler dolayısıyle tenkit etmek mevzuumuzun haricindedir. Siyasî bazı büyük adamlara medhiyeler yazdığı için birçok tenkidlere uğrayan Ziya Gökalp, gerçekten, sosyoloji gözüyle tenkit edilmeli midir [7] ? Böyle bir tenkit ameliyesi şüphesiz, gerek Ziya'yı anlamak için, gerek Ziya Gökalp mektebine muhalif cereyanlara meydan vermek için faydalı olur. Şimdilik yalnız *Büyük adam* hakkındaki telâkkisini tahlil ile iktifa ediyor ve mütefekkirimizin ismini hürmetle anıyruz.

[7] Bilhassa " *Yeni Hayat* „ da bazı şahsiyetler etrafındaki medhiyelere bakınız.

Mustafa Kemal için yazılmış *İstid'a* destanı Diyarbekir'de neşredilen " *Küçük Mecmua* „ dadır. Bununla beraber hariçte medhettiği bazı siyasî şahsiyetlerle İttihat ve Terakki, merkezinde yaptığı mücadele de pek mânalıdır. Bak: Ziya Gökalp'ın *şahsiyeti*, Ağaoğlu Ahmet tarafından, *İŞ Mecmuası*, sayı 19 ve *Hüküm Gecesi* (Yakup Kadri) ile *Malta Mektupları* (A. Nüzhet).

İÇTİMAÎ YARDIM

İÇTİMAÎ HİZMET SİSTEMLERİ

İNGİLTERE'DE İÇTİMAÎ HİZMET

Dr. M. CELÂL DURU

İçtimaî hizmet, her devlette aşağı yukarı ayni prensiplere dayanmakla beraber icra tatbik metodları milletlere göre az, çok değişir. Bu değişikliğin başlıca sebepleri ırk, terbiye, itiyat, anane, ekonomi ve nihayet ihtiyaç şartlarının her yerde bir olmayışıdır.

Dünyanın muhtelif milletlerindeki içtimaî hizmetleri inceleyen *Dr. René Sand* bu işleri başlıca altı metodda toplar :

1. Şemalandırılmış içtimaî hizmet (Fransa'da olduğu gibi);
2. Genelleştirilmiş içtimaî hizmet (Almanya'da olduğu gibi);
3. Koordone içtimaî hizmet (İngiltere'de olduğu gibi);
4. Şahsîleştirilmiş içtimaî hizmet (Birleşik Amerika'da olduğu gibi);
5. Sistemleştirilmiş içtimaî hizmet (İtalya'da olduğu gibi);
6. Millîleştirilmiş içtimaî hizmet (Sovyet Rusya'da olduğu gibi);

Yukarıki altı muhtelif formun aralarındaki farkı belirtmek için her birinden birer nümune almayı faydalı bulduk.

Me'hazımız *Dr. René Sand*'ın kitabıdır. Bugün, İngiltere'deki içtimaî hizmetler hakkında olan malûmatı hulasa ediyoruz.

Onsekizinci asrın sonundaki sanayi inkişafının mucip olduğu değişmelerden öteki memleketlerden önce, hem de geniş mikyasta müteessir olan memleket İngiltere'dir; sanayileşmenin sayılmaz iyilikleri ve yenilikleri yanında bir takım içtimaî zararlar da baş göstermişti; İngiltere bu zararları önlemek için 1802 den itibaren bir İş Kanunu yapmak mecburiyetini duydu ve 40 yıl sonra da Umumî Sıhhiyeciliği kanunlaştırdı.

Medeniyet âlemi sosyal servis, bahusus sosyal yardım sahalarındaki birçok buluşları ve başarıları İngiltere'ye borçludur: hastahaneler reformunu temin eden hastabakıcılık, *Florence Nightingale* adlı bir ingiliz bayan tarafından düşünüldüğü gibi bu usûlü hastahanelere kabûl ederek ilk defa *Liverpool*'deki hastahanesinde hasta bakıcı kullanan *William Rathobone*, hayır cemiyetlerini organlaştıran *Sir Charles Loch*, halk meskenlerinin ıslahına teşebbüs eden *Octavia Hill*, sosyal meskenleri kuran *Barnett*, hastahaneler servisini tahakkuk ettiren *Lady Almoners*, esirliğin ilgasını ilk defa öne atan *Joséphine Bulter*, bahçeli evleri yaptıran *Ebenezer Howard*, hapishaneleri insanîleştiren *Howard* ve *Mrs. Fry* birer ingilizdirler; anne ve çocukları esirgeme, işsizliğe karşı sigorta, iş sandıkları, alkole karşı savaş

fikirleri de ingiliz mahsulüdür. Hasılı sıhhat, asistans, koruma ve esirgeme, evlerin ve köylerin ıslâhı işlerini bir nezaretin emri altında ilk defa toplayan yine İngiltere'dir.

İngiliz idare rejimi birçok memleketlerde cari olan sistemlerden esas itibarıyle ayrılır; denilebilir ki, İngiltere bir kontluklar (vilâyetler) ve muhtar şehirler federasyonu mahiyetindedir; devlet kanun ve nizamlarının tatbiki tarz ve şekilleri tamamile mahallî idarelere bırakılmıştır. Ordu, Posta, Gümrük, Adliye gibi müşterek işlerin evrilip çevrilmesi mahallî meclislerin elindedir. Nezaretlerin vazifesi tatbikatın isabet ve muvaffakiyetini mürakabeden ibarettir; mahallî idarelerin tatbikat ve mesaisi kanunun maksadına uymaz, veya bir niza'ı mucip olur, yahut kanunun tatbiki için herhangi bir mahalde harekete geçilmezse o vakit nazaretler müdahale ederler.

İş sandıkları, sosyal asüranslar ve harb malûllerinin tekaütlükleri millî teşekküllere bağlıdır; bunlar haricinde kalan içtimaî hizmetler - diğer bütün işler gibi - mahallî idarelere mevdudur.

Mahallî içtimaî hizmetler ilk zamanlarda nahiyelerden başlamıştı, son zamanlarda kontluklara (vilâyetlere) ve muhtar şehirlere intikal etmiştir. Her vilâyet ve muhtar şehrin idare meclisi püblik asistans için, delileri ve zayıf zekâları korumak için, körleri esirgemek için, sakatları gözetmek için, sıhhat işleri, hastahaneler, meskenler, köyler için, anne ve çocukları esirgemek için, Maarif için, hasılı içtimaî işlerden her biri için bir komisyonu ödevlendirir, bir komisyona birkaç işi birden verdiği de olur. Bu komisyonların faaliyet ve hareketleri nezaretler tarafından teftiş ve müraka-be olunur, para yardımlarıyle kuvvetlendirilir.

İngiltere'de püblik asistans evlerde yardım sistemiyle müesseselerde yardım sistemi arasında dalgalanır, her iki usulde de bir takım mahzurlar görülmektedir. Bir vakitler *(Work House)* [1], disiplinli bir yardım müessesesi olarak telâkki edilmişti. Bunlara çocuklar, ihtiyarlar, hastalar, sakatlar, zayıf zekâlılar ve serseriler gelişi güzel doldurulurdu; oralara alınan karı ve kocanın, anne ve çocuklarının birbirlerinden ayrı düştükleri olurdu. Bugün bu evler terkedilmiştir.

Mahallî idareler, yoksullar için iane toplamak, onlara yardım etmek ve yurtlar açmak vazifesiyle mükellef bir takım "koruyucu - veya - gözetici" memurlar tayin ederlerdi; yavaş yavaş anneler, çocuklar, mekteplıler, veremliler, frengililer, deliler, zayıf zekâlılar, körler, sakatlar için ayrı ayrı idareler ve komisyonlar meydana gelmiş oldu. 1929 da çıkarılan bir kanun bütün bu eski idareleri her vilâyette tek bir müdürün emri altında topladı, asistansın her bir nev'i için hususî bir komisyon kurdu. Bunlar, kendileri-

[1] İşevi, Islâhhane, Darülacze.

ne yardımı vazife edindikleri yoksullar için evlerde ve kendilerine mahsus yurtlarda içtimaiyatın ve fennin emrettiği her asistansı ifa ederler.

Meselâ, körleri koruma komisyonu bu sakatlar için mektepler, atölyeler açar veya bu yolda açılmış özel yurtlara nakdî yardımda bulunur, bunlar için kitap ve kütüpane hazırlar, hasılı körlerin maddî ve ruhî bütün ihtiyaçlarını sağlamağa çalışır.

İjyen komisyonu hâd hastalıklar hastahanesi, müzmin hastalıklar hastahanesi, bulaşık hastalıklar hastahanesi, hastalıktan kalkanlar hastahanesi, veremliler hastahanesi gibi fennin son icaplarına göre muhtelif ve ayrı ayrı hastahaneler açar. Yine İjyen komisyonu ucuz ve sıhhî evlerin çoğalmasına yardım eder. Mahallî idareler tarafından yapılan sıhhî ve ucuz meskenler için hükûmet yardım tahsisatı verir; kendi evini kendisi yaptıracak olanlara evin kıymetinin % 90 ına kadar ödünç para verir. Kooperatif şirketlerle meydana getirilen bahçeli evler mahallesi de hükûmet tarafından yardım görür. Cihan harbinden sonra yapılan sıhhî evlerden bir buçuk milyonunun hemen üçte ikisine devlet yardım etmiştir. Yalnız 1929 - 1930 yılında, parklar, oyun alanları ve spor meydanları için 1,810,000 lira sarfedilmiştir.

Veremle mücadele, frengi ile mücadele işleri sıhhat komisyonlarına aittir, ve bu hizmetler tamamiyle meccanîdir. 1931 de İngiltere'de 461 verem dispanseri, 23,450 yataklı muhtelif verem sanatoryumu ve 188 frengi dispanseri halk için meccanen çalışmıştır. O gündenberi de bu müesseselerin adedi artmaktadır.

Veremlileri hükümete ihbar etmek mecburîdir; haber alınan veremli hakkında geniş bir anket yapılır, hastalığın kaynağı, sebebi, hastanın vaziyeti iyice tesbit edildikten sonra o veremliyi kurtarmak ve hastalığını başkasına geçirmemek için ne yapılmak lâzımsa yapılır. Veremliler için hususî atelyeler, köyler de kurulmuştur.

Sıhhiyeciliğin diğer işleri de mahallî içtimaî hizmetlerdendir. Bu işler her yerde bir ijyenist doktor ile bir sağlık müfettişinin faaliyetine mevdudur. İjyenist doktor salgın hastalıkların çıkmasına ve yayılmasına mâni her tedbiri almak selâhiyetini ve vazifesini haiz olduğu gibi devletle sıhhî teşekküller ve müesseseler arasında irtibatı temin eder. Sağlık müfettişi binaları teftişten geçirerek icap edenleri tâmir ettirir, icap edenlerin izdihamını azalttırır ve hattâ lüzumunda o yerde ikameti ve çalışmayı büsbütün yasak eder; bir yıl içerisinde 1,164,875 evin teftiş edilerek bunlardan 583,609 unda ıslâhat yaptırıldığını ve ıslâha kabiliyetsiz görüldüklerinden dolayı 13,260 evin yıktırıldığını istatistikler göstermektedir.

Lohusaların ve çocukların himayesi işiyle muvazzaf komisyonların emirlerinde müteaddid hekimler, ebeler, hastabakıcılar vardır. Doğum yardımı herkes için meccanîdir. İngiltere'de 2,620 sağlık merkezi gebelerin, lohusaların ve çocukların muayene ve himayeleri için gece gündüz çalışır. Bu

merkezlerde tıbbın her şubesine ait, meselâ kulak, göz, cerrahî, diş, röntgen, hasılı her nevi muayene yapılır. Bunlardan başka 78 i hususî hayır cemiyetlerine ait olmak üzere 97 tane kreş de mevcutsa da bunların sayısı gittikçe azalmakta ve çocukları esirgemek için ilmin bulduğu yeni çarelere tevessül edilmektedir.

Tahsil çağına girmemiş küçük çocukların himayesi İngiltere'de büyük bir ehemmiyetle takip edilir. Tecrübe ve müşahedeler çocuk sıhhat ve karakterinin en ziyade 2 ile 5 yaş arasında bozulduğunu meydana koymaktadır. Mekteplerdeki anne kucaklarının bu bozukluğa mâni olacak bir tesir gösteremediği de tahakkuk etmiştir. Bundan dolayı İngiltere'de bu yaştaki çocuklar için açık hava mektepleri kurulmuştur, oralarda çocuğun sağlam sıhhatli ve karakterli olmasını temin edecek her türlü ihtimamlar yapılır.

İngiltere'de 1870 denberi 5 ile 14 yaş arasındaki bütün çocuklar için tahsil mecburîdir. Bu çağdaki çocuklar arasındaki veremliler, zayıflar, zekâlarında bir anormali olanlar, sinirliler, konuşmasında güçlük bulunanlar ayrı sınıf ve yurtlara alınır. Bütün ana mektepleriyle ilk ve orta mektepler mecburî olarak sıhhî teftişe tâbidirler; her çocuk muayyen zamanlarda muayene edilir, tedavisi neyi icap ediyorsa yapılır. Bu vazife ile ödevli 1,293 hekim, 929 mütehassıs, 658 dişçi ve 5,184 hasta bakıcı vardır.

Bazı sağlık komisyonları talebe için kantinler, duş ve banyo yerleri, oyun alanları, açık hava mektepleri, tatil kampları, meslek dersleri, gece mektepleri gibi işleri de üstüne almıştır. Bazı yerlerde bu işler ayrı komisyon ve birliklerin elindedir.

Yukarıda saydığımız içtimaî hizmetlerden sağlığı ilgilendirenler sağlık nazareti, maarifi ilgilendirenler Talim (Maarif) nazareti tarafından takip olunur, nakdî yardımlarla teşvik edilir.

Kontluklardan bazılarında her hizmet için ayrı ayrı elemanlar istihdam olunursa da muhtelif işleri aynı hekimlere ve hasta bakıcılara tevdi edenler, fakat ayrı ayrı işler gördüren yerler de vardır. Her hangi şekil tatbik edilirse edilsin, muhtelif komisyonların çalışmalarında bir birlik ve beraberlik *(Coordonnation)* teessüs etmiştir. Devlet dairelerinin içtimaî hizmetleriyle hususî hayır cemiyetlerinin faaliyetleri arasında da aynı intizam ve ahenk hüküm sürer. Bu sıkı bağlılık ve anlaşma sayesindedir ki bugün İngiltere'deki içtimaî hizmet müesseselerinin yatak sayısı her yüz kişiye bir yatak isabet edecek miktarı ve her 834 nüfusa bir hastabakıcı düşecek mertebeyi bulmuştur. Bütün hasta bakıcılar hususî bir teşekkül tarafından idare edilirler. Hasta ve yaralı nakliyatı Kızılhaç ve *"Saint - Jean"* cemiyetleri tarafından yapılır: Bir yılda bu servislerden 112,000 kişi istifade etmektedir.

İngiltere'deki, dinî ve lâik, hayır cemiyetleri de birçok içtimaî hizmet -

ler ifa ederler; bu cemiyetlerden yalnız Londra'da 2,500 tane vardır. Hayır cemiyetleri aralarında bir federasyon kurmuşlardır.

Gildes of Help denilen ve içtimaî yardımı bir hayır işi edinen birliklerde her sınıfa mensup kadın ve erkek vazife almıştır. Bunlar da aralarında bir federasyon kurdukları gibi aynı maksatla belediyeler ve kontluklar da birer birlik tesis etmişlerdir.

Üniversiteye bağlı sekiz tane İçtimaî Hizmet mektebi, mütehassıs elemanlar yetitşirmektedir.

Mekteplerdeki içtimaî hizmetler de çok geniştir; hastahaneler, çocuk mahkemeleri, hapishaneler de bu hizmetlerin birer tatbik yeridir. Kadınları ve çocukları fena yollardan çeviren kadın polis teşkilâtı da çok yararlı olmaktadır. İngiltere'de fuhuş hakkında kanunlar çoktanberi kaldırılmıştır.

Çocukların ve gençlerin aralarında kurdukları cemiyetler, kulupler, "Boy - Scout" lar, "Girl guide" ler, dine ve mezhebe - protestan, katolik, yahudi, v. s.- mensup "Brigade„lar, "Selâmet ordusu„ ve " Genç Hıristiyanlar Birliği„ gibi teşekküller de devletin içtimaî hizmet prensipi dahilinde çalışırlar.

Meslek san'at mekteplerinin bu bakımdan ehemmiyetleri pek yüksektir. Devlet veya hususî teşekküller tarafından açılan bu mektepler, daha doğrusu bu sınıflar (Terbiye) nazaretinin mürakabesi altındadır. Umumî konferanslar, kurslar, mahfiller, "yaz mektepleri", geziler, eğlenceler gibi yine içtimaî hizmetleri amaçlayan hareketlerden başkaca *(Tutorial Classes)* denilen bir müessese daha vardır ki bu dershanelerin her birine yirmi kadar amele alınarak kendilerine istedikleri sanat öğretilir. 1926 - 1927 senesinde bu dershanelerden 4,000 tane açılmış ve buralarda yüz bin kişi ders görmüştür.

Çalışkan ve iyi huylu çocuklar için tesis edilmiş olan yardım sandıkları sayesinde bu gibi çocuklar orta ve yüksek tahsillerini bitirmek şansına maliktirler.

Köylerdeki ev hayatını ıslâh etmek hayırseverliğile toplanan bayanların kurdukları cemiyetlerin sayısı 4,500 ü ve bunlarda kayıtlı bayanların sayısı 270,000 i geçmiştir. Bunlar ıslâha ve yardıma muhtaç köyleri arar, bulurlar, toplantılar yaparlar, bayramlar, konserler, oyunlar tertip edeler, el ve ev işleri öğretirler, çiftçilik, çocuk bakımı gibi meseleler hakkında telkinlerde bulunurlar, medenî icapları gösterirler. Bu cemiyetler millî bir birlik halinde aralarında bir federasyon tesis etmişlerdir.

İhtiyarlık pansiyonu, iş kazalarına karşı, hastalıklara karşı sigorta, cihan harbinden evvel de İngiltere'de vardı. Bugün bu asüranslar daha ziyade tevsi edilmiş ve tekemmül ettirilmiştir. Amelenin içtimaî refahını sağlayan kanunlar büyük bir dikkatle takip edilmektedir.

Yukarıda kısaca anlattığımız içtimaî hizmetler şahsî insiyatiflerle baş -

lanılmış ve başarılmış olmakla beraber her birinde arzu ile mutavaat edilen bir disiplin hâkimdir. İçtimaî hizmet hemen bütün memlekete yayılmış ve faydalarını yaymıştır. Öyle ki bugün her ingiliz kendisinin hastalıklara ve kazalara karşı korunduğundan ve bir hastalığa veya kazaya uğrarsa yardım göreceğinden emin bir haldedir. Derin bir hayırseverlik ve samimî bir medenîlik mahsûlü olan bu kanaat her yıl biraz daha maddîleşmekte ve hakikîleşmektedir.

İngiltere aksamından olan İskoçya, şimal İrlandası ve serbest İrlanda hükûmeti gibi yerlerde içtimaî hizmetler az, çok İngiltere'ninkinden ayrılır. Kanada'da ise bu işler hemen hemen Birleşik Amerika Hükûmetleri sistemine yaklaşır.

Cenup Afrikası'nda öyle bariz ve kayde değer içtimaî hizmet yoktur. Avusturalya ve yeni Zelanda'daki bazı muvaffakiyetler bütün cihanı hayretlere düşürmektedir. Bahusus süt çocuklarını himaye bu memlekette pek büyük bir kıymet ve ehemmiyeti haizdir. Emzikli bir anne seyahate çıktığı vakit bile büyük istasyonlarda elinde sıcak taze süt şişesile kendisine intizar eden bir hastabakıcı ile karşılaşır. Bu gibi ihtimamlar ve hayır severlikler sayesinde, süt çocuklarında binlerce ölümü mucip olan miyde ve barsak hastalıklarından 1928 de Avusturalya'da kaydedilen ölüm vak'ası yalnız bir tek vakadan ibarettir. Yeni Zelanda'da 300 nüfusa bir hastabakıcı düşer.

T A R İ H

ORTAZAMAN TÜRK - İSLÂM DÜNYASINDA

A L İ M L E R

Prof. A. MEZ

— Başı 79 uncu sayıda —

Fıkıha taâllûk eden safraları atmak suretiyle teolojinin mümkin olan yükselişi ve bu yeni zamanın yeni fikirlerinin vücut buluşu âlimlerin ideâlini hürmete şayan bir mevkie çıkardı. " İlim kendisini ona vakfeden, havası temiz ve idrâki berrak olup Allah'ın inâyetini dilenen, bütün anlayışını bir noktaya toplayan, libâsını sıvayan ve geceleri gayretten yorulmuş olduğu halde uyanık ve basiretkâr bulunan, tedricen zirveye yükselerek hedefini tasarlayan, hedefsiz sağa sola sapmalarla ve idrâksiz müdahalelerle ilmi berbat ve perişan etmeyen, karanlıkta kımıldanan kör bir deve gibi ilmin etrafında ayak sallamayan kimselere yalnız bunlara çehresini gösterir. Böyle bir kimse hiçbir fena itiyada kendini veremez, kendi mizacına tâbi olarak igfallere kapılmaz, kalabalıktan kaçınmaya kavga ve döğüş hırsından uzakta kalmaya mecburdur, nazarını hakikatın derinliklerinden ayıramaz, meşkûk ile kat'iyi, hâlis ile meğşûşu tefrik etmeye ve daima mâ'kulât üzerinde durmaya mecburdur „. İşte 355/966 senesinde M u t a h h ı r böyle diyor [3]. Profan ilmin mümessili *Kâtip* idi; teologlardan kıyafetleri ile ciddî olarak ayrılırdı ki bunlar *tailasân* ve - hiç değilse şarkta - çene sargısı ile dolaşırlardı. *Kâtib*'in merkezi cismanî eyalet olan Persis idi; Şiraz merkezinde Kâtib'e teologtan daha fazla hürmet edilirdi [4] : Buna mukabil ûlemanın cenneti hâlâ bugün bile bütün dünyada misli görülmeyen bir itibarı teoloklara karşı bezleden şark idi. 5./11. inci asırda büyük bir teolok İran'a seyahat etmişti; her bir mahalden onu karşılamak için ahali çoluk çocuk hep isticâl gösterdiler. Takdis toplamak için onun cübbesinin kollarına ellerini sürdüler ve pabuçlarının tozunu ilâç olarak alıp götürdüler. Tacirler ve küçük işçiler mallarını onun kafilesinin geçtiği yollara attılar, şekerleme, meyve, elbise, kürkten başka hattâ kunduracılar da geri kalmak istemediklerinden kunduralar adamların başlarına fırlatıldı. Sofî karıları da elini sürüp de takdis etmesi için ona tesbihlerini fırlattılar [5].

Her bir ehemmiyetli câmide bir kütüphane mevcut olması icap ediyordu; çünkü kitaplarını ölünce câmilere terketmek âdet iktizasındandı

[3] ed. Huart I. 5.
[4] *Muq.* s. 440.
[5] *es-Subkî*, III, 91.

[6]. Merw Kütüphanesi'nin temelini Yezdegerd tarafından oraya getirilen kitapların teşkil ettiği rivayet edilmektedir [7]. Şimdi de zî iktidarlar kitap toplamak hususunda gururlanmaktadırlar; 4./10. uncu asrın sonunda İslâmiyet'in Kurtebe, Kahire ve Bağdat'taki üç büyük hükümdarı da ayrı ayrı kitap dostu bulunuyorlardı. İspanya'daki Al-Hakam'ın şarkın her yerinde ajanları vardı ki her kitabın ilk tab'edilen nüshasını onun namına satın alırlardı; kütüphanesinin kataloğu beheri 20 şer yaprak 44 defterden terekküp ediyordu ki bunların üzerinde yalnız mevcut kitapların unvanları yazılı bulunuyordu. Birgün Kahire'de Halife Al-'Azîz (vefatı 386/996) huzurunda Chalîl ibn Ahmed'in *Kitâb al-'ain*'ninden bahsediliyordu; Halife bu kitabı celp emrini verince kütüphaneler 30 yazma getirdiler ki aralarında muharririn el yazısı ile yazılmış olanı da vardı. Adamın biri Halife'ye Taberî tarihinin yazma bir nüshasını teklif etmişti, onu yüz dinara satın aldı; halbuki Halife kütüphanesinde bu kitaptan yirmiden fazla yazmaya malikti ki bunlardan bir tanesi de müellifinin el yazısı idi. Halife İbn Duraid'in Camharah'sından yüz yazma nüshaya malik bulunuyordu [8]. Daha sonra gelenler kitap mevcudunun miktarını bilmek isterlerse söyleyelim : Maqrizî'nin matbû nüshasında 120 - 160 bin cilt arasında gösterilmektedir [9]. İbn al-Tuwair diyor ki : " Kütüphanenin sütunları vardı, sütunlar kısımlara ayrılmıştı ki herbir kısım reze ve kilit ile mücehhez olan bir kapu ile kilitlenirdi; bunların içinde ikiyüz bin kitap bulunurdu [10]. Ayni zamana ait olan garp kütüphanelerinin kitap mevcudu ile mukayese edelim : Konstanz katedralı kütüphanesinde 9 uncu asırda 356 cilt, Benediktbeurendeki katedral kütüphanesinde 1032 senesinde takriben 100 den fazla ve Bamberg katedral kütüphanesinde 1130 senesinde yalnız 96 cilt [11]. Muqaddasî, ra'sal-farrâşîn'in delâletiyle 'Adududdaulah'nın kütüphanesini gezmişti : " Kütüphane müstakil bir binada idi. Bir idare memuru *vakîl*, hafız-ı kütüp *châzin* ve bir müfettiş *musrif*'in emri altında

[6] Margoliauth *Ab-l 'Alâ* Letters. s. XVI.

[7] İbn Taifûr. *Kit. Bağdat* ed. Keller, fol. 62 a.

Coğrafya âlimi Jâqût daha sonra 3 sene içinde çalıştığı Merw'in kütüphaneleri için şükrân sâdedinde bir kasîde terennüm etmişti. Onun zamanında şehirde oniki vakıf kütüphane vardı ve bunlardan bir tanesi takriben 12.000 cilt kitabı ihtiva ediyordu. İdareleri gayet serbest idi. Âlim daima herhangi bir kefalet altında olmadan beheri ortalama bir hesapla bir dinar kıymetinde olan 200 cildi evinde tutabilirdi (Geogr. Wörterb., IV, s. 509 f.).

[8] Sair hususta itimada şayan olan muasır Musabbihî (vefatı 420/-1029) nin raporu böyle (Maqrîzî *Chıtat*, I, 408). Son adedde düşünmek lâzımdır ki ifade edilen adedlerin sayısı istinsâh eden kâtiplere göre değişir. Daha sonra gelen İbn al-Tuwair, Tabârî tarihinin 1200 yazma nüshasi mevcut olduğunu bu kütüphanenin hayrete şayan olan harikulâde hususiyetlerinden olarak beyan eder (Maqrîzî, I, 409).

[9] Maqrîzî (Chitat, I, 409).

[10] Ayni yerde.

[11] Th. Gottlieb, Ortazaman kütüphaneleri hakkındaki eseri, s. 22, 23, 37.

bulunuyordu. 'Adududdaulah burada o zamana kadar herhangi bir ilim şûbesinde yazılmış olan her kitabı toplamıştı. Kütüphane büyük bir havlu ile uzun ve kubbeli bir hole malikti ki buraya çepeçevre hücreler inşa edilmiş ve her bir hücre dıvarında kaplama tahtadan dolaplar -üç arşın yüksekliğinde ve genişliğinde yukarıdan aşağıya doğru kapanan kapılar teçhiz edilmiş- yerleştirilmişti. Kitaplar sütunlar üzerine istif edilmişti. Her bir fen için ayrı dolaplar ve ayrı kataloğlar vardı. Bu kataloglarda kitapların isimleri yazılıydı Yalnız mu'teber şahıslar kütüphaneye girebilirlerdi [12]. 3./9. uncu asrın kitaplara karşı en çok ihtiraslı bir alâka göstermiş üç şahıs ismi çok geçen Câhiz; büyüklerin Fath ibn Châqân ve Qâdî İsma'il ibn İshâq idi. Câhiz'in eline geçen bir tek kitap yoktu ki -mevzuu ne olursa olsun- bitirmeden elinden bırakmış olsun.

Nihayet âriyet olarak okuyabilmek için kitapcıların dükkânlarını kira ile tuttu. Daha sonraya ait bir kaynak onun kitap sevgisi yüzünden öldüğünü söylemektedir, şöyle ki : " Câhiz kitapları etrafına istif ederek boyunca yıkmayı âdet edinmişti; birgün bu kitap dıvarlarından biri yıkılarak onu öldürdü [13]. Hattâ İbn Châqân lüzum üzerine Halife'nin sofrasından ayrıldığı zaman cübbesinin yenlerinden ve yahut kundurası - nın içinden çıkardığı kitabı tekrar sofraya dönünceye kadar okurdu, hattâ abdesthanede bile.. " Ve Qâdî İsma'il ibn İshâq 'a daima bir kitap okurken veya kitapları çevirirken tesadüf ederdim „ [14]. 270/880 tarihinde ölmüş olan Sicistânî bir geniş ve bir de dar elbise yeni yaptırtmıştı; evvelkisini kitap için kullanmış ikincisine de lüzum görmemişti [15]. 3./9. uncu asrın ortasında mabeyinci 'Âlî ibn Jahya el-munaccim çiftliğinde güzel bir kitap kolleksiyonu vücuda getirmiş ve ona *chizânet al-hikmat* adını vermişti. Her taraftan tetkikatta bulunmak üzere oraya gelenler kütüphane sahibinin kesesinden beslendiler. Bunlar arasında Horasan'dan gelen müneccim Abû Ma'şar de bir hacı kafilesi arasında bulunarak bu kütüphaneyi ziyaret etmiş ve bir daha oradan ayrılmadığı için Hac seferi ve İslâmiyet hepsi suya düşmüştü „ [16]. 272/885 senesinde ölmüş olan İsfahanlı teolaklardan emlâk sahibi bir zatın kitapları için 300 bin dirhem sarfetmiş olduğu rivayet edilmekte idi [17]. Hattâ 312/924 de ölen Bağdat mabeyin müşîri vefatında iki bin dinardan daha fazla kıymeti olan bir kütüphane terketmişti [18]. 357/967 senesinde Bağ-

[12] *Muq.*, s. 449.

[13] Abûlfidâ, Annales, Jahr, s. 255.

[14] *Fihrist*, s. 116; Jaq. İrşâd, VI, 57. *Gurar al-fawâ'id* Murtada'nin teheran 1272.

[15] Abûlmahâsin, II, 79.

[16] Jaq. *İrşâd*, V, 46.

[17] Abû Nu'aim, *Ta'rich İsfahân*, Leiden, fol. 51 b.

[18] es-Sûlî, *Zeitgenasse und Höflinge bei 'Arib*, s. 121. es-Sûlînin büyük bir kütüphanesi vardı. İbn al-Cauzî. 79 b.

dat Emirî'nin isyan etmiş olan bir oğlunun malları arasında 17.000 adet ciltli kitap da müsadere edilmişti [19].

355/965 senesinde Rai şehrinde vezir Abûlfadl ibn al-'Amîd'in evi sokakları dolaşan " din mücahitleri „ tarafından yağma edildiği için ne oturacak birşeyi ne de içecek bir tek bardağı kalmıştı. Müverrih İbn Miskawaihî o zamanlar onun hafız-ı kütübü bulunuyordu; şu malûmatı veriyor : " Âlevîler'den İbn Hamzah ona halılarla kabkacak gönderdi; fakat onun kalbinde kitapları için endişe vardı; çünkü hiçbir şeyi onca onlardan daha kıymetli değildi. Bu kitaplar pek çok idi. Her fenne ait, felsefe ve edebiyatın her şûbesine dair 100 deve yükünden fazla kitabı vardı. Beni görünce kitaplarını sordu; ben ona kitaplarına eskisi gibi hiçbir yabancı eli değmediğini söyleyince sevinerek dedi ki : " Sen mes'ut bir çocuksun; zayi' olan herşey yerine konabilir, fakat kitaplar telâfi edilemez„; çehresinin nasıl aydınlandığını gördüm; bana dedi ki: Onları yarın filân yere getir; dediğini yaptım „. Bütün malları arasında kurtarılmış olan yalnız kitapları idi [20].

Sâhib (vefatı 384/994) Sâmânî hükümdarının kendisine vezir yapmak üzere vâki' olan dâvetini serdettiği bazı mazeretler arasında göç müşkilâtını da ileri sürerek reddetmişti; yalnız ilâhîyata ait dörtyüz deve yükü kitabı vardı. Kütüphanesinin kataloğu on cilt tutuyordu. Bu kütüphane ne Firdûsî ye ne de Bîrûnî'ye velini'metlik etmiş olan Gazneli Şah Mahmud zamanında yanıp kül oldu [21]. Kurtepe Kadısı Abûl Mutrif (vefatı 402/1011) büyük bir kitap toplayıcısı idi. İstinsâh işleri için altı kâtip tutardı ki bunlar münhasıran daima onun için çalışırlardı. Nerede güzel bir kitabın mevcudiyetini haber alsa onu mutlaka satın almağa çalışır ve mübaleğalı tekliflerde bulunurdu. Onun bir kitabı âriyet verdiği hiç görülmemişti. Böyle bir mecburiyet karşısında kopya ettirerek o koppyayı vermeyi ve bir daha o kopyayı geri almamayı tercih ederdi. Ölümünden sonra kitapları bütün bir sene câmiinde satıldı; hepsi kırk bin dinar tutmuştu [22]. Bagdat ulemasından al-Baiqânî (vefatı 425/-1033) göç esnasında kitaplarını taşımak için 63 sepet ve 2 sandık kullanmıştı [23]. Qazwînî (vefatı 488/1095) kitap yüklü on deve ile Bağdat'a girmişti [24].

Haricî şekilleri itibarıyle kitapları süslü ve ziynetli olarak muhafaza etmek iptilâsı maniheistlerde görülmüştü. 311/923 senesinde Bağdat sarayının umumî kal'a kapısında Mani'nin resmi 14 çuval rafz ve itizale ait kıtaplarla birlikte yakılmıştı ki bu kitaplardan birçok altın ve gümüş ba-

[19] *Misk.*, VI, 314; İbnal-Athîr, VIII, 431.
[20] *Misk.*, VI, 286 f.
[21] Jâq., *İrşâd*, II, 315.
[22] İbn Başkuwâl, I, 304 f.
[23] *Wüstenfeld*, AGGV., 37 Nr. 335.
[24] ee-Subkî, *Tabaqât*, II, 230.

kıyye küller arasına düştü [25].. 309/921 senesinde idam edilen rafîzîler'den al-Hallac'ın taraftarları bu hususta Hıristiyanlar'ı takip etmiştiler. Bunların yazıları Çin kâğıdı üzerine altın ile yazılmıştı. Dibâ ve ipek ile astarlanmış ve deri ile ciltlenmişti [26]. Bizans kalemlerinin devlete ait yazıları da her zaman için san'at eseri olarak târif edilmektedir : 326/937 senesinde Kayser'in bir mektubu Halife'nin eline varmıştı ki Yunanca metni altın, arabca tercümesi ise gümüş ile yazılmıştı [27]. Daha sonra Kurtebe'de Halife'ye gelen diğer bir mektup gök mavisi bir deri üzerine altın yazı ile yazılmıştı; oymalı bir gümüş yuvarlak boru içine sokulmuştu; borunun kapağı renkli bir cam içinde Kayser'in resmini ihtiva ediyordu. Bu san'at işi diba kumaşa sarılmıştı [28]. Halife İbn 'Abbâd (vefatı 386/996) baş kadı 'Abdal Cabbar'ın yakın emirnâmesini bizzat gayet mufassal olarak yazmıştı : Her bir satırı bir yaprak Semerkand kâğıdı üzerine olmak şartıyle 700 satırı ihtiva ediyordu; heyet-i umumiyesi " kalın bir sütün gibi „ [30] fil dişi bir kılıfı içine sokulmuştu. Bu eser 5./11. inci asırda vezir Nizâm el-mulk'e hediye edilmişti; bunun yanında ayrıca da kitap işlerine ait nadirattan olmak üzere metindeki varyantları satırlar arasına kırmızı ile, nadir tâbirleri mavi ile ve amelî bakımdan bilhassa istifadeli olan fıkraları altın ile yazılmış olan bir Kur'an hediye edilmişti [31]. Fakat Arap zevki için en büyük kitap ziyneti meşhur hattatların el yazıları idi. *Asl mansûb* bu aralık kütüphane tesisatı yanında ilmî iştigâle tahsis edilmek üzere başka tarzda bir vakıf tesis edilmişti ki kitapların bir araya toplanması ilmî bir istifadeyi veya hiç değilse orada sarfedilen mesa'îyi muayyen bir ücretle kıymetlendirmeyi mucip oluyordu ve şair ve âlim İbn Hamdân (vefatı 323/935) -ki Musûl kibarlarındandı- Musul'da bir *dâr el-'ilm* tesis etti; her bir ihtisas şûbesine ait kitapları hâvi bir kütüphanesi vardı. İlmî tetkikatta bulunmak isteyen herkese açıktı; fakirlere kâğıt bile veriliyordu. Vâkıfın bizzat orada yeri vardı. Kendinin ve başkalarının manzûmelerini inşat, tarih ve fakıh dikte ederdi [32]. Qâdî İbn Hıbbân (vefatı 354/965) Nişabur şehrine kütüphanesi olan bir ev, yabancı âlimler için oturacak odalar ve onların iâşeleri için de para tahsis ve hibe etti. Kitaplar harice verilmezdi [33]. 'Adudeddaulah'nın (vefatı 372/982) saray erkânından bir zat da İran Denizi'ndeki Râm Harmuz'da ve Basra'da bir kütüphane inşa ettirdi ve orada kitap okuyan veya istinsâhlarda bulunanlar muayyen bir para alırlardı. Râm Harmuz'da daimî bir âlim mutezeleye uygun mahiyette

[25] İbn al-Cauzî, fol, 23 b.
[26] *'Arîb*, s. 90 *Misk.* a nazaran.
[27] İbn al-Cauzî, 59 a.
[28] *Maqq.* ed. Dazy, I, s. 237.
[29] es Sûlî, Halife al-Muktafî ona göstermişti; Şabuştî'de 39 b.
[30] es-Subkî, Tab. II, 230.
[31] Ayni yerde.
[32] Jâq., *İrşad*, II, 420.
[33] *Wüstenfeld*, AGGV, 37.

mezhebî itikat ve hükümlere ait takrirlerde bulunurdu [34]. 383 tarihinde de Bûjiler'in veziri Ardaşîr ibn Sâbûr (vefatı 415/1024) Bağdat'ın garp tarafında bir *dâr el - 'ilm* tesis etmişti. Kütüphane mükemmeldi, yalnız en meşhur hattatlar tarafından yazılmış olan yüz Kur'an ve ekserisi müellifinin el yazısı ile yazılmış veya evvelce meşhur adamların kütüphanelerinde bulunmuş olmak şartıyle başkaca 10.400 adet diğer ciltler bulunuyordu. İdaresi iki alevî ile bir kadıya bırakılmıştı [35].

406/1015 de ölen şair ve ayni zamanda âlevîlerin nakib-ül-eşrafı er-Ridâ vücuda getirdiği talebelere mahsus dar-al-'ilm'de onların işleri - ne bakıyordu [36]. Husûle gelen inkilâp isimden anlaşılıyor; kütüphane - lerden başka mahiyeti olmayan eski müesseselere *chizânat el - hikmah* denildiği halde yeni müesseselere *dâr-al-'ilm* tâbir edildi ki *chizânah* yâni kütüphane bu müessesenin yalnız hususî bir kısmını teşkil ediyordu. Mısır'da da bu nevi' akademiler teşkil ediliyordu; 'Azîz 378/988 senesinde Ezher câmii yanında satın aldığı bir evi 35 ilâhiyat talebesi için vakfolarak tahsis etti ki her cuma günü bu talebeler öğle ile ikindi namazı arasında câmide ilmî toplantılarını yaparlardı. İşte hâlâ bugün bile İslâm'ın en büyük medresesi olan dördüncü asra ait medrese bu suretle meydana geldi. Vezir İbn Killis hususî bir akademi idare ediyordu; ülema, müstensih ve cildciler için ayda bin dinar sarfettiği rivayet edilir [37]. Bundan sonra Halife al-Hâkim Kahire'de 395 senesinde bir Dâr al - 'ilm tesis etti ve saray kütüphanesinin kitaplarını da buraya topladı; bu kütüphaneyi halka açtı; bir hafız-ı kütüp *Chazzam* ve iki *bavwâb* tayin ettikten başka tedri - satta bulunan hocalar da nasbetti; fakat bunları bir müddet sonra katlet - tirdi [38]. Hokka, kamış kalem ve kâğıt herkes için serbest olarak temin edilirdi. Bir müessesenin bütçesi hakkında elimizde malûmat mevcuttur. Bu bütçe her sene 257 dinar ile temin ediliyordu; bu cümleden olarak :

90 dinar kâğıt, 15 dinar hafız-ı kütüp maaşı, 12 dinar kâğıt, hokka ve kamış kalem muhafızı, 12 dinar tamirat için, 12 dinar içilecek su için, 10 dinar hasır için, 5 dinar kış için kilim, 4 dinar kış için örtü, 1 dinar kapu perdesi tamiri için tahsis edilmişti.

Al-Afdal sonradan dinî karışıklıklar ve rafz-u îtizâl ocağı oldu -

[34] Muqaddasî, s. 413; *Fihrist*, s. 139. 135 a; Margoliouth, The letters of Abûl-'Alâ, s. XXIV. 450/1058 de yanmıştır (İbnal-Athîr, IX, 247). Evvelce meşhur adamların ellerinde bulunmuş olan kitaplar bilhassa teolojiye ait kitabiyat için çok mühimdir; bu suretle menkulâtın bir nevi' zincir halkası ve muhteviyatının tervici keyfiyeti temin edilmiş oluyor. Bundan dolayı okuyucular isimlerini ihtimamla kitapların kapakları üzerine koyarlar. Jâq. *İrşâd*, VI, 359 kitapların pireler tarafından yenildiğini söylemek suretiyle hafız-ı kütüpe yutturduğu hikâye edilmektedir.

[36] Dîwân, Beirut, I, s. 3.

[37] Onun hemşehir ve asırdaşı Jahjâ ibn Sa'îd, fol. 108 a.

[38] Jahjâ ibn Sa'îd, fol. 116 a.

ğundan dolayı bu kütüphaneyi kaldırmıştır [39]. Bununla beraber ilâhiyat ve fıkıh tedrisatının büyük bir kısmı daha hâlâ câmide yapılırdı; dinleyiciler halka çevirerek hocanın önünde diz çökerler; hoca da mümkin olduğu takdirde sırtını bir sütuna dayardı. Bu halkanın yanında yer alan olursa ona : Celseye iltihak et ! denirdi [40]. Kahire'nin baş câmiinde Mukaddasî bu tedris halkalarından 120 tane saymıştı [41]. Devletin en meşhur tedris yeri vaktiyle Bağdad'ın en eski büyük câmii olan Mansûr câmii idi; Chatîb al-bağdâdî bir hac seferinde zemzem kuyusundan üç yudum içmişti. Bunu bir Bağdat tarihi yazmak, öldükten sonra Bişr el-Hâfî 'nin mezarına gömülmek ve câmi-i Mansûr'da menkulât dikte etmek müsaadesine mazhar olmak için yapmıştı [42]. Bu câmide meselâ Zâhirî - ler'in reisi olan Naftavaihî (vefatı 323/935) elli sene ayni sütuna dayanarak oturmuştu [43]. İlâhiyat sahâsının ekser dinleyicileri tabiatıyle geçim temin eden ilim mümessilleri olan kanunistlerdi. Maahaza bugün ile mukayese edilince bunlardan pekâzı zikredilmektedir ki bunun da tedrisin pek büyük külfetleri istilzam etmesinden ileri geldiği görülür. Asrın en büyük fakıhı olup ikinci şafi'i tesmiye edilen ve Bağdad'ın İbn al-Mubârak câmiinde ders veren Hamîd al-İsfarâ'înî (vefatı 406/1015) nin yalnız 3 - 700 dinleyicisi vardı [44]. Şarkın ulema merkezi olan Nişapur - daki en meşhur fıkıh dersâmının 387/997 senesi 23 Muharremi'nde cuma günü verdiği derste 500 den fazla talebesi vardı [45]. Halefi bînazir Cuvaînî (vefatı 478/1085) yevmi 300 dinleyiciye malikti [46]; halbuki bugün meselâ betbaht Kâşgar'da (Şarkî Türkistan) baş profesörün bazan 500 dinleyiciyi karşısında ders takrir ettiği vakı'dır [47]. Talebeler önlerine konulan ve talebenin başlıca teçhizatını teşkil eden hokkaya bakılarak sayılırdı [48]. Hiddetlenen dinleyiciler nâhoş takrirde bulunduğu zaman meşhur Taberî'nin kafasına hokkaları fırlatırlardı [49]. Muallim öldüğü zaman talebeler kamış kalemlerini, hokkalarını kırarlar feryat ve figan ederek şehri dolaşırlardı. Biraz evvel zikrettiğimiz Cuvaînî 'nin vefatında -bu zat ayni zamanda meşhur bir vâiz idi- kürsüsi tahrip edildi ve bütün Nişapur halkı bu akademik mateme iştirâk ettiler. " Şehrin kapıları kapalı kaldı ve herkes başlarına serpuş yerine peşkir bağladılar „ [50]. Kitaplar aka-

[39] Maqrîzî, *Chitat*, II, s. 458.

[40] *Muq.*, s. 205. 314/926 da Musul - da Dicle donmuştu, öyle ki üstünden atla geçildi. Bu hâdiseyi kutlamak maksadıyle 'Abû Zikrah nehrin orta - sına oturdu; diğerleri de onun etrafına halka olarak not tuttular *(İbn al - Cawzî*, Berlin, fol. 31 a).

[41] Ayni eser.

[42] Jâq, *İrşâd*, I, 246 f.

[43] Jâq, *İrşâd*, I, 309.

[44] *Wüstenfeld*, A G G W. 37, No : 287; es-Subkî, III, 25; İbn al - Athîr, IX, 183, 400 olarak bahsediyor.

[45] Nawawî, *Tahzîb* ed, Wüstenfeld, s. 307; *es-Subkî*, II, s. 170.

[46] *Es - Subkî*, II, 252.

[47] Harmann, *Chinesisch - Turkestan*, s. 45.

[48] *Nawawî* ve *Subkî* ayni eser.

[49] Jâq., *İrşâd*, VI, 436.

[50] *Wüstenfeld* A G G W. 37, No : 365; *es-Subkî*, II, 257.

demik bir nükteye uygun olarak qârûrah (sürahi) tesmiye edilen bir mahfaza içinde ders salonuna getirildi [51].

Evvelce imlâ tedrisatta en yüksek kademe telâkki olunurdu [52]. Bilhassa 3./9. uncu asrırda teolog ve filologların pekçok eserleri imlâ olarak yazdırılmıştı. Mû'tezileden el-Cubbâ'î'nin 150.000 varak imlâ ettirdiği mervîdir; halbuki bu zatın yalnız bir defa Chawârezmî'nin takvimi müstesna olmak üzere kitaba baktığı görülmemişti [53]. 'Abû 'Alî al-Qâlî beş cilt imlâ yazdırmıştı [54]. Ders dinleyen yaprağın üst tarafına şöyle yazardı : " Arkadaş, şeyhimiz falân ve filân tarafından şurada burada şu veya şu günde imlâ yazdır „. 4./10. uncu asırda ise filologlar teolojik takrir tarzını terkederek imlâ yazdırmaktan vaz geçtiler; onun yerine dinleyicilerden birinin yüksek sesle okuduğu bir eserin izahın (tedris) ile iktifa ettiler, " ayniyle muhtasar bir metnin *(Muchtasarât)* tefsiri gibi „ [55].

— *Bitmedi* —

Almancadan çev: **CEMAL KÖPRÜLÜ**

[51] Jâq. *İrşâd*, II, 10. Buna nazaran galiba başkaca kutu yerine kullanıldı. Bak : *Doziz.*

[52] Sujûtî *Muzhir*, I, 30; Goldziher'de S W A 69, s. 20.

[53] Ahmed ibn Jahjâ ed. Arnold, s. 47.

[54] Sujûtî, ayni yerde.

[55] *Es - Subkî*, III, 259.

SEYAHAT

BİR EDİRNE SEYAHATNAMESİ

İSTANBUL — EDİRNE YOLU

NAHİD SIRRI

Salı, 31 Kânunusani 1939. Kurban bayramının da ilk günü. Dün bilet aldığım zaman arabanın yedi buçukta kalkacağını otobüs idarehanesinden öğrenmiştim. Fakat vaktinde kalkmaz diye çok geç kalıp dar dara yetişeceğime âdetim veçhile çok erkenden, alaca karanlıkta yola çıkarak yedide Sirkeci'ye gelerek bekledim durdum. Beklerken de, bu son altı ay içinde üç yolculuk için saptığım bu Sirkeci sokağında Trakya ve hattâ daha uzakların, hemen bütün eski Rumeli'nin havasını teneffüs ediyor, o yerlere ait insan tiplerini görüp şiveleri duyuyorum. Ve gene Büyük Çekmece'ye, Çatalca'ya, Tekirdağı'na, Çorlu'ya, Lüleburgaz'a, Kırklareli'ne ve Edirne'ye gidecekleri üzerlerindeki levhalardan anlaşılan eski yeni, büyük küçük müteaddit otobüsler seyrediyorum. Yol bayram münasebetiyle mutaddan kalabalık ve gürültülü, yolcu daha çok.. Nihayet kalktık, Edirnekapı'sından geçerek İstanbul'u terkettik. Hava çok bulutlu. Haftalarla süren güzel ve güneşli günlerden sonra tam ben yola çıkınca yağmurlar mı başlayacak ? Silivri'yi geçtikten bir müddet sonra İstanbul hudundan çıkıp Tekirdağı vilâyetine girdik. Ve saat 10 u 25 geçe bu vilâyetin bir kazası olan Çorlu'ya, orada iki üç dakika durup durmadan hareketle de 11 i 20 geçe Kırklareli vilâyeti dahilinde bir kaza merkezi olan ve güzergâhın en mâmur kasabasını teşkil eden Lüleburgaz'a vasıl olduk. Pek isteklilerin inip bir kahve veya çay içmelerine imkân verecek kadar burada tevakkuf edildi. Bu kasabanın arabalar duran meydanından kalkıp müntehasını teşkil eden köprüyü geçince ise, geçen yaz ve sonbaharda otobüslerle dolaştığım Trakya mıntakasının müntehasına varmış bulundum: Buradan ötesi benim için yeni.

Ve bu yeniliğin ilk tecellisi, çamurlu ve bozuk bir şoseye çıkmak oluyor. Filvaki yapılmasına galiba epey bir zaman evvel başlanan asfalt, Lüleburgaz'a girilirken hitam bulmaktadır, ve ilerlediğimiz yolda asfaltı temdit etmek üzere hazırlıklar var. Kırkareli'nin diğer bir kazası olan Babaeski'ye varıncaya kadar katedeceğimiz bu 22 kilometrelik kısım cidden bozuk, İstanbul surlarından çıkar çıkmaz kendisini otobüs tutup bilmiyorum kaç saat tren beklemek üzere Çorlu istasyonunda bizden ayrılan zayıf, nahif öğretmen dişini sıkıp buralara kadar gelseydi hâli acaba şimdi ne olurdu? Önümüzde giden diğer Edirne arabası âdeta dans edi-

yor, zıp zıp sıçrıyor, arada bir de devrilecek gibi bir manzara arzediyor. Kendimizi görmüyoruz ama her halde muhakkak biz de aynı şeyleri yapıyoruz. Oldukça uzun ve köşkü, köşkünde de kitâbesi bulunan bir köprüden geçerek Babaeski'ye girdik. Bizanslılar zamanında bir ihtiyar türke izafetle bu adı alan kasabanın medhalinde, girerken sağ tarafında, kitabların Kanunî Süleyman vezirlerinden Semiz Ali Paşa tarafından Sinan'a yaptırıldığını yazdıkları büyük ve mağrur câmi var. Kasabanın caddesinde ilerliyor, çarşı içinde duruyoruz. Burada iki otobüs öğle paydosu yapıyorlar: İsteyenler yemek yiyecekler. Hemen herkes indi. Yağmur durmuş gibi .

1935 nüfus sayımında 5238nüfuslu olarak tesbit edilen Babaeski'de Lüleburgaz kadar değilse de yine epey yeni ev ve büyücek bir çarşı var. Bu çarşıdaki lokanta veya aşçı dükkânı galiba üç tane. En münasibine benzeyeninde, radyonun şarkılarını dinleyerek itiraf ederim ki oldukça lezzetsiz bir yemek yedim. Dükkândaki dahilî manzara hiç lâtif değildi ve kelli felli ve ekallî mümeyyiz mertebeli bir kalem âmirine benzeyen nefti elbiseli ve kunduraları lâstikli patron teşrifatlı cümleler ve isticalsiz hatvelerle hizmet ediyordu. Bense bir an evvel yemek işini bitirerek câmie koşmak ve bir lâhza olsun içine girmek sabırsızlığında idim. Böyle de yaptım, amma içine giremedim: Lüleburgaz'ın muazzam camii gibi asker işgali altında ve müsaade almaya vakit yok. Tâmire muhtaç görünen bu cidden güzel eseri iki cephesinden seyrettikten sonra çarşıya döndüm, otobüsün durduğu yerdeki kahvelerin birinde birkaç yolcuyle beraber kahvemsi bir şey içip şoförün ihtariyle arabaya döndüm. Yola tekrar koyulduk; Edirne'den evvel bir de Hafza'da duracağız. Fakat yol Babaeski ile Hafza arasında pek fena değil. Hafza ile Edirne arasında ise âdetâ zararsız..

Babaeski'den sonra geçtiğimiz birkaç köyden kenarda ve biraz da uzakta kalan bir tanesi, evlerinin tamamen otla örtülmüş çatılarıyle çok hoşuma gitti. Artık Edirne vilâyeti hudutlarına girmiş bulunuyoruz. Bir dakika kaldığımız Hafza'da vilâyetin merkez kazasına tâbi bir nahiye merkezi. Evliya Çelebi kendisinden: (Süleyman Hân musahibelerinden kelâm-ı pürmeal sahibi Hafza hatun bu beldede sâkin olmakla anın ismiyle şöhret bulan bir kasaba-i şirindir) diye bahsediyor. Yeniden yağmaya başlayan yağmurun bulandırdığı camlar arkasından bir kapı harabesiyle Sokullu tarafından yaptırılmış olan büyük camii gördüm.

Edirne'ye kadar hiç yağmur dinmedi ve otobüsün mütemadiyen sildiğim camları dakika geçmeden dumanlanıp kapanıyordu. Sonra artık bütün yolcular önlerindeki camları silerek Edirne'yi beklemeğe başladılar ve nihayet şehri saran büyük ve asırdide ağaçların yeşil dallardan mahrum yüksek gövdeleri göründü. Viyana önlerine kadar varmış ve ilk zamanları hemen daima zafer ve sonraları hemen daima bozgunla bitmiş seferler için burada kaç kereler toplanmış olan Yeniçeri orduları gözlerimin önünde birden canlandı. Saat iki olmuş, İstanbul'dan altı saatte gelmişiz. Ve bu satırları yazarken, 1833 temmuzunda payitahttan hareketinin altıncı sabahı buraya varabilen Lamartine'i hatırlıyorum. Hayranı ve âşıkı döndüğüm Edirne'den de hararetsiz ve pek az bahseden Fransız edibi bu yolu ne kadar kötülüyor: (İstanbul'dan Edirne'ye kadar alâkayı celbedebilecek yegâne şey, insan ve ağaçtan mahrum ovaların yayılışlarındaki sonsuzluktan ibaret. Bu cesim ovaları kateden, kenarları sarp ve suları yarı yarıya çekilmiş nehirleri harap bir köprünün kemerleri arada bir aşmaktadır. Yeşillikle örtülü küçücük vadilerde berbat bir köyü insan akşamları güçlükle buluyor. Ahali hep Rum, Ermeni veya Bulgar. Bütün bu köylerin hanları çatıdan hemen hemen mahrum olup insanla hayvanı içlerine karmakarışık bir şekilde tıkıyorlar. Bu minvâl üzere yol beş gün devam ediyor). Lâkin şimdi otobüslerin katettiği yol şimendiferden evvel bütün Edirne'ye gidenlerin daima tâkip etmiş bulundukları tarik olduğuna göre Lamartine de Edirne'ye mutlaka şu bizim geçtiğimiz yerleri geçerek gelmişti. Öyle ise Çekmece göllerinin temmuz güneşi altındaki bin bir parıltısına niçin hayran olmamış, o vakit mâmur ve konakları mebzul Silivri dikkatini niçin celbetmemiş? Evliya Çelebi'yi uzun hikâyelere sevkeden Çorlu saray ve hanları o tarihte artık yıkılmış olacaklarına ve bu kasabadaki camilerde bir fevkalâdelik bulunmadığına göre Çorlu'yu anmayışı haklı görülse bile Sokullu'nun Lüleburgaz'daki muazzam ve hakikaten heybetli câmiini bir ziyaret ve bir senaya lâyık bulmayışı nedendir? Geceleri konukladığı hanların fecaati kendisinde gündüzleri bir şey fark etmek için iktidar mı bırakmamış ? Fakat hayran anlattığı Suriye ile Filistin'de hiç çöl açmadı ve geceleri hep palaslara mı indiydi? Trakya yolunda münhasıran Rum, Bulgar ve Ermeni görüp türke hiç rastlamayışı da ayrı bir garabet. Lâkin kendisini bırakıp yolculuğumuzun hikâyesine dönelim: Edirne'nin etrafını saran yüksek ağaçları bir müddet seyirden sonra kaybettik ve gittikçe hafifleyen bir yağmur altında bir mezarlık yanından geçerek şehre girdik. İlk önce gümüşî renkte, ahşap ve bir katlı bir karakol kapısında durduk; içeriden çıkan bir polis memuru nüfus cüzdanlarına baktı. Bu iş bitince ilerledik, başka bir yola çıktık. İki tarafında dükkânlar bulunan bir caddeden geçtik. Hana benzeyen bir bina önünde otobüs tevakkuf etti. Şoför "işte geldik" dedi.

Günlerin Aaritası : İlk gün

Çisildeyen yağmur altında bozuk ve çamurlu yola elimde çantam ayak atınca birden içime gariplik çökmedi desem yalan olur. Gideceğim (Süleoğlu) otelini bir çocuğa sordum. Pek yakında olduğunu söyledi ve çantamı alıp önüme düştü. Sonbaharda Halk Partisinin memleket dahilinde bir ay resim yapmağa yolladığı ressamlardan hissesine Edirne dü-

şen Bedri Rahmi bana burasını tavsiye etmişti. Kendisi gibi ve o kadar iyi bir ressam olan karısı Eren Eyuboğlu ve Arif Kaptan'la beraber bu otelde kalmışlar. Arkasında odun yığılı bir meydan bulunan ve üst katına yarı açık bir merdivenle çıkılan oteli görünce pek beğenmedim amma, otelci üzerimde iyi bir intiba hasıl etti. Ve tek yataklı olan yegâne odasına çantamı bırakıp yatak çarşaflarının temizliğine dair mufassal tenbihlerde bulunduktan sonra, bir yorgunluk kahvesi içüp şehir halkından bir miktarını seyretmek için kahveye gitmek üzere ayrıldım. Otel sahibinin en büyük ve şerefli kahve olarak tavsiye ettiği " Ankara Kıraethanesi „ otelin tam yanında ve tek katlı bir eski yapı. Tavanı en az yüz senelik bir üslûp arzediyor. İç tarafında merdivenle çıkılan daha yüksek bir kısmı var ki orada bilârdo oynuyorlar. Kahvenin içi ekseriyet delikanlı olmak üzere hıncahınç. Bir çay içecek kadar kaldıktan sonra, yağmurun dindiğini görerek dışarı fırladım.

Demin otobüsle geçtiğimiz, (Saraçlar caddesi) adını taşıyan çarşı yolu. Hemen cümlesi tek veya iki katlı binalar olmak üzere iki tarafı kâmilen dükkân. En çoğu kahve, sonra bakkallar, mahallebiciler, manifaturacılar. Bir tane de kitapçı dükkânı. Postahane, İş Bankası ve daha bir iki müessese de bu yol üzerinde. Çıktığım kahveden biraz ileride ve karşı karşıya, biri tirşe ve biri açık gümüşî boyalı iki de üç katlı bina var. Fakat bu katlar o derece alçak ve derinlikleri öyle az ki, hemen hepsi kırık camları ve mini mini balkonlarıyle birer oyuncağa yahut da bir tiyatro dekoruna benziyorlar. Yolun nihayeti bir küçük meydan. Meydanın karşısında, sualime karşı (Ayşekadın) camii dedikleri bir cami ve sol tarafta yokuşlar.

Buradan geri dönüyorum ve az sonra, giderken sola düşen yokuşlu yolların aksi cihetindeki sokaklara sapıyorum. Düz bir saha, biribirlerini intizam ile kateden geniş ve oldukça temiz sokaklar. Aralarında boş arsalar çok olmakla beraber evler de ekseriyetle büyücek, muntazam. Nihayette kırlar ve daha uzakta tek tük minareler görünüyor: Tunca sahili. Kırlara doğru gitmiyerek bu nisbeten mâmur mahalle sokaklarında dolaşıyorum. Çok tenha ve beşer onar yürüyen izinli neferlerin sessiz geçtikleri sokaklar. Türkler Birinci Murat zamanında Edirne'yi zaptettikleri zaman şehir işte bir kale ile muhat olarak bu sokakların katettiği sahadan ibaretmiş, saray da burada bulunuyormuş. Burası asırlarca müddet, gayet dar sokaklarıyle Hıristiyanlar'a ve Musevîler'e inhisar etmiş. Nisbeten yakın zamanlarda, büyük bir yangınla bu mahalleler âdetâ silinip süprüldükten sonra, geniş ve muntazam yollar ve bu evler yapılmış. Yine hıristiyanlar oturmuşlar ve Musevîler hâlâ bu mahallelerde yaşıyorlar. Büyük ve mâmur havralarının da önünden geçtim.

Yeniden başlayan hafif bir yağmura lâkayt ve biraz serseri dolaştığım sokaklarda, bazı evlerin de resmî daire olarak kullanıldıklarını görüyorum. Birkaç sokağın birleştiği bir küçük meydanda da yüksek, âdetâ heybetli ve metrûk hissini veren bir su kulesi var. Geçtiğim hepsi ıssız yolların sonunda çarşıya dönerken, Arif Kaptan'ın birkaç gün evvel bir tablosunda, manzarası daha yumuşatılmış olarak seyrettiğim Saat Kulesi'nin önünden geçtim. İkinci Abdülhamid zamanında yapılan bu kulenin yanındaki eski duvar parçası, Edirne kalesinin hemen yegâne bakıyesi imiş. O kadar da ıslanmış bir haldeyim ki, yakınında bulunduğum kahveye iltica mecburiyetinde kaldım. İçerisi yine hıncahınç ve hemen aynı simalar. Sade belki demin oynayanlar şimdi konuşuyor, demin konuşanlar şimdi oynuyorlar. Bir çay daha içiyorum. Lâkin Selimiye'yi henüz görmemiş olduğum halde burada uzun müddet oturmağa tahammülüm yok. Buğulu camların arkasından yağmur bana dinmiş gibi gelir gelmez dışarıya fırlıyorum.

Çıkınca, Selimiye'ye gitmeden pek yakında bulunan öteki iki büyük camii de görmek istedim. Bunlardan biri, (Üç şerefeli) diye anılan ve biribirine hiç benzemiyen dört minaresinden biri için dünyanın en yüksek minaresi denilen cami ki, çarşı caddesinin başında ve İstanbul otobüsü onun biraz ilerisinde durmuştu. Önündeki merdiveni çıkarak avlusuna girdim ve namaz vakti olmadığı için kapısını maalesef kapalı buldum. Üç şerefelinin karşı tarafına isabet eden Eski camie gidince de aynı hal ile karşılaştım: Namaz vakti olmadığından onun da kapısı mesduttu. Daha uzakta ve yüksekte, muazzam kubbesinin dört minaresiyle âdetâ göklere erişmeğe çalışan Selimiye'ye varınca da acaba aynı şey mi olacak? Bunu kendimden soruyor, lâkin yürümekte devam ediyorum. Ortasında bulunduğu çok geniş ve etrafını kuşatmış sokaklara hâkim avluya, onu çepeçevre ihata eden duvarların bir küçük kapısından, daracık bir merdivenle çıktım. Yağmur yine çiseliyor. Ve camiin cenup tarafından, üstüne bir borudan şarıl şarıl birden sular akmaya başlayan bir merdiven daha çıkarak, içeri giriyorum. Avlusu, merdiveni ve içi demin geçtiğim sessiz sokaklar gibi izinli neferlerle dolu olan Selimiye demek ki sabahtan akşama kadar açık kalıyor. Ortada galiba fol ve yumurta da yokken mübtezel ettiğimiz tavsifiyle, Selimiye turistik bir yer olmak üzere tertibat da almış: Hemen terlik koşturuyorlar. Havanın bozukluğu da akşam karanlığını tâcil ettiği için camiin içi gölge ile dolu. Her tarafını dolaşmağı yarına bırakarak ilerliyor, ortaya kadar vararak ulvî eseri temaşaya koyuluyorum. Sinan'ın dediği haklı ve burası Süleymaniye'den daha yüksek bir sanat eseri mi ? Süleymaniye'ye her girişimde daha derin bir huşû'a varmışımdır. Fakat mimarın kudreti kendini burada daha ziyade hissettiriyor, zâiri mebhut ve hayran bırakıyor. Ayasofyanın kubbesinden daha büyük olan kubbe ile aranızda hiç bir şey yok. Etraftaki dört duvar, başınızı kaldırıp bakınca görüyorsunuz ki, yukarıda kubbe haline inkılâp ederek âdetâ göğe fışkırmakta.

Selimiye'den nihayet çıkıp aynı yoldan, resmini pek eski yıllar önce bir " Servet-i Fünun „ nüshasında gördüğüm eski ikinci Ordu Müşirliği ve lâhik Umumî Müfettişlik binasının önünden geçerek çarşıya inerken, Eski camiin kapısını pek yakınlaşan akşam namazı münasebetiyle bu sefer açık buldum. İçine girdim. Ancak Selimiye'den sonra sönük ve tesirsiz olması zarurî değil miydi? Çıkınca karşı taraftaki bir kahvenin geniş saçağı altına oturup Eski cami ile yaşıt denecek kadar ihtiyar kahvecisine kallâvî fincanla bir yorgunluk kahvesi ısmarladım. Câmiin önündeki avlunun parmaklıkları altında, önlerinde küçük oturma taşlariyle abdest almağa mahsus sıra sıra musluklar ve bunların nihayetinde ve sokağın başında bir muvakkithane var. İçeriye, namaza gireceklerin gelişlerine ve sonra çıkıp dağılışlarına kadar burada kalarak eski bir saat yaşamak hoş olurdu. Ne çare ki artan yağmur kahvenin saçağını hiçe sayarak bana gittikçe daha çok hücûm ediyor. Kalktım ve tâbir caizse ilk göz ağrım olan kahveye üçüncü defa gittim. Yine kıyamet gibi ve hemen yine aynı müşterilerle dolu. Beş on dakika oturduktan sonra münasip bir lokanta sordum. Edirne'nin en münasip kahvesi otelimin yanında olduğu gibi en münasip lokantası da meğer bu kahvenin yanında imiş..

Üstünde bir ikinci katı da bulunan küçücük bir yer. Sokağa nazır kısmı camla ve öbür iki duvar çerçeveli büyük, küçük resimlerle örtülü. Keyfiyet yerine kemmiyete bakarsak, bu duvarlarda âdetâ bir müze manzarası var. Kulakların zevkini temin için de radyo çalıyor. Zabitler ve memura benziyen kimselerle işgal edilmiş olan birkaç masadan birinde, boş bir yer bulup oturuyor, geniş intihap imkânları karşısında zahmet çekmeden bir iki yemek seçerek karnımı doyuruyorum.

Lokantadan çıkınca artık otele gittim ve odama çıktım. Yatağıma tertemiz çarşaflar, biri mavi, biri al ipekli yorganlar konmuş. Ve garbî Trakya'dan Gümülcüne göçmeni hademe odun getirerek saç sobayı tutuşturdu. İlk önce müthiş tarrakalarla soba çatlıyacak, borusu kopup düşeturdu. İlk önce müthiş tarrakalarla soba çatlayacak, borusu kopup düşe - bir sıcak hâkim oldu. Yatağa girmiştim, yorganları üstümden attım ve hattâ pijamayı arkamdan çıkarıp fırlatacak oldum. Lâkin bu hal pek az sürdü ve ben daha uykuya dalmadan odanın harareti itidal kesbetti. Yatakta başımı uzatınca, pençeremden Selimiye'nin biraz uzak ve Üç Şerefeli'nin pek yakın olan minarelerini bayram münasebetiyle mahyalarla donatılmış ve gecenin karanlığında pırıl pırıl görüyorum. Bunu bir müddet seyrettikten sonra artık yorganlara sarıldım ve "yağmur hiç dinmezse" üzüntüsünün kendisini mütemadiyen hissettirdiği bu ilk Edirne gecesinde, sabaha karşı çok üşüdüm..

— Bitmedi —

S P O R

BEDEN TERBİYESİ VE GENÇLİK MES'ELELERİ

KAYAK, KAMP VE DAĞ SPORLARI

NÜZHET BABA

I — Kayak

Memleketimizde yeniliğine ve vasıtasının şimdilik azlığına rağmen çok tutulan ve sevilen sporlardan biri muhakkak ki bir kış sporu olan kayaktır. Türk toprakları bu spor için ideâldir denebilir. İstanbul ve Ege mıntakası hariç çok yakınında kış sporlarına elverişli dağı olmayan bir şehir yoktur desek hatâ etmiş olmayız. Uludağ ve Bursa mıntakası da en kalabalık şehrimizden uzak sayılamaz.

Kayak iki bakımdan bize çok lüzumlu bir spordur : Askerlik ve memleketcilik.

Vatan müdafaasında kayak askerî tâlim kadar bütün millet efradına öğretilmesi ve herkesce bilinmesi lüzumludur. Memleketimizin dağlık kısmındaki harekâtta bir kayakçı asker büyük bir kudret ve kuvvettir. Kayak sporu yapan bir gençlik ise bu spora heves etmemiş bir gençlik yanında elbet kat kat üstündür.

Memleketcilik bakımından da kayak sporu bir lüzum halindedir. Şehirlerdeki inzivagâhından memleketin en ücrâ köşelerine kadar yapılan kültür hareketleri oralara gitmekle götürülmekte ve götürülecektir. Şark vilâyetlerinin kışları geçilmez geçitlerini ve bazı mıntakalarda kışın dört beş ay sürdüğünü düşünecek olursak kayağın oralardaki rolünü daha etraflı olarak takdir ederiz.

Bir üçüncü bakımdan kayak pek faydalı, fizik ve morâl; bir spordan beklenen bütün iyilikleri bir araya toplamıştır. Açık hava, dağ havası, tabiata karşı mücadele, arkadaşına yardım, bütün bunların hepsini kayak bize bol bol veren bir spordur. Mehareti istilzam eden güç bir spor oluşu da kıymetini beş on misli arttıran bir âmildir. Şu halde kayak bize birkaç bakımdan faydalı olduğu için onu behemehâl memleket mikyasında kalkındırmak için çalışmak mecburiyetindeyiz. Bunun için de gözönünde tutmamız icap eden bazı hususat vardır.

1 — Kayak malzemesi bahalı olduğu için bu malzemeyi memlekette imâl meselesi.

2— Kayak yerlerine gidiş gelişi ucuzlatmak meselesi.

3— Kayak yerlerinde kayak evleri, sığınaklar ve daha sonra oteller inşası.

4— Bu sporun propagandasının yapılması ve alelûmum kayakcılara ufak, büyük kolaylıklar bulunması ve gösterilmesi.

Yukarıda saydığım kolaylıkları çok kısa bir zamanda temin güçtür. Yalnız bunların içinde şimdilik en âcili sığınaklardır. Bu sığınaklarda ilk yardım tesisatı da hemen düşünülmeli ve tatbik olunmalıdır. Diğerleri de sırasıyle ele alındığı takdirde az zamanda başarılmak kabildir.

Ancak; bunların hepsinden evvel yüksek tahsil gençliği için kayağın mecburî tutulması bütün bunlardan evvel düşünülecek ve tatbik edilecek bir keyfiyettir. Yüksek mekteplerimizin bazılarında kayak yoktur. Bunu mekteplere sokmak için hemen harekete geçersek faydalı olur.

Âcilen kayak evleri ve sığınakların yapılması icap eden yerlerde bunların inşası derhal plân altına alınmalı, yol işaretleri ve sis çanları da çok mühimdir. Bu gibi emniyet tertibatının ihmâli bizi pişman edici neticeler verebilir.

Sığınakların bir tip üzerine yapılması şart değildir. Taş olan yerlerde taştan, kereste bol olan mıntakalarda keresteden inşasında hiçbir teknik mahzur yoktur.

II — Kampcılık

İzcilik ile yakından alâkadar ve izciliğin bir şûbesi olan kampcılık da kayak nevinden ve memleket müdafaâsında büyük yeri olan bir spordur. Yer yüzünde en feyizli topraklara sahip olan memleketimizin kış yaz bu spora müsait oluşu, gençliğin açık havaya olan ihtiyacını karşılayıcı ve onları kıt şartlar altında birbirlerine yardımı öğretici bu spora ehemmiyet vermemizi icap ettiriyor. Bir spor ve gençlerin fizik ve morâl terbiyelerine yardım edici bir vasıta olarak kampcılık üzerinde fazla söz söylemek zaittir. Biz burada daha ziyade bu işin organizasyonundan bahsedeceğiz.

Kampcılık bizde hakikaten çok az taâmmum etmiş bir haldedir. Şunu da kendi kendimize itiraftan çekinmemeliyiz ki bizde bu işi ve kampçılık sporunu organize edecek eleman da çok azdır. Dağa çıkıp kamp kurmak dile kolay, bu işi bütün icapları ile başarmak ise epey güç bir iştir. Bu spordan beklenen faydaları bir araya toplayabilmek için sıhhî şartların, yemek içmek şartlarının, kampta neş'e ve dostluk havası içinde eğlenceli ve faydalı vakıt geçirtmenin yollarını bulmanın bir bilgi hattâ ihtisas işi olduğuna şüphe yoktur. Şu hale nazaran ilk mülâhaza memlekette kampcılık sporunu yer yer idare edecek ve gençliğe öğretecek elemanları yetiştirmek ilk plânda düşünülmesi icap eden bir iştir.

Kampcılık sporunu memleket mikyasında ele alabilmek için ilk şartlardan biri de orta mektepten başlayarak yüksek tahsil de dahil olduğu halde bütün mekteplerimize bu sporun teşmili meselesidir. Maarif Vekâleti beden terbiyesi ve spora lâyık olduğu ehemmiyeti vermek için bütün kuv-

veti ile işe başladığı bu günlerde bu işin üzerinde de duracağını muhakkak addediyoruz.

Mekteplerde izcilik ile birlikte ve onun atbaşı gitmesi icap eden kampcılık teşkilâtlandırıldığı takdirde bu sporda en mühim adım atılmış olacaktır.

Bu sporun bir kolay tarafı varsa her yaştaki ve her bünyedeki insanlar için faydalı oluşudur. Bütün talebe iştirâk edebileceği gibi bütün tedris heyeti de bu işte talebeye önayak olabilir. Elverir ki teşkilâtı kuracak elemanlar kurdukları binayı sağlam temeller üzerine istinat ettirmiş olsunlar.

III — Dağcılık

Dağcılığı kayak ve kamp sporlarından ayrı olarak mütalea etmekte bir fayda yoktur. Bu üç spor birbirlerine o kadar yakın ve bağlıdır ki biri hakkında söylenecek sözler diğeri hakkında da aynen câridir.

Hülâsa edelim : Kayak, kamp ve dağcılık sporlarını behemehâl memlekette yaymak ve ileriletmek ihtiyacındayız. Bunları kalkındırmak için ne gibi tedbirler alınmak icap ediyorsa almalıyız ve alacağız. Ancak bu üç sporu da ayrı ayrı devlet elleri, ayrı ayrı kollardan yürüyerek değil; ayrı ayrı devlet elleri birleşerek yürütmelidir. Bizce

1— Genel Kurmay
2— Maarif Vekâleti
3— Halkevleri

bu üç sporu memleket mikyasında ele almak üzere birleşirlerse millî müdafaâ, Türk gençliğini yetiştirme sporu bakımından çok esaslı ve plânlı bir işi çok kolay başarmış oluruz.

RÜZGÂR'A SUALLER

Dağlardan haber verin ey rüzgârlar dağlardan,
Kuş sesi geliyor mu salkım kokan bağlardan,
Şarkı söyleyen yok mu artık eski çağlardan,
Haber verin rüzgârlar dağlarım yıkıldı mı ?

Güneşli şâhikalar ufuktan silinmesin,
Yücelere çıkılıp baş eğik gelinmesin,
Olur mu bahçelerde kızıl gül salınmasın,
Gezindiğim korular gün gelip yakıldı mı ?

Elele tutuşup da uzaklara giderdik,
Bulutlara binerdik yıldızları tutardık,
Mavi fistan giyinmiş aya selâm ederdik,
Yığın, yığın bulutlar göklerden çekildi mi ?

Duydum elma ağacım kurtlanarak çürümüş,
Gümüş havuzlu saray sıcaklardan erimiş,
Anamın mezarında hep çiçekler kurumuş,
Beni bekleyen yarin boynu da büküldü mü ? . .

CEYHUN KANSU

GOETHE'NİN ÜMANİZMİ

Prof. EDMOND VERMEİL

Tarih sırası bakımından ümanizm'in ilk şekilleri, İlkçağ düşünüşü ile Hıristiyanlıktır. Bütün buhranlarına ve en sonraki alçalışına rağmen Greko-Romen medeniyeti, kâinatı insan bakımından düşünmeyi aslâ elden bırakmamıştı. Batlamyos görüşünün sınırları içinde, dünyayı, âlemin merkezi yapmıştı. Hıristiyanlık ayni zamanda insana ve Allah'a mensup olan İsâ'nın şahsında mutlakın seyyaremiz üzerinde yaşamış olduğunu ilân etmekle bu çok kıymetli mirası kabûllenip, derinleştirmişti. Ona göre Allah, böylece, şu günahkâr insanları ıslâh için kendi öz oğlunu göndermiş oluyordu. Hıristiyanlık'ın daima artan büyük kuvveti, sürükleyici tesirinin bukadar çok yayılışı ancak bu derin inanışla izah edilebilir.

Lâkin insan medeniyetinin bu iki ilk anlayışında, ister E f l â t û n 'un cümhuriyetinde, ister S a i n t A u g u s t i n 'in tasarladığı kilisede olsun, birnevi' statizm vardır. Hiç şüphesiz Ortaçağ'ı batıran da bu hareketsizlik olmuştur.

İnsanları artık hiç bozulmayacağını zannettikleri huzurdan pek facialı şekilde mahrum ederek, yeniden kararsızlıkla, tehlikelere ve bunların istediği kahramanlıklara sürüklemek için bir L u t h e r 'le bir C o p e r n i c-in meydana çıkmaları lâzımgeldi.

Reform ve rönesans ! Ümanizm'in tekâmülünde iki büyük sarsıntı. Bununla beraber, bu sarsıntılar, yeni zaman adamlarının kafasından ne İlkçağ'ı ne de Hıristiyanlık'ı söküp atmamışlardı. Zaten rönesans Yunan ve Roma'ya reform da ilk Hıristiyanlık'ın îmanına dönmeyi vâzetmeyorlar mıydı ? Yalnız bunların ikisi de Ortaçağ'ın durgunluğu yerine yeni bir dinamizm getirmişlerdi. L u t h e r 'in adamı gittikçe tazelenen bir cesaretle hergün yeni bir imtihan geçireceğini biliyordu. C o p e r n i c 'in adamı da, kendisine, dünyanın güneş etrafında döndüğü anlatıldıktan sonra, şu sonsuz peykler âleminde kendi hayatının mânası ne olacağını araştırıyordu. İşte böylece, kendisine hem dost hem düşman bildiği, ve durmadan doğurduğu mahlûkları yaratıp mahveden tabiatla karşı karşıya bırakılan insan, kendi mukadderatından ümidi kesmiş değildi. Bundan sonra Descartes ve Fransız İhtilâli gelir. Bunların işi, "ferdî akıl,, ile "küllî akıl,, arasında temelli bir anlaşma kurmak ve tabiatı "aklîleştirerek,, "insanlaştırmak,, oldu. Onlar bu mukaddemlerden akıl veya " Vâhy-i İlâhî ,, tarafından emrolunmuş " de-

ğişmez bir nizamı „ değil fakat yeryüzü insanlığının adım adım her yerde ve hiç durmadan yürüyüşü fikrini, yâni terakki fikrini çıkarmışlardı. İşte garp Avrupası'nın büyük prensiplerinden biri budur. Bu prensip XVIII inci asırda yalnız garp Almanyası'na değil, ayni zamanda Büyük Petro 'nun Rusyası'na da hâkim olmuştu.

İşte burada en mükemmel bir burjuva fikriyle karşı karşıya bulunuyoruz : Bilgiler ve tekniklerle terakki. L'Armée Nouvelle'i okuyan herkes, sosyalist olduğu halde, Jaurès 'in garp burjuvazisinin hamlelerini ne büyük lirizmle anlattığını bilir. Lâkin endüstriyalizm ve plutokrasi ile, yeni bir içtimaî trajedi doğmuştu. Bu trajedi endüstriyalizmle beraber bütün dünyaya yayılmakta gecikmedi. İşte buradan ümanizm'in dördüncü ve son şekli kaynak alır.

Goethe, bu dört mirası hayatına ve eserine karıştırıp, birleştirmişti. İşte onun hakikî büyüklüğünü yapan şey de, belki bütün Avrupa'da eşsiz olan, bu sentezdir. Yunan ve Roma ! O bunları daha ilk gençliğinde sevip anlamıştı. En koyu Sturm und Drang devrinde Hellad 'ın en güzel efsânelerine yeniden hayat ve mâna verdi. Bunların arasında Promete'nin isyanından tutun da ilâhaların, coşkun şair ruhuna sundukları ilhâma kadar herşey var. Romen elejileri, canlı mahlûkların hayat ve medeniyet prensipleri olarak anlaşılan, eski Roma'nın yaratıcı dünya sevgisi kültürünü yeniden canlandırdı. Ve bütün İlkçağ, bu sıcak ve duygulu panteizme bürünerek, yeniden canlanıp, çiçeklendi.

Goethe, Hıristiyanlık'ın bütün esaslı şekillerini, katolikliği, Lutherciliği ve protesanlığı kendi öz tecrübesiyle tanımıştı. O, ne kelâmcılığın katı ve bilgiç ortodoksluğuna, ne moravların hissî piyetizmine, ne de reformla son neticelerinin Almanya'da yarattığı kahramanca endividualizme yabancı kalmamıştı. Leibniz 'in çok kuvvetli tesiriyle modernleşen Hıristiyanlıkın bu hatıraları Goethe 'nin dünyayı kucaklayan hafızasına öyle yerleşmiştir ki, bunların izlerini bütün eserlerinde bulmak kabildir. J. J. Rousseau ile Shakespeare 'in, klâsik vaymar Almanya'sında yarattıkları psikolojik muhitte Goethe 'ye ait olan tesir noktaları Hıristiyanlıktaki Âdem'in cennetten kovuluşu ile, İsâ'nın getirdiği necat telâkkileri, yahut, sönmek ve yeniden canlanmak fikirleridir. Modern ferdin en kıymetli hazîne ve ruhî hayatının kaynağı olan bu ihtiraslar, onu kendi içinden tehdit ediyorlardı. Bunlar ona hâkim oldukları gün, kendini yok bilmeliydi. Halbuki o, bu ihtiraslara hükmettiği nisbette kurtuluşunu kendi elinde tutuyor demekti. Adı ister Faust, ister Wilhelm Meister yahut İphigénie olsun, kendini yenebilen ve bu zaferiyle de en temiz insanlığa ulaşan burjuva, Goethe 'nin düşünüşüne göre eski aristokrasi ile, onu yeniden ihyâ etmek için elele vermeli ve beraberce Avrupa milletlerine hükmetmelidir.

Lâkin, 1832 de ölen Goethe, ümanizmin son iki şeklini en sıkı münasebetiyle tanıyacak kadar çok yaşamıştı. Sturm und Drang ve klâsizm serdebilmekte idi. Bir müddet sonra Floransa'da müzik san'atkârının, ve Goethe'sinin ardından, Aufklärer, ışıkların adamı, aklın ve hürriyetin haklarını, iyiliklerini ve üstünlüklerini duyan Franmason belirir. Bundan dolayı onu koyu bir kartezyen, yahut Fransız ihtilâlinin fikirlerine taraftar zannetmemelidir. Bence Goethe, derinden derine ve kelimenin tam mânasıyle Leibniz'in tesiri altındadır ve Herder'in kılâvuzluğuyle asıl Leibniz'in bilgi anlayışına ulaşmıştır. Şüphesiz ki Goethe herşeyden önce hayatın ve hissin üstünlüğünü kabul etmişti. Bununla beraber gerçek akıl işleriyle, ileri tekniklerin kıymetini anlamaktan da geri kalmamıştır. Onun en coşkun liriziminde bile ışıklı bir berraklık vardır. Dramları impulsif, bir ihtirasa esir yaradılışlarıyle, hisapçı tedbirleri ve uyanık mizaçların karşılaşmaları temeli üzerine kurulmuştur. Bundan doloyıdır ki Napoleon'nun önünde, devletle onun bütün talebleri karşısında ferdî kültürün tam hürriyetini ileri sürebilmişti.

Nihayet, kültürlü ve yapıcı burjuvaziyi göklere çıkardıktan sonra hayatının sonlarına doğru, 1815 - 1832 arasında, içtimaî problemi, emek problemini sezmişti. Bunu Wanderjahrelerle, Faust'da nasıl sembolik bir tarzda işlediği malûmdur. Burada, muhafazakârlıkla ihtilâl, hareketsizlikle acelecilik arasında bocalayan Avrupalılar'a bâkir toprakları ve gizli hazineleriyle kucak açan Amerika kıt'asını buluyoruz. Bu sembollerin arasından bütün trajik neticeleriyle makine devri beliriyor. Bunların yanında da teşkilât - landırılmış ve yetiştirilmiş büyük insan birliği rüyası, emekçilerin, hakikî Masonlar'ın, yarının kadın ve erkeklerinin cümhuriyeti.. Goethe bu büyük tablonun bazı unsurlarını Fourier'den ve Sismondi'den almıştı.

Goethe 'nin daima Avrupa'yı ve insanlığı, yalnız dünya edebiyatı bakımından düşünmüş olduğunu göstermek için onu, sade ileriki Almanyanın bir parçasını veya gelecek Reich'i düşünmekten başka birşey yapmamış olan çağdaşı, feylesof ve muharrirlerle mukayese etmeliyiz.

Hegel 'den başlayalım : Fransız ihtilâlinin ertesi günü, memleket topraklarının bölünmesi karşısında feryat ediyor ve Hoelderlin 'le beraber, " insanın ve vatandaşın hakları cümhuriyeti „ gibi sırf hukukî ve siyasî bir nizam üzerine değil fakat bir halk dini üzerine kurulmuş ve gelecek Almanya'yı birnevi dünya mabedî haline getirecek olan millî birliği istiyordu. Bunun için Yunan, Roma ve Hıristiyanlık'ın Almanya'ya örnek olabileceğini düşünüyordu. Böylece kurulan Almanya'ya, ardısıra bütün Avrupa kıt'asına hükmetmek hakkı da tanınmış olacaktı. Daha sonraları bu meseleyi tekrar ele aldığı ve 1821 de " Hukuk Felsefesi „ ni neşrettiği zaman total devleti, totalitaire demek lâzım, kendi kendine yenen, monarşî ile cümhuriyeti, otorite ile hürriyeti birleştirip, bünyesini teşkil eden unsuların, kütle halinde merkezîleştirilmeleriyle, bunların nisbî muhtariyet-

lerini temin eden devleti tetkik ediyordu. Bununla beraber bu rüya, onca, çok genişti ve her millet bunu gerçekleştirebilecekti. Lâkin Hegel bunun pratik ufuklarını kasten daraltmıştı. Onun düşündüğü, Prusya idi. Cermen konfederasyonuna mensup devletlerin arasında, yalnız ona semavî vazifeyi yüklüyordu.

Bundan sonra 1806 da din değiştirmiş olan katolik muharrir Frederic Schlegel'in az tanınmış fakat ayni derecede ehemmiyetli olan eserine bir göz gezdirelim. Din değiştirdiği zamandanberi tasarladığı Viyana'da 1827 de bir seri konferansla tanıtmaya çalıştığı büyük Concordantia Catolica'yi, Roma'nın ruhanî kuvvetiyle Avrupa devletlerinin cisamanî kudretleri arasındaki ittifak-ı mukaddes, cermen konfederasyonunun ikinci büyük devleti olan Avusturya'nın yapabileceğini ilân ediyordu. Bütün su katılmamış romantikler gibi o da, her türlü asrî münasebetler ve iş bölümleriyle zenginleştirilmiş olmak şartıyle, Ortaçağ birliğine dönülmesini istiyordu.

Nihayet, Fichte'nin Jena bozgunuyle, Napoleon üzerine kazanılan son zafer arasında yazmış olduğu " Alman milletine nutuklar „ ını okuyun. Burada da feylesof, umumî bir insan cemiyeti anlayışı namına, bütün Almanya'ya, az bir müddet sonra cermen konfederasyonundan doğacak olan Almanya'ya hitap etmektedir.

En eski dili konuşan en eski millet, ihtiyar Avrupa'da yeni ve kat'î mûcizeler yaratmaya dâvet edilmiştir. Yalnız o, Fichteye göre, âlemşümûl ruha sahiptir. Onun ilhamı ve buyruğu Luther'inkiyle İsâ'nınkinden sonra, yeni zamanın falcısı Fichte tarafından tayin edildiği gibi, mânen ve maddeten Avrupa'ya hükmedecektir.

Prusya, sonra Avusturya, en sonra da Rich. O zamana kadar kozmopolit olan Alman düşünüşü böyle kâh millet, kâh devlet çerçevesinde hususî bir ufuk içine kapanmış oluyor. Kimse Pan-cermanizm'in hakikî kaynaklarının burada olduğunu söyleyen uyanık tarihciyi hayretle karşılamayacaktır. Bu, zevahiri itibarıyle de en az meşru' olan bir Pan-cermanizm'dir. Zira âlemşümûl bir gaye uğruna Almanya'yı düşündüğünü iddia etmektedir. Bu, kendini semavî, patriyarkal veya münevver olarak tanıtan hernevi mutlakıyetten daha müthiş bir istipdattır. Bu iddiaların ve ihtirasların sınırları ne olacak ? Birgün gelip de, Avrupa medeniyetinin büyük zararı bahasına olarak, maddî isteklerin, âlemşümûl dâvetleri yerine geçmeyeceğini kim temin edebilir ?

Mayası itibarıyle put kırıcı olan Goethe'de bütün bunlardan eser yoktur. Onun ümanist tarafı kusursuzdur. Şüphesiz ki o da, 1790 ile 1815 arasında, ihtilâlin ve Napoleon harplerinin karşısında parçalanmış vatanının güçsüzlüğünü gören Alman'ın sarsıntısını geçirmiş ve Almanlar'ın hiçbir zaman bir millet teşkil edemeyeceklerini söylemişti. Goethe hiçbir

zaman Almanya'nın sırf öteki garp memleketlerinden geri kaldığı için, taptaze kuvvetlere sahip olduğunu ve birgün intikamını alarak bütün Avrupaya hâkim olacağını söylemiş değildir. Onun Avrupa'da bir Alman devri açılacağına inanmış olduğunu zannetmeyorum. Goethe hiçbir zaman Prusya, Avusturya veya gelecek bir Reich namına konuşmamıştır. Bilâkis öz şair tecrübesinden sembolik mahiyette bir ders çıkarmıştır. Bu her zaman bütün memleketler, hiç olmazsa tanıdığımız büyük medeniyetler için muteberdir. Bu bütün dünyayı saran öyle verimli bir büyüdür ki onu keşfedip kendine mal etmesini bilenin işine yarar. Bu hakikî insan emeğinin teorisi ve pratiğidir; bizi yaratan, elimize en mükemmel silâhları veren fakat nihayet karışıklık, yıkılış ve ölüm yolunda bizimkinden çok daha büyük kuvvetlere sahip olan bir tabiatın karşısında nizam içinde yaşamak isteyen insanların benimsemeye mecbur oldukları sade ve derin kahramanlığın ifadesidir. Bu, dinamik hattâ çok atılgan, nisbeten bedbin bir dünya görüşü idi. Lâkin bu görüş ayni zamanda akla, daima artan ve muhafaza edilen bir nefis hâkimiyetine, bütün kıymeti kendisini tehdit eden kuvvetlerle ölçülen bir nizam uğrundaki bitip tükenmez cehidlere dayanır.

II

Goethe'yi, ilk gençliğini Viyana Kongresi'nden ayıran yarım asır zarfında (1765-1815) düşünüşün ve yaşayışın bu üstün seviyesine ulaştıracak olan tekâmül yolunda ilerlerken görüyoruz. Yalnız burada birbirinden Fransız ihtilâliyle ayrılmış bulunan yirmi beşer yıllık iki devreyi işaret etmemiz lâzımdır. 1765 den 1790 a kadar onun aklını kurcalayan mesele *kurtuluş, ferdî kurtuluş* problemidir. Burada kurtuluş (Salut) derken, bunu teolojik mânasında değil fakat, psikolojik yâni sadece insanî mânasında kullanıyorum. İşte Fransız ihtilâlinin arifesinde Alman düşünüşüne ve edebiyatına orijinâl damgasını vuran bu derin âkisli ve hattâ biraz da kederli ümanizmdir.

XVIII inci asrın ortalarına doğru, yâni yeni zamana hakikaten başlangıç sayılabilecek olan tarihte, diğer bütün Avrupa memleketlerinde olduğundan fazla, Almanya, reformdan doğan üç dinî mezhebin nüfuzu altındaydı : Reforma karşı olan hareketin, cermen memleketlerinde vaziyetini sağlamlaştırdığı üç dişli katoliklik, protestanlaşan mahallî devletlerin boyunduruğuna giren Luthercilik ve garpten gelerek Ren'in ötesindeki dinî hayat üzerinde kuvvetli bir münebbih tesiri yapan yeni şekle sokulmuş protestanlık..

Bu üç başlı ruhanî üstünlük Westfalya Muahedesi'ni takip eden asrın boyunca kuvvetli bir iz bırakmıştı (1656-1750).

Halbuki daha XVII nci asrın sonundanberi, tenevvür felsefesi ile, piyetizm bu ananevî Hıristiyanlığı derinden derine değiştirmiş bulunuyordu. Onu akılla uzlaştırmaya çalışılmış ve hattâ, Anglo-Sakson illerde olduğu

gibi, papas kadrolarını dağıtmadan, ondaki duygu kuvvetini coşturmağa teşebbüs edilmişti. Bu çift yenileştirme iki zamanda mümkin olabilmişti. İlk bir rasyonalizm ve piyetizm hamlesinden sonra, Leibniz bilgi nazariyesinde ve Théodicée 'de, hem hissî ve hem de aklî bir sentez yapmak tehlikesini göze almıştı. Diğer taraftan rasyonalizm ile piyetizmin tekâmül seyirlerini takip ederek biri Lessing ve Kant diğeri ise, Hamman 'ların, Claudius ve Jacobi 'lerin " duygu felsefesi „ denilen felsefelerinde karar kıldılar. Leibniz, düşünüşüne sanıldığından daha sadık kalarak, Herder ve Goethe panteist renkli, fakat Hıristiyanlık'la alâkasını hiç kesmeyen felsefî, ilmî ve dinî bir sentez yaratmaya teşebbüs ettiler.

Fransa'dakinden çok başka olan bu dünyevîleştirme Goethe ümanizminin kaynaklarını izah eder. Almanya gibi bütün mezheblerin, birçok parçalara bölünmüş erazi üzerindeki devletlere sıkı sıkıya bağlanışları, Hıristiyanlığın alçalışı neticesini verdi. Dine harfi harfine riâyet mecburiyeti ve sıkı bir içtimaî disiplin, Alman ruhunun dinî ihtiyaçlarını tatmin edememeye başlamıştı. Bilhassa bu hâl dinsiz medeniyetin bütün hızını aldığı bir devirde kendini daha kuvvetle hissettirmekte idi. Bu devrin büyük kafalı bütün adamlarında ayni şikâyet görülür. Düşünceleri ve rüyaları için engin ufuklar arıyorlardı. Bu bakımdan Alman ümanizmi XVIII inci asrın sonlarına doğru, mutlakıyetçi kırallıklara sıkı sıkıya bağlı dar dinî mezhep birliklerine karşı yapılmış bir reaksiyon veya bir protestodur. Bu ümanizmin ruhuna Almanlar'ın *Weltfrömmigkeit* dedikleri pek hususî dinî temayül derinden derine sinmişti. *Weltfromm* olmak insanı ve dünyayı, bilhassa insanlar arasındaki münasebetleri, dinî bir surette anlamak demektir. Hıristiyanlık'ın vasiliğinden kurtulmuş, birdenbire kendindeki iç zenginliklerini keşfeden, J. J. Rousseau ile Shakespeare 'in coşkun tesirlerine tutulan bu devrin adamı, ferdî ihtirasları ilâhîleştiriyor ve ruhları birbirlerine derinden derine bağlayan duygulara dört elle sarılıyordu. Yine bu adam, milletleri, ve tarihî medeniyetleri, birbirine irca'ı kabil olmayan orijinâl şahsiyet kıymetleri taşıyan fakat ayni büyük birliğin bütünleri olarak görüyordu.

Bu inanışların temelinde bulunan ana fikirler şunlardı : Panteist millet kültü, ihtiraslı dostluk, kâinatın kuvvetlerinden biri olarak telâkki edilen aşk, halk dehâsı nevilerinden telâkki edilen millet, yüksek mürekkep bir âhenk olarak tasavvur edilen milletler cemiyeti.. Hülâsa bu, F. Brunetière 'in de evvelce göstermeğe çalıştığı gibi mücerret olan Fransız üniversalizminden ayrılan, bir terkip üniversalizmi idi.

Bunca ihtilâlci coşkunluğun hiçbir siyasî inkılâp meydana getirmediği, birçok parçalara bölünmüş bir millet manzarası gösteren o zamanki Almanya'da, bu neviden manevî hayat akışları ruhları derinden derine sarsıyordu. Fertler, bu şiddetli akıntıya, bu *içten gelen* ihtilâle karşı koyabilirler miydi?

Vaâhy-i ilâhî ile insanlara geldiği iddia edilen ve dinî mezheplerin *kurtuluş nizamı* dedikleri şeye Goethe ile çağdaşları *nizam ile kurtuluş* demişlerdi ki bu, ananevî terimlerin baştan aşağı alt üst edilmesi demekti.

Ruhun sonsuz kâinat karşısındaki yalnızlığını, tabiatın iptidaî kuvvetlerinin insan için sakladığı tehlikeleri, inanılmaz bir cennet ve cehennem halitasından başka birşey olmayan şu insan hayatında bizi bekleyen sevinçleri ve kederleri kucaklayan Luther problemine yeniden dönmek mevzu-ı bahisti. Hiç kimse artık Hıristiyanlık'ın eski desteklerinden mahrum olan bu devir insanlarının, keşfettikleri realite karşısındaki derin titreyişini Goethe kadar ifade edememiştir. Bundan dolayı, Goethe 'ye göre, niçin, XVI ncı asrın, Almanya'nın en trajik ve dramatik asrı olduğu kolaylıkla anlaşılır.

Reform devrinde, Luther, kilisenin günah çıkarmasındaki sahte emniyeti inkâr ederek Hıristiaynlık âlemini yeni tehlikelerin içine atmıştı. Az sonra da Copernic insanı ve onun sonsuz peykler âleminde kaybolan dünyasını belirtmişti. İşte Goethe 'yi saran büyük mesele : Eski ve Hıristiyan sığınağından dışarı atılan, âlemin merkezinde sanılan eski yerinin dışında kalan insan.. Bunu anlamak için (Urfaust) ihtiyar Faust'u tekrar okumak lâzım.

Lâkin Goethe bu meseleyi, dünya ölçüsünde düşünmektedir. Onun üzerine eğildiği varlık, tehlikelerin ve imtihanların doldurduğu bir hayata atılmak için bütün şahsiyetini ortaya atan, en geniş mânasıyle insandır. Bu yeni hayatta o, bütünlüğünü durmadan tehdit eden esrarlı kuvvetlerin karşısında, benliğini koruyabilmek için heran çarpışmak mecburiyetindedir. Başka bir tâbirle söylemek lâzım gelirse onun için mevzu-ı bahis olan şey, *yeni bir nizam uğrunda nizamsızlığı göze almaktı.*

Bu kavgada, erkek ve kadın, yenerler yahut yenilebilirlerdi. Bunu ilk gösteren Shakespeare 'le Rousseau olmuşlardı. Zamaniyle çarpışan, kendi hakkında âdaleti yine kendi icra etmek zorunda kalan, İmparator'una sadık kaldığı halde ona ihanetle ittiham edilen Götz von Berlichingen zamanını dâvasının esaletine çeviremediği için, hareket ve hürriyetten mahrum olarak ölmüştü. Promete, Sokrat, İsâ ve Muhammed kendilerini anlamayan geri bir insanlık tarafından atılmışlardı. Werther 'in, Egmont 'un, Tasso 'nun mağlûbiyetlerine sebep olan şey kendi içlerinde taşıdıkları kaderleri idi; tabiat vergisi, sevmek kabiliyeti, her türlü ihtiyatlı hareketten iğrenme, başıboş hürriyet ihtirası veya hakikatı olduğu gibi görmeye mâni olan şairane sihirbazlık şeklinde beliren öz dehâları idi. Lâkin bu erkekler serisinin sonunda Faust, zafere irişmişti. Kendini bütün şahsiyetiyle araştımaya ve ilme veren toprağın ruhu kendisine hakikî hayatın sırrını ifşa ettiği andan itibaren hareketin herşeyin başında geldiğini ilân ediyor ve bütün varlığıyle hakikî

hayatın içine atılıyor ve bu suretle kurtuluşu, yâni benliğinin bütünlüğünü temin eden şu devamlı cehd uğruna kendini harcamaktan çekinmiyor.

Kadın, o da, şahsiyetini varlık ve bilhassa aşk yolunda tehlikelere atıyor; dar bir çevreden, her türlü çalışmasının ümitsizlik veren bir boşluk içinde yine kendine dönüyor gibi göründüğü aldatıcı bir saflık havasından çıkıyor. Marguerite'in odası, Lotte'un kardeşlerine gösterdiği şefkat, Klärchen'in çok sade evi, Prenses'in, içinde hastalıkla pençeleştiği apartıman, Marguerite de Parme'in saltanatının rastladığı güçlükler, sadece takdir ettiği bir kıralla evlendirilme tehdidi altında İphigénie'nin mukaddes işini gördüğü Dian'ın mihrabı: hep ve daima ayni şeyler.. Bu daracık sığınaktan kendini kurtaran kadın, ya kendinden daha üstün, yahut aşağısını severek, ekseriya aşkın kurbanı olmaktadır. Bununla beraber, sevgi ve berrak bir enerji sayesinde, Ilâhlar'ın rızasına uygun olarak, Oreste'i iyi ettiği, Pyolade'i doğru yola getirdiği ve barbarlardan şu mukaddes "Adieu„ yu koparıdığı zaman İphigénie ne büyük bir zafer kazanmıştı.

— Bitmedi —

***Fransızcadan çeviren :* ADNAN CEMGİL**

ANADOLU HİKÂYELERİ

BUĞDAY BEY HİKÂYESİ

ŞAKİR KARAÇAY

İnebolu'dan Kastamonu'ya gidiyordum. Küre kazasını geçmiş, Ecevid'e yaklaşıyorduk. İlkkânun'un bu soğuk gününde sabahtanberi serpeleyen kar, biz ilerledikçe şiddetini arttırmaya başlamış, Çatalkaya yakınlarında bizi yolda bırakabilecek bir dereceye varmıştı.. Meşekkatli bir yolculuktan sonra, Ecevid'e gelebildik. Çamlıkların eteğine kurulmuş olan Ecevit, iki han ve birkaç evi ile bu soğuk günde iyiden iyiye ıssızlaşmış, uçuşan bir iki karganın ve esen sert rüzgârın sesinden başka, hiçbir hayat izi vermez olmuştu.

Bizi getiren otomobilin şoförü tavsiyeme rağmen burada gecelemek istemedi ve bu tipili günün öğle sonunda, tekrar yola çıkmak mecburiyetiyle karşılaştık. Gittikçe kalınlığı artan kar, otomobili bazan dakikalarca alakoyuyor, arabanın camlarında kömelenen beyaz serpintileri, şoförü sık sık inerek bezle silmeye mecbur ediyordu. Ecevit'ten hareket edeli iki saat kadar olduğu halde, yarı yolumuz olan Seyidler'e ulaşmamış, şimdi sığınacak bir köy aramaya koyulmuş bulunuyorduk. Nihayet, solda çamlıkların içine saklanmış gibi duran bir köye, Delihacılar köyüne doğru saptık. On dakikalık bir yaya yolunu, o da bin müşkilâtla karlara bata çıka kırk dakikada kat'ettikten sonra, köpeklerin havlamaları arasında geceyi geçireceğimiz yere gelebildik. Şoför evvelâ beni, köy öğretmeninin evine yerleştirdikten sonra, kendi başının çaresine bakmaya gitmiş, beni genç bir münevverin, Bay Ş... nün, bu hâtırasını hiç unutamayacağım gencin misafiri etmişti.

Misafir olduğum bu küçük köy evi, uzun tahta direklerin üzerine kurulmuş, eşine İsviçre'nin Valais Kantonu'nda rastlanılan cinsten, tam rüstik bir meskendi. Etrafta, sık çamlıklar ve karşılarda karın beyazlattığı bir yamaçla, Delihacılar köyü, tabiatın cömertliğine mazhar olmuş şirin bir yerdi. Oturduğumuz misafir odasında, bir konsol, kitap rafları, yerde kalın bir halı, ve büyük ocağı ile tam bir köy dekoru teşkil ediyordu. Ev sahibim, Büyükharp'te İngilizler'e esir düştükten sonra, birçok yerler dolaşmış, Hindistan'ı gezmiş birkaç sene de, Büyük Britanya adalarında kamp hayatı yaşamıştı. İyi İngilizce biliyordu. Fakat, doğduğu bu küçük köyü bir türlü unutamadığı için, kendisine daha iyi ve daha paralı işler bulunabileceği halde, o bunların hiç birini düşünmeden, bu kırk lira aylıklı baba toprağını herşeye tercih etmişti.

Artık gece iyiden iyiye çöküyordu. Basit bir köy yemeğini yemiş, kahvelerimizi, ocakta çıtırdayan çam dallarına baka baka içiyorduk. Bu sırada, içeriye, hoşgeldin demeye; köyün delikanlılarından ve ihtiyarlarından birkaç kişi geldi. İhtiyarlar, ocağa yakın yerlerde bağdaş kurmuşlar, kuşaklarından çıkardıkları sakız tabakalarından sigaralarını sarmışlar, öteden beriden konuşuyorlardı. Birden aklına mühim birşey gelmiş gibi, ev sahibim; oradaki ihtiyarların en yaşlısına döndü ve :

— Yahu, dedi, Deli Mehmet bu akşam neye görünmedi ki ?

Bu söze muhatap olan yetmişlik ihtiyar :

— Gelecekti, amma -dedi- rahatsız ederim diye çekindi de . . . .

Bu cevap karşısında, köy öğretmeni köylülerin en gencine hitap ederek, Deli Memet'in acele gelmesini tenbih ettikten sonra bana dönerek :

— Size -dedi- enteresan bir hemşerimi ve onun kendisi kadar alâkanızı celbedeceğini tahmin ettiğim hikâyesini dinletmek isterim.

*

Aradan on dakika ya geçmiş, ya geçmemişti. Dışardan bir öksürük sesiyle iki adamın ayak sesleri odaya kadar aksetti, ve kısa bir müddet sonra, omuzlarında seksen belki de doksan yılın yükünü taşıyan, uzun boylu geniş omuzlu bir ihtiyarla onu çağıran delikanlı; kapıdan boy gösterdiler. Deli Mehmet adını taşıyan bu ihtiyarın, parlak gözleri, bembeyaz dökülmemiş dişleri ve dimdik bir boyu vardı. Üzerinde lâcivert bir çepken, ayağında tertemiz ayni renkte bir potur, ve göksünden dışarı fırlayan sert beyaz kıllariyle, bu adam ilk bakışta dikkati üzerine çekebilen; hocanın dediği gibi, hakikaten orijinal bir tipti. Kısa bir selâmdan sonra bana doğru döndü, ve sert bir sesle : — Hoşgeldin, dedikten sonra, kendisine ocak başında ayrılan yere bağdaş kurdu . . .

Söz, havadan sudan başladıktan bir müddet sonra, ev sahibime gelmişti ki, yeni gelen ihtiyara döndü ve ona :

— Mehmet Ağa -dedi- bak misafirimiz senin için te . . . nerelerden kalkıp buraya kadar zahmet etmiş.. Şöyle, nâz etmeden senin meşhur hikâyeni bir anlat da dinleyelim.

*

İhtiyar, bu söz karşısında bir bana baktı, bir de oradakileri kısaca bir süzdükten sonra sardığı kalın sigarayı uzun gül çubuğuna takarak, uzandı ve ocaktan yanmış bir dal aldıktan sonra, derin bir iki nefes çekti, ve şimdi sizlere, kelime kelime not ettiğim, hikâyesini anlatmaya koyuldu . . .

" — Gelin bir aydır hasta yatıyordu... Göstermedik hekim, okutmadık hoca komadılar. Kâr etmedi. En sonda, Seyidler'den Kamalı Hafız'ı ilettiler Kamalı, iki beneksiz kara tavuk kesti, kanını avucuna buladı, sonra gecenin karanlığında gelinin; delikanlı kocasını bir yana çekti, ona gizli gizli birşeyler söyledi. Sonra da, eşeğine binerek, ayrılırken, uşağa hiç kesmemiş yeni bir kama verdi.

Delikanlı o gece, hiç uyumadı : Sabaha kadar bir köşeye sindi ve ağlamaya koyuldu. Ona ne sordularsa, cevap vermedi ve böylece aradan üç gün geçti. Nihayet cuma gecesi olmuştu. O gece delikanlı, abdest aldı; namaz kıldı ve sabaha bir saat kala, ilk horoz öttüğü zaman ihtiyar anasını uyandırdı, ve ona :

— Ana, -dedi- kalkta seninle birlik karşı dağa, Buğdaybey pınarına gideceğiz. Orada, Kamalı'nın dediği bir dua var, onu okuyacağîz, Fadimem'de iyi olacak . .

*

İhtiyar hiç cevap vermeden kalktı. O da iki rek'ât namaz kıldıktan sonra yola çıktılar. Yarım saat kadar yürüdükten sonra, ekinin adam boyu kadar olduğu Buğdaybey yamaçlarına geldiler.

Oğlan anasına :

— Ana, -dedi- hani bir peygamber varmış, oğlunu Tanrı'ya kurban edecekmiş te, bıçağı kesmemiş, Tanrı ona kurban et diye bir koyun ihsan etmiş. İşte onun gibi yapacağız, amma tabiî bu sahihten olmayacak. Sonra, Kamalının dediği gibi, Fadimem hemencecik iyi olacak..

*

Kadın titredi ve oğluna, ben bu işi edemem oğul. -dedi- Fakat oğul o kadar yalvardı, o kadar göz yaşı döktü ki, en sonda anası ona :

— Bari ben yatıvereyim, sen benim yerime bıçağı yalandan boynuma sür olmaz mı ?

*

Deyince, delikanlı buna razı oldu. Kadın şimdi gözlerinde oğlunun yazma yemenisi sarılı, buğdayların arasına uzanmış oğlunun okuduğu duayı bekliyordu. Nihayet bu iş de bitti. Delikanlı, belinden çektiği keskin kamayı kaldırdı ve kısa bir besmeleden sonra; kolunun bütün gücü ile, anasının başını gövdesinden ayırdı !

*

İhtiyarın vücudu, toprağın üzerinde debelenirken, bu yüreksiz oğul, bu sefer keskin kamayı kara bahtlı ananın göğsüne daldırdı ve oradan çıkardığı sıcak kanli kalbi avucunda tutarak ardına bakmadan eve doğru koşmaya başladı ! . . .

Şafak söküyor, minarede sabah ezanı yanık yanık okunuyordu. Ana katili, koşa koşa caminin avlusunu geçerken birden ayağı oradaki taşlardan birine takıldı ve yüzü koyun yuvarlanırken, can acısı ile ağzından :

— Vay anam !

diye bir feryat koparınca, elindeki kanlı ana yüreği, katil oğlun bu feryadına :

— Yavrum !

Diye cevap verdi. [1]

İşte o gündenberi, karşı dağa

— A n a d a ğ ı,

Katil oğlun çarptığı taşa,

— Y ü r e k t a ş ı,

Ve bana da,

— D e l i M e h m e t ! dediler . . . . . .

*

Dışarda bora başlamış, köpekler bile susmuş, şimdi korkunç kurt ulumaları bize kadar geliyordu. Ocaktaki ateşe, yeni bir çam dalı atan Delihacılar köyünün öğretmeni, yüzünü bana çevirmeden, yavaşça :

— Nasıl -dedi- ? Tam bir meczup değil mi ? . .

[1] Rişpen'in *yaramaz'ın şarkısı* başlıklı bir yazısı ile yukarıda neşrettigimiz *Buğday Bey* hikâyesi arasında büyük bir yakınlık mevcuttur. Bunu izah için, bu parçanın ter-cümesini, *Vasfı Mahir'in* tertip *Şaheserler Antolojisin*den (s. 188) aynen alıyoruz .

« Vaktiyle zavallı bir delikanlı vardı. Kendisini sevmeyen bir kızı seviyordu. Kız bir gün ona dediki : Git yarın annenin kalbini getir, köpeğime vereceğim.

Çocuk heman eve giderek annesini öldürdü, kalbini çıkarıp aldı. koşakoşa gitmeğe başladı. Çok hızlı koştuğundan düştü ve kalp elinden yere yuvarlandı. Yuvarlanan kalbin birşeyler söylediğini duydu: dinledi. Kalp ağlaya ağlaya :

— Bir yerini acıttın mı yavrum ? diyordu . . .

— ÜLKÜ —

F E L S E F E

VİCO'NUN TARİH FELSEFESİ

Prof. BENEDOTTO CROCE

V i c o 'nun tarih felsefesini, 1720 - 1730 arasında yazmış olduğu üç muhtelif eserden çıkarabiliriz. Bunlara göre o kadar iftiharla ileri sürdüğü " Yeni ilim - Scienza nuova „ in üç araştırma sahâsı vardır :

1 — Felsefe : Bazı müteârifeler halinde ifade edilen fikirler bu sâhaya aittir. Meselâ fantezi, küllî fantezi, küllî mantık, ustûre, din, ahlâkî hüküm, kuvvet ve hak, yakîn ve hakikî, takdir-i ilâhî ve bu gibi insan ruhunun serpilmesi için lâzım bütün âmiller . . .

2 — Tarih : Tufandan ve muhtelif ilk medeniyetlerden itibaren gelip geçmiş ırkların tarihi, barbar ve kahraman olan eski çağın, bilhassa Yunan ve Roma'nın hususiyetleri, hukukî, dinî müesseselerinin ahvali . . .

3 — Ampirik sahâ : Bütün halkların tarihinde görülen tekşekillilikler, hayatın muhtelif sahâlarında beliren siyasî ve içtimaî tezahür şekilleri, patrisiyenlik, pleblik ve derebeylik tipleri, lisan ve yazılar . . .

Fakat eserde bu üç sahânın iyice ayırdedildiğini zannatmemelidir. Felsefî, tarihî ve ampirik kısımlar birbirine karışmaktadır. Biz kendi hisabımıza, esere vuzuh vermek için böyle bir plân yaptık. Bu suretle mübhemiyetten kurtulmak istiyoruz. Bununla beraber itiraf edelim ki V i c o 'nun eseri, bütün mübhemiyeti ve vuzuhsuzluğu ile beraber esasında kuvvetlidir ve okuyucuyu sürükleyen bir sempatiye sahiptir.

Eserde felsefî ksmın ampirik kısım ile giriftleştiğine bir misâl olarak şunu zikredelim : Tarihte ezelî kategoriler vardır. Bunlar ezelî, mefkûrevî tarih kanunlarıdır. Vâkıaları, ampirik hayatı yokladığımız zaman bu kategoriler tahakkuk ediyor. Fakat bu ezelîlik doğru değildir. Hiçbir sebep bize Roma ve Yunan'ın aristokrasilerinin, yahut medeniyetlerin doğuş ve çöküşünün ezelî olarak tekerrür edeceğini ispat edemez. Bu demektir ki vâkıaların " ampirik „ cereyanı, ideâl cereyana müessir oluyor. Halbuki ilk tasavvurda V i c o, mefkûrevî cereyanlara gayr-i zamanî bir vasıf vermiş idi. Şimdi ise ampirikleşiyor ve zamanî oluyor. Barbar cemiyetin güç ve kuvvete dayanan hayatı ampirik bir vâkıadır, ideâl âdalet sahibi cemiyet felsefîdir. İkinciyi birinciye karıştırınca felsefî değerinden kaybetmiyor mu ? V i c o 'ya göre tarih zaten felsefe ile âhenktar bir şekilde cereyan eder. Felsefî bakımdan kabûlü imkânsız olan şey, zaten tarih sahâsında kendisini aslâ göstermez. Bu sebeple, amprik sahâda tarihî bir hakikatı göstermek için vesikanın eksik olduğu yerlerde faraziyeye müracaat eder, tahminler yapar ve boşluğu doldurur. Böyle bir faraziyeye mü-

racaat meşru' sayılabilir. Fakat V i c o, bu suretle vâkıaları ehemmiyetten düşürüyor. Sabırsızlık ve sistem aşkı uğruna vak'aları feda ediyor. Biâhare vakıâlar bulunsa ve faraziye ile karşılaştırılsa neticede daima faraziyelerin tarafı tercih edilecek, vakıâlar haksız çıkarılacaktır. Bu suretle V i c o vakıâları zorlamaktadır denebilir.

Bu nakîse, hemen bütün orijinal mütefekkirlerde rastlanan nakîselerden biridir. Fikirlerinde mantıkî olanlar, çok orijinâl olmayan orta mütefekkirlerdir. V i c o 'nun felsefesini araştıran münekkidin vazifesi, ince bir tahlil ile felsefî ve ampirik unsurları birbirinden ayırmaktan ibarettir.

Bilginin fantazili şekli : Şiir ve dil

V i c o 'nun D e s c a r t s 'ınkı ile tamamiyle tezat teşkil eden ruhunu, tarihte şiddetli, fantezili olan şey'e verdiği ehemmiyette okumalıdır. Karteziyanizm " ferdî „ nin şekillerini ihmâl ederken, daima " küllî „ yi ve " mücerret „ i ararken V i c o, " ferdî „ ye bağlandı. Fransız feylesofu, tarihin girift ormanından kaçarken, İtalyan mütefekkiri tarih kokusu olan sahâlarda derinleşti. Kendisi bizzat şöyle diyor : " *Bizim inzibat altına alınmış beşerî tabiatlarımızdan tamamiyle vahşî ve zalim olan ve tahayyülü bizim için imkânsız bulunan ve anlaşılması bize büyük zahmetlere mal olan insan tabiatlarına inmek bana yirmi yıllık acı bir müşkil oldu . . .* „ E f l â t u n Cratyle'de iptidaî ruhu anlamak arzusunu izhar etti. Fakat emeği boşuna çıktı. Yenilerden S c a l i g e r, S a n c h e z, K. S c h a p p lisanları tetkik ettiler, fakat hareket noktaları, lisanlardan çok sonra teşekkül etmiş olan A r i s t o mantıkı idi. G r o t i u s, S e l d e n, P u f e n d o r f gibi tabiî hukuk nazariyecileri, esasen inzibat altına girmiş medenî insanın tabiatını araştırdılar. Yâni " fantezi „ yi ihmâl edip " İntellect - zihnî kuvvet „ i gözönüne aldılar. İşte " Yeni ilim ", ihmâl edilen bu noktayı gözönünde tutacaktır. Şair olan ilk halefleri ve şairane olan düşüncelerini anlamak, eserin ana fikridir. Bu bakımdan V i c o 'nun eseri, fantezi felsefesine, yâni estetike ehemmiyet vermektedir.

Alman feylesofu B a u m g a r t e n 'den on yıl kadar evvel V i c o, bu suretle bediiyattan bahsetmiş oluyor. V i c o 'ya kadar bediiyatta hâkim telâkki şu idi : Şiir, bazı felsefî ve teolojik telâkkilerin ustaca bir tatbikından ibarettir. Bu fikir eski Yunan'dan rönesansa kadar fikirlere hâkim idi. Bunun yanında san'atın bir haz ve eğlence vasıtası olduğu düşüncesine de yer veriliyordu. A r i s t o 'nun Poétique'inde de bu fikirler görülür. D e s c a r t e s bu telâkkiye ilişmedi, meselenin kıymeti olmadığından bu gibi târifleri ortadan bile kaldırdı. Zaten ahlâk ve metafiziğin riyaziyeye irca' edildiği, " müşahhas „ ın sezgisinin fena görüldüğü bir çağda, sadece ilmi halk arasında yaymak vazifesiyle mükellef bir estetik düşünüldüyordu. Buna karşı reaksiyonu, V i c o 'nun muztarip, enerjili zihniyeti yaydı.

Ona göre şiirde felsefî kaziyeler yoktur. Şiirde bu kaziyeleri görenler, bizzat bu kaziyeleri şiire sokanlardır. Onda kaziye yoktur. O, insan ruhunun ilk faâliyet şeklidir. İnsan tâmimler yapmadan önce, hayâller kurmuştur. Mülâhazada bulunmadan evvel hassasiyeti titremiştir. Konuşmadan önce şarkı çağırmıştır. Kısası, V i c o 'nun ifadesine göre " *zihinde hiçbir şey yoktur ki başlangıçta hassasiyette bulunmasın* [1] „.

Şiirin bu şekilde telâkkisinden daha mühim olan şey, V i c o 'nun dile verdiği ehemmiyettir. V i c o 'ya kadar dil hakkındaki fikirler şunlardı : Lisan ya mantıkî melekemizin yarattığı birşeydir, yahut uydurma ve itibarî işaretlerin mecmuudur, yahut Tanrı'nın insanlara bahşettiği bir lûtûftûr ! V i c o, bu son telâkkinin tenbel insanların kendilerini düşünmekten kurtaran bir yol olduğunu, lisanın ne mantık, ne de mukavele mahsûlü olmadığını söyledikten sonra onun *tabiî surette* vücuda geldiğini ilâve ediyor. İlk zamanlar insanlar sessiz jestlerle konuştular. Bu jestler, anlatılacak şeyin sembolü idi. Bu hâl, lisana bir kaynak oldu. Diğer lisanlarda olduğu gibi lâtince de hemen bütün kelimelerin tabiî kalitelere cevap verdiğini, yahut mecazî olarak bu kaliteleri ifade eylediğini görüyoruz. Fakat halk lisanları başka başkadır, buna ne deyelim ? Lisanın menşe'ini itibarî zannedenlere hak vermemiz lâzımdır. V i c o, buna aldanmamaklığımızı ihtar ediyor. Halk lisanları ayrıdır, çünkü halklar muhtelif iklimlerde bulunurlar, aynı halleri muhtelif saiklerle karşılarlar. Nitekim ata sözleri muhtelif halklarda mânaca aynidir, fakat onu ifade edecek lisanî işaretler değişmektedir. Diğer taraftan V i c o, ilk lisan denemelerini şiirde bulduğu için şiir ile lisan ikiliğini ortadan kaldırmaktadır.

Ayni zamanda yazı lisanı da bu menşe'e bağlıdır. Bunlar da tabiî olarak vücuda gelmiştir. Mühim olan nokta, yazı lisanında işaretlerle mâna ve muhteva arasındaki tesanüttür. Mâna ve muhtevanın mühim rolüne dair misâller veren V i c o Scythie Kıralı İ d a n t u r 'un D a r a 'ya gönderdiği cevaptaki beş " reel söz „ e işaret ediyor [2]. Bugün iptidaî milletlerde böyle sessizce lisanî roller oynayan işaretler ve remizler çoktur. Medenî milletlerde bile alâmetlerin ve sancakların sessizce konuşan birer lisan olduğu şüphesizdir.

Bu suretle V i c o 'nun *fantezi şekilleri*'ne ait doktrini büyük bir ehemmiyet kazanıyor. Kendisi de doktrinin ehemmiyetinden emindir. E f l â t u n ve A r i s t o 'danberi şiir, yazı, lisan hakkındaki fikirleri alt üst ettiğini söylüyor. Fakat sadece fikrin menşeini şiirde, lisanın menşeini ta-

[1] İl n'ya rian dans l'intellect qui ne soit d'abord dans la sensibilité. „

[2] Kurbaga, Fare, Sapan demiri Tak ki bunlarla harp ilân ettiğini anlatmak istedi.

biî yaşayışta görmekle kalsaydı, onu sadece bazı tarihî vakı'alara dayanarak mütalâa yürütmüş bir sosyolog addedecektik. Halbuki V i c o burada kalmayıp şiirin felsefesini yapıyor. Ona göre şiir tarihten başkadır. Tarihte ihtiras, heves, keyif hâkim iken şiirde âdalet vardır. Şiir mükemmel şekli ile " hakikî „ yi temsil eder. Şiir cansızı canlandırır. Çocuk ruhiyatında gördüğümüz şiir, hakikatta, halkların çocukluk çağı demek olan iptidaî halklarda bütün hayata hâkimdir. İptidaî, " umumî „ ye ve " küllî „ ye yükselemediği için bunu şiirin fantezili kudreti ile telâfi ihtiyacını duymuştur. Feylesofların " hakikî „ si ile şairlerin " hakikî „ si ayni şeydir. Şu kadar ki evvelkisi, feylesof, istidlâlli bir metafizik, şair temsil edilmiş bir metafizik yapmaktadır. Nihayet bu dağınık telâkkiler içinde V i c o 'nun şiiri, halka fazilet ve âdaleti telkin vazifesiyle mükellef tutan fikirlerde vardır. Kısası V i c o 'nun estetiği, terbiyeci, ahlâkcı, mücerret, ruhcu . . . gibi her vasfı taşıyor. Estetiğinin en kuvvetli tarafı şudur : Şiir, fikirden öncedir, istidlâl ve mülâhazadan onda eser yoktur.

" Yeni ilim „ in ihtiva ettiği bazı âhenksizliklerin başında *medeniyetin barbar şekli* dediği ilk merhaleye, bir taraftan şiiri, diğer taraftan fikri sokmasıdır. Ruhî ameliyelerden yalnız şiirin ilk medeniyete hâs olduğunu söylemekte zaten psikoloji hatası vardı. Nekadar iptidaî olursa olsun bir medeniyet şiirden, fanteziden başka olan ruhî ameliyelerin (yâni zihnî faaliyetin) mevcut olmadığını kabûl edemeyiz. Nitekim V i c o da şiirin yanında ilâhîyatın, ilm-i nücumun, siyasînin, pederşahın, vaz'-ı kanununun bulunduğunu söylüyor. Fakat esas telâkkisine sadık kalmak için bütün bu tiplerin *şairane* şekilde düşündüklerini ilâve ediyor. Meselâ Roma hukuku, ihtiva ettiği formül ve âyınların çokluğu ile, âdeta " ciddî dramatik bir şiir „ manzarası arzetmiyor mu ?

Fakat mesele bununla kalmıyor. Ruhun " şiir „ tarzında işleyişi, istihâle geçiriyor ve zihnin bütün hassalarını üzerine alıyor. Yalnız ve sadece " hassasiyet „ i temsil etmesi lâzımgelen şiir, " hassasiyet „ in aksi olan herşeyi de temsil etmeğe başlıyor ve *zihnîleşmiş bir hassasiyet* oluyor. O kadar ki V i c o, müdrikenin, hassasiyetin tâ kendisi olduğunu, yalnız berraklaştığını, hassasiyetin ise karışık ve mübhem bir müdrikeden ibaret bulunduğunu söylemeğe kadar varıyor. Bu takdirde barbar medeniyet mefkûrevî bir şiir safhâsında bulunuyor. *Fantezili küllîler, istidlâlli küllîlerden* öncedir. Burada şiirin *fantezi* seciyesine bir de *küllîlik* seciyesi ilâve ediliyor. Fantezili küllî ise, hadd-i zatinde, istidlâlli küllînin kendisi olacaktır. Anlatılması lâzımgelen nokta (İstidlâlli küllî - L'unnivrsel raisonné) nin izahı iken, bu, (fantezili küllî - L'unnivrsel fantaisiste) nin izahı için önceden farzedilmiş oluyor, bu suretle bir fasit daire içine giriliyor. Eğer *fantezi* den küllîlik unsurunu geri alsak V i c o 'nun doktrini mantıkîliğini tekrar kazanır. Fakat o zaman barbar medeniyet, uzviyetinden bir kısmını terketmiş olacaktır.

— Bitemedi —

Fransızcadan çeviren : A. H.

M U S İ K Î

GLUCK VE YENİ ZAMANLAR'DA

O P E R A

CEVAT MEMDUH ALTAR

Operanın XVII nci asır sonlarında Barock san'atla beraber Fransa'da inkişafı, millî fransız ekolünün tesisine vesile olmuştu. İtalya'dan gelen ananeleri az zamanda yıkan bu millî ekol, opera san'atında inşat ile dramatik bünyeyi ön plânda tutuyor ve metn ile müzik arasında müvazene bulmağa çalışıyordu. Halbuki XVII nci asrın başlarında saray yoluyle Fransaya giren İtalyan operalarının bestekârları, metn intihabı hususunda müşkilpesent davranmadıktan maâda, inşada hiç ehemmiyet vermemişler ve yalnız muganniyi memnun edecek eserler kompoze etmişlerdir. Binaenaleyh İtalya'daki hançere virtüozitesinin diğer memleketlerle mukayese kabûl etmeyecek derecede muvaffakıyetle başarılması keyfiyeti, tabiatiyle metne bağlı olan inşadın ihmâl edilmesini ve dolayısiyle müziğin ön plâna alınmasını mucip olmuş ve Fransız lisanındaki edebî varlık ise, opera sanatına derin inşat ile eşsiz bir hitabeti müessir kılmıştır.

Binaenleyh millî Fransız operasında görülen bu harikulâde müvazene, L u l l y ve R a m e a u gibi iki dâhî bestekârın elinde en son kemale ulaştı ve hattâ Fransız sahnesinin uzun müddet İtalyan sahnesine tefevvuk etmesini mucip oldu.

XVIII inci asrın başlarında ise opera san'atı büsbütün başka bir reforma kavuşmuştu. Bu reform ne Fransızlar gibi operada yalnız lisanî unsuru ön plânda tutuyor, ne de İtalyanlar'ın yaptıkları gibi sade müzikal bünyeye ehemmiyet veriyordu. Bu anî inkılâbın esas gayesi; operanın metn ve müzik gibi iki ana unsurunu müvazî nisbetler tahtında tevhit etmek, daha doğrusu Fransız ve İtalyan sistemlerini en münasip bir şekilde mezçetmek prensipinden ibaretti. Nitekim bu asırda her san'atta görülen bu nevi' hamleler, müzikte de yeni zamanların başlangıcı telâkki edildi.

Şayan-ı hayrettir ki : 1627 senesindenberi bestekâr H e i n r i c h S c h ü t z vasıtasıyle Orta Avrupa'ya giren müzikli sahne san'atı, millî bir Alman operasının doğumunu intaç edemedikten maâda; XVIII inci asır ortalarına kadar bütün Orta Avrupa'ya müessir olan İtalyan operasının hâkimiyetini de önleyememişti. Çünkü Orta Avrupa'nın sosyal bünyesi o sıralarda millî san'at ekollerinin tesisine müsait değildi. Bu hal XVIII inci asrın ikinci yarısının başında dünyaya gelen M o z a r t'a kadar devam etmiş ve millî opera san'atının Fransa'da mevziileşmesine mukabil; İtalyan

operası İngiltere'ye nüfuz etmiştir. Hattâ Avrupa'da yalnız Fransa'ya yerleşemeyen İtalyan operasının, İngiltere'de henüz başlamak üzere olan millî cereyanları bile boğduğu hayretle görülür. Nitekim XVII nci asrın sonlarına doğru İngiliz bestekârı Purcell (Pörssel) in tesis ettiği millî opera mektebinin, İngiltere'de yepyeni bir devrin açılmasına önayak olmasına rağmen, san'atkârın vefatıyle boş kalan meydanı yine İtalyan bestekârları işgâl ettiler.

XVIII inci asrın ortalarına kadar bütün dünya bestekârlarına milliyetlerini ve hattâ dillerini unutturan İtalyan operası; XVIII inci asrın büyük musikî üstadı Händel'e de müessir olmuş ve hayatının sonuna kadar İngiltere'de millî bir kahraman gibi tes'it edilen Händel bile, Londra'yı istilâ eden İtalyan mugannileri için bir sürü İtalyan operası bestelemek mecburiyetinde kalmıştır. İşte bu tehlikeli akının, XVIII inci asrın başlarında önlenmesi keyfiyeti, müzik tarihinde opera san'atı için de " yeni zamanlar „ denilen mühim bir devrin başlamasını mucip oldu. Binaenaleyh XVIII inci asrın başlarında İtalyan opera akınının önleyicisi, hattâ nâzımı olan Christoph Willibald Gluck bile, Orta Avrupalı bir musıkişinas olmakla beraber, evvelce Heinrich Sehütz'ün de kurmağa muvaffak olamadığı millî Alman mektebi tesis edememiş, fakat dünya san'at piyasasına hâkim olan İtalyan operasını yenilemiş ve ıslâh etmiştir.. Bu itibarla XVIII inci asrın sonlarına doğru Mozart'ın tesiriyle millî Alman operası teessüs edinceye kadar, aslen Bavyeralı olan Gluck, gayr-i ihtiyarî İtalyan ve Fransız operası hisabına çalışmış ve Yenizamanlar'daki İtalyan ve Fransız operasının ilk büyük reformatörü olarak tanılmıştır.

Bu itibarla zamanımızın meşhur opera münekkitlerinden Oscar Bie; Gluck'un İtalyan veya Fransız telâkki edilmemesi için, tali'in kendisine, Bohemya hududunda küçük bir kasaba olan Errasbach'ı vatan ittihaz etmiş olduğunu müstehziyane bir surette ileri sürmekte ve İtalyan operasının mukadderatı bakımından bu cihete bilhassa atfetmektedir.

1714 senesinde Bavyera'da dünyaya gelen Gluck, daha küçük yaşlarda kendisindeki tabiî müzik istidadını ihsas etmişti. Babası, Prens Lobkowitz'e ait ormanların bekçiliğini ifa ediyor, küçük Gluck ise köy eğlencelerinde dans müziği çalıyordu. Bir aralık Prens'in misafiri olan Lombardya Prensi Melzi, yirmi iki yaşındaki Gluck'un musıkîye olan istidadını sezerek, ona, Milâno'da kendi nam ve hisabına tahsil fırsatını verdi. Genç Gluck, daha o yaşlarda İtalyan opera san'atına ve bilhassa bestekâr Scarlatti'nin stiline nüfuz etmiş ve 1741 senesinde, yâni yirmi yedi yaşında iken, tamamiyle Napoli mektebi tarzında operalar bestelemiştir. İtalyan stilindeki operalariyle kendine mühim bir şöhret temin eden Gluck'un bir müddet sonra Londra'ya dâvet edildiği ve burada büyük üstat Händel'in eserlerine bağlandığı görülür.

Gluck; san'atının inkişafı bakımından, hayatında fevkalâde ehemmiyeti haiz olan üçüncü bir dönüm noktasını Paris muhitine medyundur. San'atkâr Paris'te, mesaisini evvelâ elli yaşında sahneye inhisar ettiren bestekâr Rameau'nun dolgun operalariyle karşılaşmış ve İtalya'da edindiği Scarlatti tesirini Rameau'nun san'atiyle tasfiye etmişti. Gluck, 1750 senesinde yâni 36 yaşında Viyana'ya giderek tam on sene saray orkestrası şefliğini muvaffakıyetle ifa etti.. Gluck'un gençlik ibdâlarına fevkalâde müessir olan Milâno, Londra ve Paris gibi üç mühim merhale; san'atkârı Scarlatti, Händel ve Rameau gibi üç büyük üstat ile karşılaştırmış ve bu mühim tesadüfler, Gluck'un ruhunda, İtalyan ve Fransız hususiyetleriyle, Händel'den müntekil Alman polifonisinin uzun müddet çarpışmasını mucip olmuştur.

Binaenaleyh bütün bu çarpışmaların durulduğu ân, Gluck'un bu üç mühim varlığı yüksek bir san'at kudretiyle mezce muvaffak olduğu andır ki; artık burada ne İtalyan, ne de Fransız veya Alman Gluck mevzu-ı bahis olmayıp, sadece " reformatör „ hattâ " XVIII inci asırda İtalyan operasının reformatörü „ Gluck mevzu-ı bahistir..

Gluck İtalyan operasında büyük bir mübaleğa ile kullanılan ve gitgide mübtezel bir hal alan fuzuli süslemeden, yâni eserdeki dramatik vahdeti, vakıt vakıt inkıta'a uğratmak suretiyle haleldar eden lüzumsuz bir hançere virtüozitesinden kaçarak, daha ziyade Fransızlar'ın inşat ve hattâ hitabet prensipine meyletmiştir.

Müziğin, yalnız metindeki mâna ve mefhumu takviye eden müstakil bir heyecan unsuru olduğunu ileri süren Gluck, bu suretle, İtalyan operasında büyük bir zaâf telâkki ettiği müzik canbazlığını önleyerek, sesle söz arasında bir müvazene temin etmeğe muvaffak olmuş ve bundan dolayı XVIII inci asır san'at dünyasının ilk opera reformatörü olarak tanınmıştı. Binaenaleyh opera hakkındaki mülâhazalarında metne fazla bağlanan Gluck'u, çok kere bestekâr olmaktan ziyade şaire de benzetmek mümkindir. Nitekim san'atkâr, ilk defa 1769 senesinde Viyana'da temsil edilen " *Alceste* „ operası için yazdığı mukaddimede şöyle der : " *Bu operayı bestelemeğe karar verdiğim zaman, herşeyden evvel, müziği maruz kaldığı suiistimâlden kurtarmayı düşündüm* „ bu suiistimâl sırf muganninin gururu ile bestekârın ihmâli yüzünden İtalyan operasına âriz olmuş ve bu suretle sahne san'atının en yükseği ve en güzeli olan opera, çok gülünç ve çok monoton bir vaziyete düşmüştür.

Bundan dolayı vak'ayı inkıta'a uğratmadan veyahut fuzuli tezyin unsurlarıyle zaâfa duçar etmeden, metnin ifadesini ve hâdisenin ruhunu takviye ederek şiire yardım etmek ve dolayısiyle musıkiyi hakikî kıymetine

irca' etmek çarelerini aradım . . . „

Gluck, bütün muasırı opera bestekârları gibi ümaniter bir zihniyetle devrin klâsisizm cereyanlarına uymuş ve mevzu intihabı hususunda tabiatıyle antik edebiyata bağlanmıştır. Esasen rönesansdanberi bütün sanatlara mevzu olan antik literatür ve efsane; bütün hayatınca bir defa dinî eser yazmış olan Gluck'a da sonsuz bir ilham menbaı olmuş ve san'atkârın hür ve serbest bir âleme olan iştiyakını tatmin etmiştir.

Kırk sekiz yaşını müteakip Viyana'da opera için yepyeni bir devir açan Gluck'un, 1770 senesine kadar kompoze ettiği " *Orpheus* ", " *Alcest* „ " *Paris et Helena* „ adlı eserleri, san'at tarihinde ilk reform operaları olarak anılırlar.

Gluck 1773 senesinde, eski talebesi Marie Antoinette'in delâletiyle Paris'e çağırıldı. Reform plânlarını tatbik için orada daha müsait bir zeminle karşılaşan san'atkâr tam bir sene sonra, opera tarihinde ilk defa motiflerle işlenmiş bir uvertürü ihtiva eden " *İphigeniein Aulis* „ adlı eserini kompoze etmiştir ki : uvertürde; operadaki vak'anın heyet-i umumiyesinin motif developmanlarıyle ve bir hülâsa halinde tebarüz ettirilmesi prensibi de evvelâ Gluck ile başlamış ve büyük reformatörün bu dâhiyane buluşu, müteakip; klâsik, romantik ve modern operalara da esas olmuştur..

Gluck opera aryalarını da ıslâh etmiş ve sahne müziğinin bu en mühim uzvunu, büsbütün başka prensibe göre yeniden kurmuştur. Bu takdirde operanın bütün intrikalarıyla yakından münasebettar olarak vücuda getirilen aryalar; âdeta antik trajediye baştan aşağıya refakat eden eski Yunan korolarının ifa ettikleri rolü derühde etmekte ve dinleyenlere, sahneye hâkim olan hâdisenin özünü kül halinde ihsas etmektedirler. Binaenaleyh burada, doğrudan doğruya ifade eden, her türlü süs ve âlâyişten uzak olan müzik; eserdeki dramatik bünyenin ruhu ve hattâ mümessili olarak metne refakat eder.

Gluck; 1778 senesinde Paris'teki ikameti esnasında en büyük rakibi olan bestekâr Piccini ile yaptığı mücadeleden de zaferle çıkmış ve son operası olan " *İphigenie Auf Tauris* „ adlı eseri, san'atkârı 1779 senesinde bütün dünyaya dramatik müziğin ilk büyük bestekârı olarak tanınmıştır.

XVIII inci asırla beraber sahne musıkisi sahasında tebarüz eden bütün yenilikleri yeni zamanlar operasına kazandıran Gluck olduğu için; bu mühim reformun herşeyden evvel Gluck'un benliğinde aranması zaruridir. Hattâ İtalyan operasının sırf onun tesiriyle kavuştuğu bu eşsiz reform, XVIII inci asrın sonlarına doğru Fransa haricinde de millî cereyanların doğumuna vesile olmuş ve günün birinde Orta Avrupa operası, klâsik devrin büyük üstadı Mozart ile kat'î zaferini tes'it etmiştir.

EDEBİYAT TARİHİ

SATUK BUGRA HAN MENKIBESİ VE TARİH

F. GRENARD

— Başı 79 uncu sayıda —

Bu isim ve unvanla hanın Kâşgar'da ikamet edemediğini görüyoruz; filhakika Türk - Karluklar'ın payıtahtı Isık gölün [19] şimal-i garbîsinde Çu nehrinin sağ sahilinde yarı ordugâh, yarı şehir olan Balasagun idi. Togan Tekin'in yardımına rağmen askerî kuvvetle Fergana'ya girmeğe muvaffak olamadı, ve yeğeni Emirle sulhu imzalamağa razı oldu. Ayni zamana doğru, 925 de, Türkler (Tukyular) üzerinde nazarlarını tamamen kaybetmeyen Çin yıllıkları, ertesi yıl hükümdarlarından biri olan Pi-Ko Ko-han'nın yâni (Bugra Han'ın olması muhtemel) Liao sarayına bir elçi gönderdiğini işaret ederler. Böylece münhasıran Çin'in münasebatı tahdidi dolayısıyle bir asırdan fazla süren bir inkıta'dan sonra, Türkler, Çin tarihinde (fasılasız olarak kullanılmak üzere) eski adlarıyle yeniden zuhur ettiler. 928,931,941 senelerinde Liao İmparatorlarına elçiler gönderdiler. Sonraları bu elçilerin ardı kesildi. Çünkü Çin analistine göre Türkler çok zayif

[19] Hou-sé-lo dan inen hanlar, garp Türkleri karargâhını bizzat muhafaza eden selefleri Türkeşler'in oturdukları ayni yerde yerleşmişlerdi. Bu karargâh T'ang yıllıklarına göre Sou-Yé veya Çu suyunun şimal sahilinde kâin idi. Burayı ziyaret eden Hieuen Ts'ang " Sou-Yé ırmağı şehri „ denilen şehrin yakınında olduğunu bize öğretiyor. Şehri karargâhtan ayıran mesafeyi vermeyor. Bunun iki sebebi vardır. Çünkü bu mesafe azdı, ve Türk, Mogol ve Tibetliler'in âdetine göre karargâh yolu haricinde olduğundan şehri ayıran mesafe yol haritalarında gösterilemez. İbn Khordadbih'in Taşkent - Kâşgar yolunu takip ederken zikrettiği karargâh değil; şehir " medine „ dir. Zira bir yolun menzillerini saydığı zaman karargâh yol üzerinde bulunmuyordu. Muahhar müellifler Türk - Karluklar'ın payitahtı olan ayni şehri Balasagun adıyle zikrederler. Binaenaleyh karargâhlarına yakındı. Garp Türkleri'nin karargâhının bulunduğu yer üzerinde (Hou-seu) ordu çadırlarını kuran Karahitay Gurhanı tarafından bu ad Gubalığ'a çevrildi.

Mevzu-ı bahis şehrin yerini çok basit ve kat'î bir şekilde bulmak kolaydır Şehir Çu suyunun üzerinde "*Hiouen Ts'ang Tang ve Yuen yıllıkları* „ Aksu-Taşkent (H. T.) Kâşgar - Taşkent İbn Khordadbih, İli - Evliya Ata (Yuen yıllıkları) yolu üzerinde bulunuyordu. O halde yalnız bu üç yolun karşılaştığı bir nokta kalıyor; bu yollar Çu nehri üzerinde bugünkü Tokmak şehrinin bulunduğu yerde birleşebilir. Bugünkü İli ve Siemipalatinsk'ten Çu nehri üzerinde Tokmak'ın 64 Km. aşağısından geçen Taşkent yolu olduğu muhakkaktır. Fakat Rus hâkimiyetinden önce mezkûr yol büyük bir dolambaçtan sakınmak suretiyle bu sonuncu şehirden geçiyordu. Zaten Orta Asya'da seyahat eden herkes bilir ki yerliler daima daha kolay yola daha kısa yolu tercih ederler.

Bence meydana koyduğum delil kat'îdir; bununla beraber şüpheye yer vermemek için meselenin diğer cephelerini de tetkik edeceğim. Hiouen Ts'ang'ın yol haritası Kuça (K'iu-tchi) dan Taşkent (Tsh-chi) e kadar kat'iyetle teakup eder. Bu seyyahın Li'si burada, benim tahkikatıma göre Orta Asya'nın mütebâkî kısmında olduğu gibi, küçük do-

idiler [20]. Bu izah şüphesiz doğru olmayan malûmattan ileri geliyor. Türkler'in elçi göndermekten imtina etmelerinin hakikî sebebini, İslâm dinine gir-

lambaçları hisaba katmaksızın, vasatî olarak 420 metredir. Pa-lou-kia'nın 600 Km. şarkında, hemen riyazî bir katiyetle Aksu üzerine düşer; Linchan geçidi bunun 440 Km. şimal-i garbîsinde, Muzart Darya değil Bedel geçididir. Çünkü 1) istikamet gösterilmiştir 2) menziller mesafesine göre, 3) ticaret yolu daima Bedel'den geçer, çünkü en kısa yol bu yol idi. Bedel'e 400 Li mesafe kalarak Hiouen Ts'ang, Paris'in hemen 75 inci tûl-i şarkîsında gölün cenup sahiliyle, bugünkü Barskaoun ve Tosr geçitleri yolunun geçtiği ayni noktada Isık göl (Ts'ıng-tchi) sahiline vasıl olur. Sou-Yé üzerindeki şehir ovanın 500 Km. şimal-i garbîsindedir. 50 Li şarkında Tokmak bulunur. Diğer taraftan Ta-lo-seu (Taraz veya Evliya Ata) nın 550 Li şarkında kâindir. Meselâ Tokmak'ın 170 Li şarkında veya yalnız, Talas suyunun 20 kilometre şarkında Taraz'ın bulunduğu düşünülürse, 120 Li olur ki bu da İbn Khordadbih metninin verdiği neticeye uyar.Tokmak'ın şarkında vasatî 35 Li lik bir mevki verir; riyazî bir usûl kullanmayan Hiouen Ts'ang'dan daha büyük bir katiyet istenemeyeceğini zannediyorum. Zaten Çu ırmağının tamamiyle başka bir noktasında kâin olan Tokmak budist rahibinin işaretleriyle daha az tetabuk eder. Nihayet Sou-Yé nehri şehri Isıkgöl'den itibaren rastgeldiği birinci şehir idi; ve muhtelif memleketlerden yâni Kâşgar - Aksueli ve Taşkent'ten gelen tüccarların mülâkat yeri idi: Burası Tokmak ile tetabuk eder.

İbn Khordadbih'e göre Türkeşler hanının şehri, Taraz'dan 52, Mirki (Marke) den 31 ferseng idi. Bu müellifin fersengi Merke'ye kadar takriben 6500 metre kıymetinde olduğundan mevzu-ıbahis şehir Tokmak'ın 30 kilometre şarkında olacak. Diğer taraftan ayni muharrir der ki : Türkeş pavıtahtından 7 ferseng ötede kâin Kobal mevkiinden yukarı Nuvanlarına (paralara göre) Tapkaç (meşhur) ve hanlar hanı ünvanlarını ilâve ettiler. Mes'udî 'ye göre bu sonuncu ünvan mevcut değildi. İlik hanlar Maveraünnehr'i zaptettikten sonra bu ünvanı almaları icabetti.

şacân yâni Kâşgar'a kadar 15 günlük bir yol vardır. Kodamâ *Kitab - al - khuruc*da Taşkent'ten Kâşgar'a 40 gün, binaenaleyh Taşkent'ten Kobal'a 25 gün hesap eder; oradan şu netice çıkar ki Kobaldan Kâşgar'a kadar olan mesafe Kâşgardan Tokmak arasındaki mesafeye müsavi olan Taşkent'le Merke arasındaki mesafeye müsavidir. Böylece Türkeşlerin Tokmak'ın 45 Km. şarkına düşer. İki netice arasındaki vasatî onu Tokmak'ın 7,5 Km. şarkına vazeder.

Üçüncü olarak Ebûl - Fida, Atouâl 'a göre muhtelif Türkistan şehirleri azçok mukayeseli bir kıymeti haiz olan astronomik mevkiler verir. Buna göre aranıldığı vakıt Taraz'ın mevkii Semerkant - Kâşgar hattı esas alınarak Evliya Ata'nın şimal-i şarkîsine 21 Km. kala bir mevki elde edilir. Ayni niyrengî ameliyesi teşkil edilerek Baykal gölünün yakınında İli'nin sol sahili üzerinde, Paris'in 73 derece 40 dakika 24 saniye arz ve 44 derece 37 dakika tûl dairesi üzerinde Balasagun bulunur. Şüphesiz Balasagun için gösterilen tûl Kâşgar için gösterilen tûle nazaran çok şimaldedir. Eğer Balasagun'u Kâşgar'ın 2 derece yerine 3 derece 40 saniye şimale koyan Sadık İsfahanî'nin tûli kabul edilirse bugünkü yolun Çu'yu geçtiği noktanın yanında Sagatin istasyonunun 17 Km. şimal-i garbîsine vasıl olunur. Khokant - Kâşgar hattı üzerinde ayni tashih ile ayni ameliyeyi yaparak Tokmak'ın 38, 50 Km. şimal-i garbine varılır. Mevkileri tayin için bu devirde kullanılan vasıtaların adem-i kifayeti de nazar-ı itibara alınacağından Balasagun'la Tokmak'ın ayniyeti, asırlar zarfında büyük yolların ve iskân merkezlerinin o kadar yerlerini değiştirmediğinden, itirâzı kalil olmayan bir şekilde isbat edilmedikçe, hiçbir mühim yer değiştirmenin kabûl edilemeyeceğini zannederim.

Uzun zamandanberi Orta Asya'da Balasagun adı tamamiyle unutulmuştur.. XVI ncı asır ortasında Mirza Muhammet Haydar : " Bugün Balasagun'nun ne adı ne de izi bulunmaz, ve ben hiçbir zaman Gubalığ denilen bir mevkiden bahsedildiğini duymadım. „ (*Tarih-i Reşidî*, Ross ve Elias tercemesi. S. 346). Kâşgar'la yukarı Nuşacân'ın ayniyeti tamamen doğrudur. Fakat bu yukarı Nuşacân adının tamamiyle Kâşgar ve mücavir dört büyük şehir (Kâşgâr, Yarkent, Aksu, Yengihisar veya Urumçi) i ve beş küçüğünü gösterdiğini işaret etmek icabeder. ,

[20] Stanislâs Julien, Tukiu-

miş olmaları teşkil eder. Türkler İslâmiyeti kabûlden sonra nazarlarını garba çevirmişlerdi; bu onları alâkalandıran memleketlerde bütün nüfuzları ve zaten uzak olan kâfir bir devletle münasebata girişmekten sarf-ı nazar ediyorlardı.

Tarihcilerin Balasagun ve Kâşgar Hanı'nın, İslâmiyet'e dönmesi hakkında verdikleri malûmat çok mütevazıdır. Onlar Muhammed dinini kabul eden Efrâsıyab sülâlesinden birinci hükümdar olarak Satuk Koca KaraHan adını zikrederler [21]. Hükûmet sürdüğü tarihi göstermezler, fakat 993 de hükümdarlık rütbesini alan Nâsr İbn Ali'nin dedesinin babası olduğunu söylerler. Bundan onun 900 veya 910 da doğmuş olmuş olacağı çıkar. Binaenaleyh bizim tezkere onun doğuş tarihini 955 de göstermekle hata etmiş oluyor demektir. Satuk Koça Karahan veya yukarıda Sâmânî Emiri'nin müttefiki olduğunu gördüğümüz Bugra Han, yahut ta daha doğru olarak 943 de Emir Nuh'un mahbusu olan ve Harezm [22] isyanını kat'iyen iltizam etmemek şartıyle serbestîsini kazanan oğlu olması mümkindir. Bugra Han ve Kara Han adlarının zarurî olarak iki muhtelif şahsı göstermesi lâzım gelmez. Birinci ad Balasagun hükümdarlarının ailelerinde hususî bir kudsiyeti haiz bulunan bir Totem adıdır; ikincisi sülâlenin bütün hükümdarlarında müşterek olan lâkablarından biridir. Bizi meşgul eden şahsiyetin tam ismi Satuk Koça (?) İlik [23] Kara Bugra Han veya son tâbirleri alt üst ederek Bugra Kara Han idi. Ailesinde çok karakteristik olan Bugra (Deve) nın sık sık tekerrürü ve malûm hanedanının en eski âzalarının bu ismi taşımaları keyfiyeti umumiyetle mezkûr ismi tayin etmekte bizim için şayan-ı is-

lar hakkında tarihî vesikalar (*J. Astraque* 1864).

[21] İbn - ül - Esir XI, 54 - Tonberg " شبق قراخان „ okuyor. Aşikârdır ki Türk ananesine uygun olarak " ستق " okuması lâzımdır. Benim tezkeremin bir metninde, eğer haberdar edilmiş olmasa idik, pekâlâ " شبق „ olarak okunacaktı. Mecmua'-üt-Tevarih, Nerşahî kroniğini müteakip Schefer tab'ı, s. 230 da : " ابونصر احمد موسى بن سنكوچه كافر „ yazılıdır. سنكوچه نin yanlış bir okunuşudur. Raverty, Tabakat tercümesinin noktalarında, ihtimâl ki Paris'te hiçbir el yazması bulunmayan Ebû Said Gerdizî kroniğine göre Satuk Kuca olarak kaydeder. Satuk'un صادق dan bozulma olduğu tahmin edildi; Fakat bu kelime türkçe Satuk değil Sadık telâffuz edilir. ستق imlâsı ve bilhassa elifin düşmesi izah edilemez. Bu, Satuk'un islâm olmadan önce taşıdığı isim olmalıdır.

[22] İbn - ül - Esir VIII, - Türk hükümdarının oğlu ancak Balasagun hükümdarının oğlu olabilir. Balasagun hükümdarı Satuk'a tekabül eden zatın babası olacağını zannederim; Zira başka türlü Satuk'un hükümdarlığı bir Türk hanının icra-yı hükûmetine hemen mutabık gelmeyecek kadar temadî etmesi icabederdi. Zaten Satuk'un oğlu Musâ - nın genç yaşta öldüğü muhtemeldir; Çünkü oğlu Ali iktidarı ele alabilecek kabiliyette olmadığından ona halef olamadı. Musâ 935 e doğru doğmuş olmalıdır. Bundan onun 943 ten önce mahpus olamayacağı anlaşılır.

[23] Mecmua'-üt-Tevarih'e göre Satuk'un ikinci halefinin dedesi kendisine İlik ايلك olarak ad veriyordu. Bunun bizzat *Satuk* olduğu aşikârdır.

tifadedir. Mutlak surette yalnız bu sülâleye mahsus olmayan (bununla beraber diğerlerinden ziyade bunlara ait olan) Karahan ve İlik Han unvanları da kullanılabilir. Biz Karahan unvanının menşeini bilmeyoruz. Bu Türklerin efsanevî ecdadından birinin adıdır; fakat ayni veçhile Kara kabileler hükümdarını da gösterebilir. İlik'e [24] gelince, bu unvan şüphesiz bütün Balasagun Hanları'na aittir. Kudatgubilik [25] ten öğreniyoruz ki en iyi imlâsı İlik veya Elik'dir; bu eski türkçe " Birinci „ demek olan kelime olabilir, ve kökü ilgeri (ileri, ön) kelimesinde de henüz bulunuyor [26].

Biz Satuk Bugra Han'ın hangi dine mensup olduğunu bilmeyoruz. Hiouen Tsang zamanında Garp Türkleri Maniheist idiler : Bunlar ateşi takdis ediyorlardı ve yukarıdan aşağı yazılan ve otuz iki harften ibaret bulunan bir alfabeleri vardı. Ebûl Ferec'in rivayetine göre Mani'nin şakirtleri tarafından kullanılan süryanî alfabesi mevzu-ı bahistir, bunun otuziki harf yerine yirmi iki okunması daha doğru olacağını zannederim. Son olarak kullanıldığı kavme izafe edilip yanlış olarak Uygur alfabesi namını alan yazıyı meydana çıkaran, ve XIII üncü asırda Mogollar'a geçen bu alfabedir. Bunu Türk diline ilk tatbik edenler Garp Türkleri'dir; ve bunu hiç olmazsa VIII inci asırdan itibaren, Uygurlara naklettiler; zira Kara Balgasun'da müteakip asrın ilk senelerini tarihleyen türkçe süryanî harfleriyle uygurca bir kitabe bulundu; Uygurlar bu alfabeyi, 1069 da yazılan Küdatgubilik'in şahadet etgibi birşeyler söylediğini naklederler. Şafak açınca Satuk İslâm dinini kasonra da uzun zaman kullandılar. Mes'ûdî 943 de Türkler'den Mani dininde olanların yalnız Uygurlar olduğunu söyler; maalesef Satuk Bugra Han'ın İslâmiyeti kabulü tam bu zamana doğru olduğundan bu onun Maniheist olduğuna dair hiçbir şey isbat etmez. Diğer taraftan Budist olması ihtimâli de vardır: filhakika Karluklar'ın doğrudan doğruya komşuları olan Şark Türkleri hanı T o p o, VI ncı asrın ortasından itibaren Budizm'i kabul etti. Tibetliler bizzat neşrettikleri dine dostları Türk Karluklar'ı kazanabildiler ve Sakyamuni şeri'atı, daima Balasagun Hanları'nın Kâşgarlı teb'aları arasında hâkim oldu. Nihayet Hıristiyanlığın Satuk Bugra Han'ın seleflerinin vicdanlarına kadar yol bulduğunu zannetmek hakikate mugayir bir fikir olamaz: 503 denberi Semerkand'da bir Nastûrî piskoposluğu teessüs etmişti; gördüğümüz veçhile IX uncu asırda Taraz Hıristiyan idi; X uncu asrın sonunda, Mogolistan'ın göbeğinde Kerayetler vaftiz edildiler; Hıristiyanlığın bizi alâkadar eden mıntkada, XIII üncü asırda mevcudiyetini Avrupalı seyyahların verdiği malûmat ve Pişpek ve Tokmak mezarlıkları kitabeleri ile sabit olmuştur, ve bunlar gösteriyor ki İsâ dini oralarda eski, belki Müslü

[24] İlik ünvanının menşe ve istimâli hakkındaki küçük makalemize bakılabilir, *Kopuz* mecmuası, s. 3 (O. T.).

[25] Bugün, *Ktadguhilik* şeklinde okunmasının doğru olduğu anlaşılmıştır (O. T.).

[26] Sonraları bu hanedan hükümdarları en aşağı 1024 tarihinden itibaren ünman olmuş olan hükümdarların ihtidasından mukaddemdir, aksi takdirde düşman bir dinin propagandasına müsamaha edemezlerdi. Hülâsa X uncu asrın başlangıcında Türk Karluk Han'ın teb'aları meyanında Maniheist, Budist ve Hıristiyanlar'ın mevcut olduğu muhakkaktır. Fakat onun bu üç dinden hangisinde bulunduğunu tahmin etmek te imkânsızdır.

Satuk Bugra Han'ın İslâm olmasına dair İbnül Esir (XV, 54) ve Mecma'-üt-tevârih yalnız Satuk'un rüyasında gökten inen bir adamın ona türkçe: " Müslüman ol, bu dünyada ve ahrette halâs bulacaksın. (اسلم تسلم) „ gibi birşeyler söylediğini naklederler. Şafak açınca Satuk, İslâm dinini kabûl ediyor ve teb'asından çoğu kendisini taklit ediyorlar. Kelime oyunu menkıbenin menşeinin Arap olduğunu gösteriyor. Bizim tezkerede göze çarpan şey Satuk'un İslâm dinine girişi " devlet idaresinde kabiliyetli olan ve fakat idare edecek memleketlerden mahrum olduğu için „ boş günlerini dinin neşrine tahsis eden bir Sâmânî prensine atfedilir. Müellif bunu gülünç bir surette bir tüccar elbiseli altında gizler; bu nazar-ı itibara alınması icap etmeyen bir koca karı masalıdır. Yalnız bu masalda hatırda tutulması icap eden şey, ister Sâmânîler'in, Allah'ın kelâmını vâzetmek için kendi kanlarından bir beyi Balasagun'a göndermiş olmaları, ister Türk hükümdarını dininden döndürmeğe ikna' için onun esaretinden istifade etmiş olması dolayısıyle olsun Bugra Han'ın Sâmânîler'in tesiriyle ve sulh yoluyle İslâm olmuş olmasıdır. Her nekadar Balasagun Hanı'nın oğlu ancak Emir Nuh'un zamanında Hicrî 332 de kurtuldu ise de, birkaç ay önce (Hicrî 331 Receb) ölen ve ismi Ebû-Nâsr Sâmânî'nin ismine yakın olan Ebûl-Hasan Nâsr'ın idaresinde habsedildi. Bu suretle tarihi teşkil eyleyen rakamların hususî terkibi dolayısıyle insanların hafızasında kolay ve doğru olarak kalmasına sebep olan 333 tarihi, Satuk Bugra Han'ın doğuşu değil cülûsü ve İslâm dininin Semiretchie ve Kâşgar'da ilânının hakikî tarihi olması icap eder. Bilinmesi lâzımgelen nokta Hicret'ten veya daha ziyade Peygamber'in ölümünden itibaren hesap edilip edilmemesidir. Herhalde Satuk'un İslâm olması hususunda bizim tezkerenin verdiği 976 tarihi şüphesiz doğru değildir; çünkü İbnül Esir bize 960 da ikiyüz bin çadırlık, yâni Bugra Han'ın idaresindeki Türkler'in kısm-ı azamının M u h a m m e d dinine iltihak ettiklerini bildirmektedir; binaenaleyh netice olması icap eden bu hâdisenin ancak hükümdarın İslâm dinini kabulünden sonra olması mümkindir [27].

Hülâsa, Bugra Han'ın İslâm olması onu harekâtında muhtar bırakan ve ona " sarığını sar, bu dünyada hâlâs bulacaksın „ diyen Sâmânîler'in muvaffakıyetle neticelenen bir politikası oldu. Bu Satuk Bugra için hakikaten gökten gelmiş bir haber idi. Parçalanmış ve zayıf bir hale düşmüş olan baba-

[27] Bizim tezkerenin Alevî telkinâtına rağmen Satuk Buğra hanın sünnîliği kabul ettiği muhakkaktır. C ü v e y n î 'nin dediğine göre XIII üncü asrın başlangıcında şarkî Türkistan halkı Sünnî ve Hanefî mezhebinde idi.

larının dostları Tibetliler bugün mevcut değildi, kuvvetten düşmüş ve daima Uygurlar'la iyi münasebetlerde bulunan Çinliler'den ümit kalmamıştı. O kendini, her zamanki kadar tehlikeli olan kendi ırkının daimî düşmanları Beşbalık Uygurları'na karşı yalnız görünüyordu. Sâmânîler onun için icabında mükemmel ve zarurî bir müttefik idi. Verasette komşusu olduğundan bu onun için iyi idi. Eğer Satuk Bugra Han, Sâmânîelr'le komşuluğunun onlara tevarüste, ona ciddî haklar yaratmayacağını düşünmediyse eski Türklerden gelmiş iyi bir Türk olmamış olurdu. Filhakika o bizzat Soğdiyana'nın eski Türk hâkimleri ahfadından geliyordu. Binaenaleyh icabında bu mirası toplamak için hurafeleri ihtiyatle idare etmek ve herkesi kendine karşı düşman vaziyete sokmamak üzere İslâm olması icap ediyordu. Türk hükümdarı sarığı alırken Maverâ-ün-nehir hükümdarlığına namzetliğini vâzedi yordu. Sâmânîler bu işi, şimal hudutları üzerinde sükûneti temin etmek, ve Horasan asilerine karşı bir müttefik kazanmak gibi bir vasıta olarak telâkki ediyorlardı. Türkler'le ehemmiyetsiz şeyler için münazaa edecek başka türlü harekete mecbur değildiler. Bizzat Peygambere atfedilen bir hâdis : " Türkler sizi rahat bıraktıkça onlara dokunmayınız „ ağızlarda dolaşmakta idi. Hâkimane bir tavsiye, zira hücum ve cidallerden başka birşey elde edilemeyen Türkler'in toprağı fakir bir toprak idi. Maalesef Türkler kendilerini unutturacak kimseler değildi; onlar başkalarını kendileriyle meşgul etmeğe mecbur ediyorlardı. Bunların, parlak fakat hakikatte zayıf Sâmânî İmparatorluğunu devamlı bir surette sarsmakta olan isyanlarda medhâldar olduklarını gördük. Hiç şüphesiz, eğer tarihçiler bukadar ketûm olmasalardı onların faaliyetleri daha fazla hissedilecekti. Yine 946 da Horasan valisi Muhtâc'ın torunu Ebû Ali'nin payıtahtının Emir'ini kovduktan sonra onlara iltica ettiğini ve derhal muzafferane bir surette Buhara'ya girdiğini görüyoruz [28]. Türkler'in ne dereceye kadar bunlara yardım ettiklerini bilmeyoruz. Fakat bu vak'adan sonra uzun zaman esnasında artık onlardan bahsedildiği işidilmez. Binaenaleyh şimal tarafından kendilerine birkaç yıl sükûnet temin eden Sâmânî'lerin propagandacı siyasetlerinin muvaffak olduğu gözüküyor. İslâm dinini yeni kabul eden barbarlar Emir-ül-mü'minin'e karşı vazifelerini icra ediyorlardı.

Bir İran hükûmetini İran âlemine iade şerefine nail olmuş olan bir hükümdar sülâlesinin artık Türk'ün bitaraflığına ihtiyacı kalmamıştı. Henüz onu hiçbir yakın tehlike de tehdit etmiyordu, fakat taliin yüz çevirmesi kendini hissettiriyor, artık meçhûl tezahürat endişe veriyordu. Şimdi Emîr'in gayreti, sarayına ancak bir kapıdan girip derhal diğerinden çıkan Cürcan'ın betbaht tâbilerini Deylemliler'e karşı müdafaa etmek, ve İran'ın garp ve cenup mıntakalarına hâkim olan bu Deylemliler'e karşı hemen her yaz başı sonu daima neticesiz kalan askerî seferler göndermek-

[28] İbn-ül-Esir, VIII, 345.

ten ibaretti. Seistan'ın küçük bir prensi isyan ettiğinden Samânî kıt'aları bu küçük müstahkem mevkii taht-ı itaata almadan önce orayı yedi yıl, muhasara ediyorlar (976-982). Tarihçi Muhammed el-Utbî bayağı tabasbus ve resmî mutantan medhiyelerinde itiraf eder, ki o zaman Emîr'in bu zaâfı herkesin nazar-ı dikkatini celbetti; bundan da gayr-i memnunların kuvvet ve cesareti arttı. Hakikî tehlike dahilden, birbiriyle döğüşen, halkı ezen ve hükümdara itaatsız olan vilâyet satraplarından geliyordu. Bilhassa Horasan valileri haklı olarak şüpheler uyandırıyor ve kabil olduğu kadar sık sık değiştiriliyorlardı; fakat bazan bunların yerlerini değiştirmekte müşkilâta marûz kalıyorlardı.

Horasan idaresinde babasının halefi olan Ebû Huseyin Simcur'un yerine geçen Ebûl Abbas Taş silâhı aldı, evvelâ Belh, sonra Herat valisi olmuş olan eski köle Faik ile birleşti ve Deylemîler'i iltizam eden kendi rakibine karşı bir harp yaptı. Taş tardedildi, Ebûl Hüseyin öldü ve yerine oğlu Ebû Ali geçti, ve kendine mansıp tevcihi bera'etini vâdeden Nuh ibn Mânsur'dan bunu talep etti. Fakat hakikatte onu Faik'a gönderdi. Aldatıldığını anlayan Ebû Ali kuvevtli bir kıt'a askerle rakibi üzerine yürüdü, onu ric'ata mecbur ederek Nişabur'a girdi ve halka kendini oraya vali olarak kabûl ettirdi. Bu defa Nuh, ordunun masrafları için lâzımgelen gelirin küçük bir kısmını hükümdar hazinesine bırakmağı rica etmekle beraber istediğini yaptı. Ebû Ali kendi vilâyetinin muhtaç olduğu masraflardan başka birşey alakoymadığını söyledi ve hepsini sakladı. İtaatsizliğin sonunu getirmek için Balasagun hükümdarı bulunan ve amcası oğlu, Satuk-ki biz bunun yalnız ismini biliyoruz-'un oğlu Musa'ya halef olan Süleyman'ın oğlu Harun Bugra hanla gizli müzakerelere girişti. Ona yardım edeceğini vâdederek onu Buhara üzerine yürümeye mecbur etti, şu şartla ki zabtedilecek Samânî İmparatorluğu'ndan Harun Ceyhun (Oxus)'un şimalini alacak, cenup kısmını da ona bırakacatı. Bununla beraber Faik âdete göre büyük bir kuvvetle Buhara'ya gitmek için idaresinde bulunan Herat'ı müsaadesiz terketti. Bundan kuşkulanan Nuh onun tevkifini emretti. Faik kuvvetle mukavemet etti; ilk defa mağlûp oldu. Kendini kurtardı, sonra vazifesi başına geldi, Emîr'in bir ordusunu Tirmidh yanında bozdu, yağmaladı ve Bugra hana müdahale etmek için mektup yazdı. Bugra han Buhara hastasının mirasına konma zamanının geldiğine hükmetti. Maveraünnehr'in ileri gelenleri bir asırdanberi hüküm süren bir sülâleden bezgin bir halde idiler, ve onu değiştirmek arzusunda bulunuyorlardı. Bunun için Bugra hanın fikri onları okşaya-

caktı [29]. Daha müsbet bir tâbirle memnun olmayanlar fırkası galebe çalıyordu, zira yarınlarından memnun olacaklarına kani'diler. Diğer taraftan Dokuz-Oğuzlar, Kan - Çeu'daki kardeşleriyle olan mücadelelerle meşgûl göründüklerinden, Tibetliler'e karşı Lha - sa kırallığının parçaların - dan olan ve Kük - nor'un etrafında bir büyük beylik teşkil eden T'ang - hiang'ları iltizam ediyor ve cenubî Çin'in hâkimi bulunan Songlar'la mütte - fik idiler, Uygurlar'a karşı, şimalî Çin'de hükûmet süren, Kara Kıtay sülâlesiyle dost idiler [30]. Bundan dolayı Bugra hanın elleri serbestti. Evvelâ ihtiyatla hareket etti; Taraz'ı, sonra da İsficab'ı zabteyledi; nihayet zabitlerinin bir çoğunun hiyanetinden istifade ettiği muhtemel olarak kendisine karşı ilerileyen Samânî ordusunu ric'at ettirdi (990). Dar bir vazi - yette bulunan Emîr, ikinci bir ordunun kumandanlığını herkesce malûm intrikalarını bilmediği Faik'a tevdi' etti. Faik kabûl etti ve Semerkand civarında muharebeye benzer bir hareketten sonra kaçtı. Şehabüddevle Harûn Bugra Karahan muzafferane bir surette Samânî payıtahtına girdi (992); fakat orada az kaldı. Fena bir hummaya yakalandı ve şüphesiz yemekleri daha basit bir tarzda hazırlanan daha soğuk ve daha sıhhî olan kendi memleketine dönmeğe acele etti. Âlimlere ve din adamlarına karşı hayırhahlığına rağmen Buhara'da eşrafı tahkir etmekten hoşlanan bir nezaketsizlik gösterdiğinden bir çoklarını kızdırdı. Şehrin ayak takımı, avcılarını katleden ve eşyalarını yağma eden bir müfreze Oğuz çapulcuları arkalarına atıldı. Bugra han 993 de yolda iken öldü [31].

— Bitemedi —

Fransızcadan çeviren : **OSMAN TURAN**

[29] M. Utbî, farsice tercümesi Nerşakhî'nin sonunda, Schefer tab'ı, s. 105 :

جمعی از معارف ماوراالنهر بلذت استطراق
واستجداد مائل شدند وازتطاول وتعادی
ایام آل سامان ملالت نمودند ویتعصب
وهواداری بغرا خاستند

[30] T'ang - hianglar 1028 de Kan - Çeu'yu zaptettiler. Kan - Çeu Beyliği Beşbalık Prensliği'nden ayrı müstakil bir Beylik idi; fakat her iki Uygur Beyliği de müşterek ve ırsî düşmana karşı müşterek hareket etmek mecburiyetinde idiler. Kuk - nor ve Ts'adam, T'ou - kou - hounlar'ını mâseden T' - ang - hianglar, Ngo - loglar'ı, Dza - tchou - ka palar'ı, Sde - rgye palar'ı Da - wo - rong - palar'ı, Nymts'o ve bugünkü Pa - naglar'ı ihtiva ediyorlardı. Meşhur Si - Hia sülâlesi, zamanımızda halâ yüksek Baingöl üzerinde Ts'adamın şimalinde mevcut bulunan ve en yaşlı kabilelerini teşkil eden T'o - palar - dan çıkıyordu. Bunlar Pa - ngglardır ve artık 200 çadırdan fazla değildirler.

A Y I N H A D İ S E L E R İ

DÜNYA HADİSELERİ İÇİNDE TÜRKİYE .– BÜYÜK MİLLET MECLİSİ .– ERZURUM DEMİR YOLU

Almanlar son aylarda israrla şunları istiyorlardı : Versay muahedesiyle serbest şehir yapılan Danzig'in Almanya'ya ilhakı ve Polonya'yı Baltık denizine bağlayan geniş koridorun da Şarkî Prusya ile Almanya'yı birleştirecek bir nizama sokulması. Almanlar'ın askerî hazırlıkları, bu talebin cebirle tahakkuk ettirileceğini gösteriyordu.

Şimdiye kadar demokrasilerle beraber gibi görünen Rusya'nın geçen ay ortalarında Almanya ile adem-i tecavüz paktı imzalaması Danzig ve koridor meselesini de daha hâd bir şekle sokmuştu. İngiltere, Fransa ve Polonya meselenin müzakere yoluyle hallini istiyordu. Nihayet Almanya Ağustos'un son günü radyo ile isteklerini ilân ederek 24 saat içinde bir Polonya murahhasının müracaatını istedi. Bu müddetin sonu olan bir Eylûl sabahı saat 5.45 de alman kıtaları Polonya'ya taarruza başladı. İngiltere ve Fransa, bu taarruz durdurulmazsa Polonya'ya karşı giriştikleri teahhütleri yerine getireceklerini yâni harbe gireceklerini Almanya'ya bildirdiler. İtalya ayın ikisinde müdahareke teşebbüsünde bulundu. İngiltere ve Fransa, Almanlar'ın eski hududa çekilmelerini şart koştu. Almanlar taarruza devam ettiler. 3 Eylûl günü saat 11 de İngilizler ve 17 de Fransızlar Almanya ile harp haline girdiler.

Büyük Millet Meclisi geçen Temmuz'da aldığı kararla Eylûl'un 11 inci pazartesi günü toplandığında, Avrupa merkezindeki harp hayli ilerilemiş bulunuyordu. Polonya'nın birçok yerleri işgâl edilmişti; Fransızlar da garp cephesinde Almanya'ya girerek Zığfrid hattına yaklaşmışlardı. Harp henüz üç müttefik devlet ile Almanya arasında idi. İtalya ittifak muahedesine rağmen Almanya ile birlikte hareket etmemişlerdi.

Başvekil Dr. Refik Saydam, Büyük Millet Meclisi'nin Eylûl içtimaının bu ilk gününde söz alarak uzun bir nutuk söylemişlerdir. B. Refik Saydam, Türkiye'nin Avrupa merkezindeki harbe karşı vaziyetini nutkunun başına alarak şöyle izah etmişdir :

" Muhterem arkadaşlarım;

İki aylık bir tatil devresinden ve müntehiblerinizle yakından temastan sonra, verdiğiniz karar vehçile bugün toplanmanız, hükûmetiniz için çok ferahlı ve kendisine kuvvet verecek bir hâdisedir.

Bu iki ay içinde, Avrupa vaziyetinde vukua gelen elîm hâdiseler malûmunuzdur. Aylardanberi sulhu muhafaza için yapılan bütün teşebbüsler maalesef müsbet bir neticeye varamamış, emr-i vâki' oluncaya kadar bertaraf edileceğini ümit etmekten hâli kalmadığımız harp, başlamıştır. Ümitlerimizin tahakkuk edememesinden hepimiz muztaribiz.

Türkiye Cümhuriyeti'nin siyaseti, bu son zamanların mühim vekayii içinde, ayni istikameti muhafaza etmiş, ayni teyakkuz ve dikkatle muntazar inkişafını takip eylemiştir.

Muharip taraflarla münasebetlerimiz normâldir ve beynelmilel münasebat kaidelerine uygundur. Almanya ile aramızda doğrudan doğruya bir siyasî ihtilâf mevzuu yoktur. Polonya ile münasebetlerimiz ise hemen daima arızasız ve dostane olmuştur. İngiltere ve Fransa ile malûmunuz olan muayyen esaslarda menfaat iştirâkimiz ve müşterek telâkkilerimiz vardır. Bu memleketler ile müzakeresine başladığımız nihaî muahedelerin en dostâne bir hava içinde görüşülmesi devam etmektedir.

Aziz arkadaşlarım;

Biz bugünkü harbin haricindeyiz. Bu harbin memleketimize bulaşacak inkişaflar göstermemesini temennî ediyoruz. Memleketimizin bazı yerlerinde almış olduğumuz askerî tedbirler, ancak ihtiyat tedbirleridir.

Arkadaşlarım;

Komşumuz Sovyet İttihadı ile münasebatımız dostânedir ve dostâne kalacaktır. Alâka ve rabıtalarımızda hiçbir değişiklik yoktur. Temaslarımız ve mûtat olan fikir teatilerimiz her zamanki gibi samimîdir.

Haricî siyasetimizin diğer unsurları, son defaki maruzatımdanberi, size arzedilecek bir tebeddül göstermemişlerdir.

Hakkından emin olan milletimiz; hakka ve kuvvetine dayanan politikasında sükûnla, şuûrla ve teyakkuzla yürümekte devam edecektir.

Muhterem arkadaşlarım;

Memleketimizde memnuniyete değer bir sükûn mevcuttur. Halkımız, huzur ve emniyet içinde iş ve güçleriyle meşguldür. Türkiye'de inzibat ve âsâyiş, hiçbir medenî memleketten daha zayıf değildir. Milletimiz, beynelmilel buhranın inkişafını vekar ve metanetle takip ediyor; Millî Şef'e Yüksek Meclis'e bağlılığı ve itimadınızla mübahi olan hükûmetinize karşı itimadı iftihar ve hattâ gurur verecek derecededir. İnsanlığa arız olan ve inkişaf seyriyle devam müddeti, tahribatının derecesi bugünden kestirilemeyen büyük buhran karşısında, milletimiz için en isabetli hareket tarzının ihtiyar edildiğine ve bundan sonra da bu yolda şuurlu bir surette yürüneceğine herkesin inandığını görmekle kuvvet ve inşirah duymaktayız „.

Sayın Başvekil, barem kanununun tatbikından alâkalıların vicdanî bir memnuniyet ve inşirah duyduklarını ve aradaki müsavatsızlığın yaptığı tahribattan millî bünyenin kurtulmuş olduğunu söyledikten sonra iktisadî işlere temas etmiştir :

" İktisadî sahâdaki çalışmalarımız, alâkalı vekâletler arasında yapılan son iş taksiminden sonra daha verimli bir şekilde inkişaf etmektedir. Devlet sanayi programlarının tatbik ve ikmaline, açılmış fabrikaların faâliyetlerinin daha iyi tanzimine dikkatle çalışmaktadır. Meclis Parti grubumuzun son direktiflerinden mülhem olarak devlet sanayii ve madenleri işlerinde ve umumî olarak sanayi ve maâdin kredisinin daha müsmir esaslar dahilinde tanzimi üzerinde tesirleri şümûllü olacak ve iktisadî hayatımızın inkişafına cevap verecek tedbirler ittihazını ehemmiyetli bir mevzu olarak ele almış bulunuyor. Bu hususlaki kanun lâyihaları kısa bir zamanda huzurunuza gelecektir.

Yeraltı servetlerinin araştırılması faâliyeti, muntazam bir program altında devam etmekte ve başlıca devlet mâdenlerinin geniş mikyasta istismarı yolundaki faâliyete hız verilmektedir. Ergani bakır mâdeni işlemeğe başlamıştır. Murgul mâdeninin de teçhizatına çalışılmaktadır. Kömür istihsalâtında, mevcut vasıta, şart ve imkânların israfına mahâl verilmeyerek azamî neticeler elde etmek için her türlü gayret sarfolunmaktadır. Bununla beraber bu mevzuda istihsalâtı teşkilâtlandırmak ihtiyacı karşısında bulunduğumuzu işaret etmek isterim. Kömür havzasının devletleştirilmesi için de teşebbüse girişilmiştir. Cümhuriyetin büyük eseri ve Türk sanayiinin en büyük temelini teşkil eden Karabük demir ve çelik fabrikalarının şu ânda ilk istihsâlini vermekle millî sanayiimize kudretli bir unsur katmış olduğunu arzetmekle sevinç duyarım „.

Başvekilimiz, haricî ticaret politikasında kılıringten takasa doğru temayül edilerek serbest dövizli memleketlerle mübadelenin artmasına çalıştığını izahtan sonra son ayların eseri olarak şunların yapıldığını söylemiştir :

1— Fransızlarla yapılan ticaret anlaşmasında büyük ihracat mallarımız takas listesine konulmuştur.

2— Mısır ve Kanada ile ticaretimize engel olan bazı kayıtlar kaldırılmıştır.

3— Millî bankalar tarafından teşkil edilen takas şirketi ihracatımız için faideli bir unsur olmuştur.

Sayın Başvekil, Avrupa harbinin iktisadiyatımıza yapacağı tesirleri hafifletmek için millî bankalarla kooperatiflerin nasıl vazifelendirilmiş olduğunu genişçe anlattıktan sonra içerde ihtikâra karşı alınan sıkı tedbirleri ve istihsâli teşvik için kredi faizlerinde yüzde otuz nisbetinde yapılan ucuzluğu izah etmişlerdir.

Başvekil Dr. B. Refik Saydam, harp devresinde dahi gıda maddeleri üzerinde hiçbir sıkıntı çekilmeyeceğini 1914 harbından evvel büyük şehirlerimiz için dışarıdan getirilen unla, bütün memleketin muhtaç olduğu şeker ve pirinç gibi maddelerin artık memlekette istihsâl edildiğini rakamlara müsteniden izahtan sonra sözlerini şu cümlelerle bitirmişdir :

" Arkadaşlarım;

Tatil devresinin en göze çarpan mühim ve sevindirici hâdiseleri, Türk ordusunun, bu sene Trakya mıntakasında yaptığı büyük manevralardır.

Reisicümhurumuz Millî Şef'imizin de şeref verdiği bu manevralar, Türk milletinin hakikaten göğsünü kabartacak bir intizam ve muvaffakıyetle cereyan etmiş ve Türk kumanda heyetinin olduğu kadar Türk erlerinin de, ne azim ve ne kudrette olduğunu vazıhen göstermiştir. Bunu, huzurunuzda iftiharla ve emniyetle söylemekle bir vazife ifa ettiğime kaniim.

Keza, bu arada yine Türk azmiyle ve eliyle yapılan demiryollarımızın

bir merhalesine daha geldik. Şimendüfer Erzurum'a vardı.

Aziz arkadaşlarım;

Bugünün en mühim meselelerinden size hülâsatan bahsetmiş bulunuyorum. Büyük Meclis'in işe başlaması bize hem kuvvet, hem emniyet verir.

Biz o kanaatteyiz ki bugünkü dünya bâdirelerinden, Türk vatanını ve Türk milletini ancak isabetli kararlarınız koruyacaktır „.

Erzurum Demiryolu

Cümhuriyetin onbeş yıllık hayatını ifade de kullanılan tâbirlerden biri de " şimedüfer siyaseti „ dir. Geniş Türkiye ülkesi, yeni rejime asrın ileri nakil vasıtalarından mahrum ve âdeta birbirinden ayrı ve uzak parçalar halinde intikal etmiştir. Yabancıların imtiyazla ve münhasıran ticarî maksatla yaptığı ve yarım asırda nihayet 2000 kilometreyi bulan demiryolları birer istismar unsuru idi.

Cümhuriyet, onbeş yılda kendi bütçesinden dört bin kilometreden fazla demiryolu yaptı ve yabancı hatları da satın aldı. Yeni demiryolları yalnız ticarî hedefle uzatılmış değildir. Yurdun müdafaası kadar kültürel ve ekonomik bütünlüğünü de gaye edinmiştir. Eylûl'ün 18 inde Erzurum'a ulaşan hat Anadolu'nun şimal-i şarkını garbe bağlamaktadır. Buradaki darhat da ıslah edildiği zaman komşu Sovyet Rusya hududuna ulaşmış olacağız. Bazı kış aylarında karların bizden ayırdığı geniş mıntakalar, artık Türk iktısadının daimî teması içindedir. Bazan aylarca süren yolculuk artık bir iki güne sığacağından idarî ve kültürel her hamle yurdun başka yerlerinde olduğu gibi şarkta da hemen hemen ayni hızda ve hizada başarı verecektir.

Diyarbakır'dan Anadolu'nun cenub-ı şarkına doğru bizi İran ve Irak'la temas ettirmek üzere ilerleyen demiryolu da geçenlerde Dicle'yi büyük bir köprü ile aşmıştır. Türkiye'yi hepsiyle dostluk içinde yaşadığı bütün komşularına bağlayacak olan demiryolu faaliyeti, şüphesiz yakında daha büyük merhalelere erişecektir.

HALKEVLERİ POSTASI

HALKEVLERİ ÇALIŞMALARI

HALKEVELRİ VE SOSYAL YARDIM

Sosyal yardımın açılıp yayılmasını ekonomik güç çemberler; bu hizmetlerin bir de moral sınırı vardır ki bu hudut tecavuz edilirse sosyal yardım zararlı bir mahiyet alır.

" Sadaka " da ve sırf " Hayır " kasdiyle yapılan yardımlardaki gaye mücerrettir; az, çok "izzet-i nefs„ den fedakârlığı istilzam eder. Halbuki, sosyal yardım, bu yardımı yapanlar için bir vazife, o yardımı görenler için bir haktır. Vazife ve hak mefhumunu taşımayan yardımlar morâl bakımdan birer zarardır.

Bu itibar ile ekonomik gücü moral sınır içerisinde kullanmak ve onun içtimaî kiymetini düşürmemek sosyal hizmetlerde ilkönce düşünülecek bir şarttır. Bu şarta uymayan yardımlar vicdanî bir hâz doğursa da millî ve mâ'şerî değerden mahrumdurlar. Onun için sosyâl serviste faktör, sırf her hangi bir ıstırabı dindirmek hazzı değil, aynı zamanda herhangi millî ve mâ'şerî bir vazife hissi ve aşkıdır. Yine bundan dolayıdır ki, sosyal yardımın her hangi bir şubesinde çalışmayı iş edinen muhtelif hayır teşekkülleri kendi aralarında bir birlik, bir federasyon kurarak ekonomik kudretlerini israf etmemekte olduğu kadar moral hududu muhafaza etmek hususunda da bir el birliği yapmak mecburiyetindedirler.

Hayır teşekküllerinin birlik ve federasyonları hemen her devlette teessüs etmiş gibidir; hatta bazı memleketlerde bu birlikler tek bir millî teşekkül halini almıştır. İngiltere ve Birleşik Amerika'daki birlikler çok sıkı, çok içtendir. Bulgarya bile kendi memleketindeki hayır teşekküllerini " Çocukları Esirgeme Cemiyetleri birliği " , "Sosyal Yardım Cemiyetleri Birliği „ diye iki grupta toplamıştır.

Bizde henüz tahakkuk ettirilmeyen bu millî ve millî icaptan beklenilen âmme menfaâti, Halkevleri'mizin sosyal yardım şûbelerinde belirtilmektedir.

Çocukları Esirgeme, veremle savaş,hastaları tedavi, ihtiyarlara pansiyon, yoksullara yurt, dullara nafaka, öksüzleri gözetme gibi sosyal yardım işlerinden hiç biri doğrudan doğruya Halkevleri'nden beklenilen bir ödev değildir ve olamaz. Evlerimizin asıl vazife ve değeri muhtelif hayır teşekkülleri arasında bir intizam ve ahenk (Coordonnation) temin etmelerindedir. Bu maksadın husulü için kendisine yardım edilmesinde millî ve mâşerî bir lüzum ve fayda bulunduğu anlaşılanlara delâlet etmek, onları ilgili kurumlara tanıtmak ve bu cemiyetlerin kudret ve mesaisine destek olmak, icap ederse yardım şekilleri ve metodları hakkında örnekler vermek Halkevleri'mizin sosyal hizmetlerindendir.

Hayır cemiyetlerine üye yazılmak, malla bedenle, fikirle hayra çalışmak her türkün cibillî bir hareketidir; bundan başka her hangi bir ıstırap ve zavallılık karşısında sızlamayan bir türk kalbi yoktur. O karekterden ve bu kalbden kaynak alan hayırsever lik, yurtseverlik cereyanlarını müşterek ve millî hedefe yöneltmek, ancak, memleket münevverlerini ve bu meyanda hayır cemiyetlerinin dirijanlarını sinesinde toplayan Halkevleri'ince mümkin olabilir. Yurdumuzdaki muhtelif hayır cemiyetleri bir birlik ve federasyon kurmuş olsalar dahi yine Halkevleri'mizden nâzımlık vazi - fesi kalkacak değildir: mahallî ihti - yaçları, mahallî taketleri en doğru şekilde görüp en mümkin tedbirleri bulup çıkaracak olan müessese Halkevleri'nden başkası olamaz.

Bir yerde, mesela, Çocukları Esirgeme Kurumu'nun şubesi varken, çocukları esirgeme işinin doğrudan doğruya Sosyal Yardım şubelerimizce benimsenmesi hem metodik bir çalışma olmaz, hem de asıl vazifeli kurumun hayat ve faâliyet hakkına tecavuz edilmiş olur.

Hasılı, biz şu kanaatteyiz ki, Halkevleri'mizin, sosyal yardıma lâyık olanları arar, bulur, ona ilk ve müstacel yardımı yapar; asıl muhtaç bulunduğu esasslı yardımı ilgili teşekkül tarafından temin ettirmeğe çalışılır; buna imkân bulunmazsa kendisi yardımda devam eder. Bu suretle enerji israf edilmemiş her varlığın hakkı gözetilmiş olur.

*

Menemen Halkevin'de Sosyal yardım Faaliyeti

Geçen yılın son altı aylık raporuna göre, Menemen Halkevi'nin 332 âzasından, üçü kadın ve on biri erkek olmak üzre 14 ü Sosyal Yardım şubesine ayrılmış ve bunlar tarafından köy gezilerinde rastlanan 61 hasta muayene edilerek kendilerine 21 lira lık ilâç tedarik ve hediye edilmiştir. Bu hal o mıtakada sosyal yardıma muhtaç olanların azlığına delâlet etmekte ise pek ziyade şükrana değer. Fakat zannediyoruz ki, mesa'î yekûnu nun beklenildiği kadar yüksek olması Halkevi'mizin henüz tam faâli - yete geçememiş bulunmasındandır. Bu sene çalışmalarda inkişafı haklı olarak bekleyebiliriz.

*

Akhisar Halkev'inde Sosyal yardım Faaliyeti

Akhisar Evi'nin, yarı yarıya sayın bayanlardan teşekkül eden 53 âzalı Sosyal Yardım şûbesinin faaliyeti arasında bilhassa Belediye, Kızılay Cemiyeti ve Çocuk Esirgeme Kurumu ile temas ve münasebet göze çarpmaktadır. Bundan başka Şube, doğrudan doğruya nakdî yardımların 100 liraya ve baktırdığı yoksûl hasta mıktarını 92 kişiye çıkarmağa da muvaffak olmuştur. Başarılarının artmasını diler ve gözleriz.

*

Beyoğlu Halkevin'de Sosyal yardım Faaliyeti

125 kadar yoksul talebeyi baştan ayağa kadar giydiren, köylülere bir çok kilo yiyecek dağıtan ve 600 liraya yakın nakdî yardımlarda bulunan Beyoğlu Halkevi Sosyal yardım şubesi -Evimiz'in bir dispanser açılabilmesine müsaadesizliği sebebiyle - haber aldığı hastaların resmî hekimler tarafından Halkevleri'nde muayenelerine ve resmî, hususî hastahanelere yatırılmalarına çalışmış ve çok mu - vaffak olmuştur. Bundan başka bazı tanınmış mütehassıslara müracaat ederek Halkevi'mizin tavsiyesiyle gidecek yoksullara kendi hususî muayenehanelerinde bakmak için saatler ayırmalarını temin etmiştir. Bu cihetin ehemmiyeti meydandadır : bazı hastalarda garip bir ruhî halet vardır; kendilerinin umumî polikliniklerde dikkatlı muayene edilemeyeceklerini sanırlar ve her hangi bir dostundan hazakat ve ve muvàffakiyetini işittiği falan doktor tarafından muayene edilirlerse muhakkak dertlerine derman bulacaklarına itimat ederler. "telkin„ ve " ikna " hadiselerinin uzviyet üzerinde bazan maddî çarelerden ziyade tesirli olduğu düşünülürse bu gibi hastaları istedikleri hekime istedikleri yerde muayene ettirmenin çok büyük faydası olacağı muhakkaktır. İşte, bu bakımdan, Beyoğlu Halkevinin yukarıda arz ettiğimiz teşebbüsünü çok yerinde buluyoruz. Zaten bu şekil Eminönü Halkevi'nde ve daha bazı yerlerde de tatbik edilmektedir. Hiçbir doktorun böyle birkaç saatini ve hatta bir, iki gününü yoksullara tahsis ettmeyeceği hâtıra gelemeyeceğinden her şehirde bu usûlün tatbiki imkân dahilindedir.

Beyoğlu Halkevi Sosyal Yardım Şûbesi'nin bu yıla ait çalışma programında şöyle bir kayıt var :

" Yapacağımız teşebbüslerle elde edilecek gelirle sosyal hizmet ve vazifelerin ifasına devam edilecektir. Muayene ve tedavi hizmetine elverişli tesisatı havi bir otomobil temin edilerek seyyar bir halde aleddevam halkımızın muayene ve tedavisile meşgul olmak ve bilhassa mıntakamız dahilinde kimsesiz ve muhtaçları umumî bir muayeneye tâbi tutmak şiddetle arzu ettiğimiz ve başarmağa çalıştığımız bir iştir. "

Bu arzunun tahkkuku cidden şiddetle arzu edilecek bir sosyal hizmettir. İstanbul Belediyesi'nin sıhhî imdat otomobillerine halkımız tarafından (can kurtaran otomobili) adının verilmesi hastanın veya kazazedenin ayağına kadar süratle gideccek yardımın ne kadar candan bir önemle karşıladığını gösterir. Bazı memleketlerde, adeta bir ameliyat salonu haline getirilmiş otomobiller kullanılır; köylerde cerrahî müdahaleyi icap ettiren bir vak'a haber alınınca onun uzun yollardan, uzun zamanlar kaybederek ve uzun zahmetler çekerek şehire getirilmesinden ise vakanın bulunduğu yere bu ameliyat otomobilinin gönderilmesini gerek ekonomi, gerek fenni ihtimam bakımından daha faydalı bulurlar. Yolları muntazam olan mıntakalarda bu usulün tatbiki bizde de çok hayırlı olacaktır.

Mıntaka dahilindeki bütün yoksulları umumî muayeneden geçirerek sıhhî vaziyetlerini tesbit ve ona göre icap eden tedbirleri daha evvelinden almak teşebbüsüne gelince, bunun ehemmiyeti tamamile aşikârdır. İlmin ve fennin faâliyet geçirilmesini istediği "Sıhhat Merkezleri„ bu ehemmiyet ve kıymetten doğmuştur. Arkadaşlarımıza teşebbüslerinde muvaffakiyetler dileriz.

M. C. DURU

KIRKLARELİ HALKEVİ PROJESİ

Yapısı bitmek üzere bulunan bu Halkevi'mizin de projeleri, Nafıa Vekâleti yapı ve iymâr işleri projeler bürosu tarafından hazırlanmıştır.

Vaziyet plânına nazaren, bina İstanbul caddesi asfalt yol üzerindeki mevcut parkın gerisinde, oldukça geniş bir bahçe içine konulmuş ve bahçenin uygun durumu plân tertibi esna sında, yapı kitlelerinin serbestçe yerleştirilebilmesine yaramıştır. Bu suretle: Park, Halkevi bahçesi ve Halkevi binası biribirlerini muvafık şekilde tamamlamış oluyorlar.

Asıl bina, 1100 metre murabba'alık zemin katı ile salon ve sahne boşluğu hariç olarak 400 M2. lık birinci kat - tan ibarettir. Kalorifer yeri ile kömürlük gibi kısımlar için ise bodrumda yerler ayrılmıştır.

Halkevleri'nin, birinci derecede lüzumlu aksamını teşkil eden salon - larla okuma odaları binanın zemin katında toplanmışlardır. Plâna nazaran bu yapının iki medhalinden sol tartftaki umumî giriş olarak düşünülmüş, bunun tam aksine gelen hol üzerine de gösteri salonu konulmuştur. Gösteri salonundan başka halk toplantıları için yapılmış olan diğer salona ise holden geçmeden, antreye açılan bir kapıdan girilebilecek ve 10. - × 17. m. eb'adında olan bu salon büfesiyle beraber halkın özel toplantılarına da yarayacaktır. Çevresindeki açık teras bu salonun güzel bir fuayesi oluyor. Gösteri salonu ise, zemin katta 526 ve üstteki balkonunda da 166 kişilik yeri ile Kırklareli halkının kültürlerine büyük hizmetler vadediyor. Bu salonun sahnesi, oldukça sürekli temsiller vermeğe uygun geleceği gibi, sinema için lâzım tertibatı da ihtiva etmektedir. Etraf duvarlarının çift kat oluşu, sühunet ve sese karşı iyi bir tecrit teminediyor.

Binanın iki medhali arasındaki orta kısımda, büyüklere diğeri de küçüklere ayrılan iki okuma salonu yerleştirilmiştir.

Umumî antreden ayrı olan sağ taraftaki giriş daha ziyade idarî kısımlara aittir. Filhakika bu antrenin etrafında, zemin katta bir büro ile bir de idarî toplantı salonu ve üst kattaki bürolara çıkan ayrı bir merdiven yapılmış bunların salonlar tartfı ile irtibatı da her iki katta bulunan geniş bir koridor vasıtasıyle temin olunmuştur.

Plân tertibinde, mahzur demesek bile bazı noksanlar göze çarpıyor. meselâ sahne için yapılan ayrı kapının asıl bina ile irtibatı iyice halledilememiştir. Keza, zemin katta beşyüzden fazla insan olan gösteri salonu halkı için büfe ve fuaye ihtiyacı daha çok incelenmesi icabeden bir mevzu idi. Bunlara rağmen, bilhassa küçüklerle büyükler için ayrı ayrı düşünülen okuma salonları ile, plân iyi tertib olunmuştur.

Bu bina ile güzel Trakyamız, temiz ve mütevazi cephe görünüşlü, modern bir kültür kaynağı daha kazanmış oluyoruz. Kırklareli'ni şimdiden kut - larız.

S.SAYARI

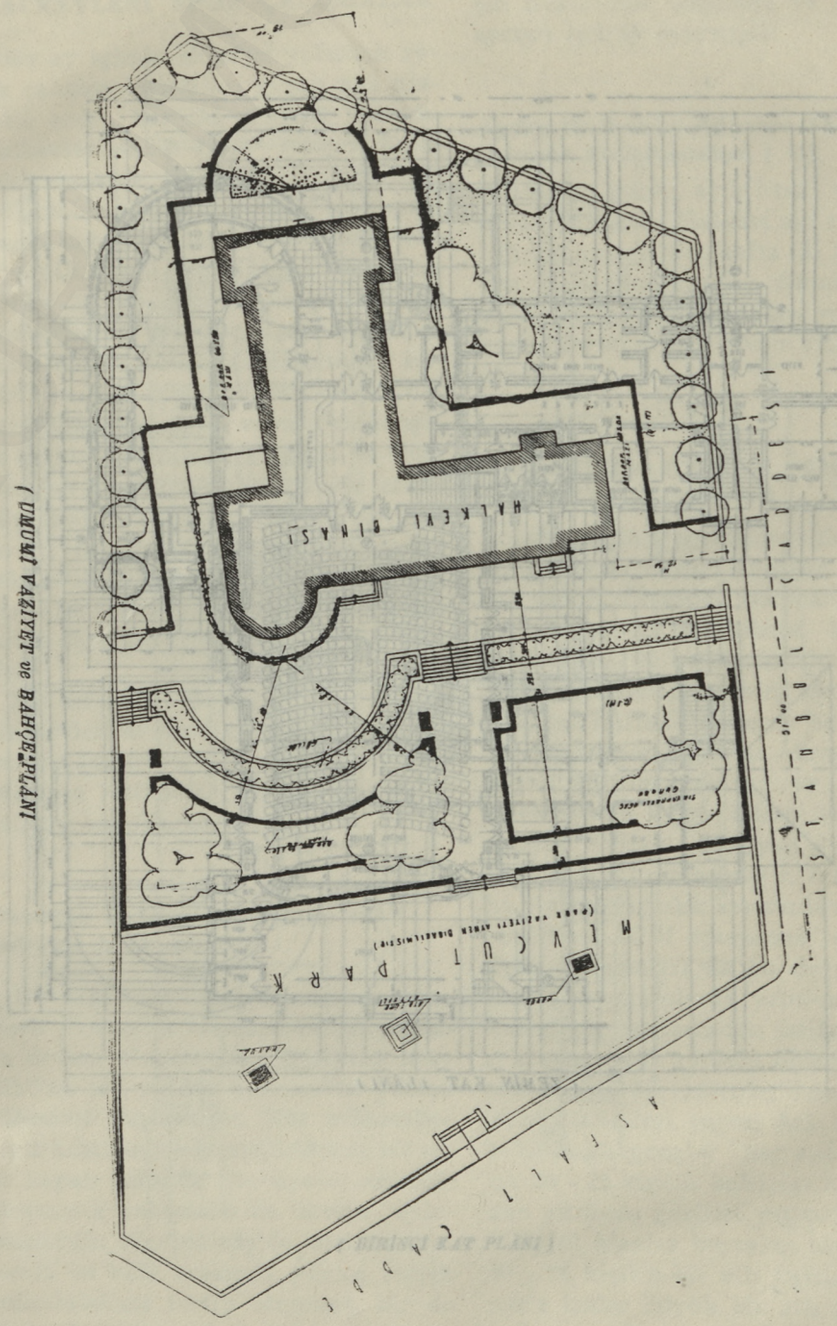

UMUMÎ VAZİYET ve BAHÇE PLÂNI

KIRKLARELİ HALKEVİ PROJESİ

Yapısı bitmek üzere bulunan bu Halkevi'mizin de projeleri, Nafıa Vekâleti ... büros... metler vadediyor. Bu salonun sahnesi, oldukça sürekli temsiller vermeğe uygun gelecek, ... sinema için lâzım ... etmektedir. ... tecrit te-

Vazıyet planının ...

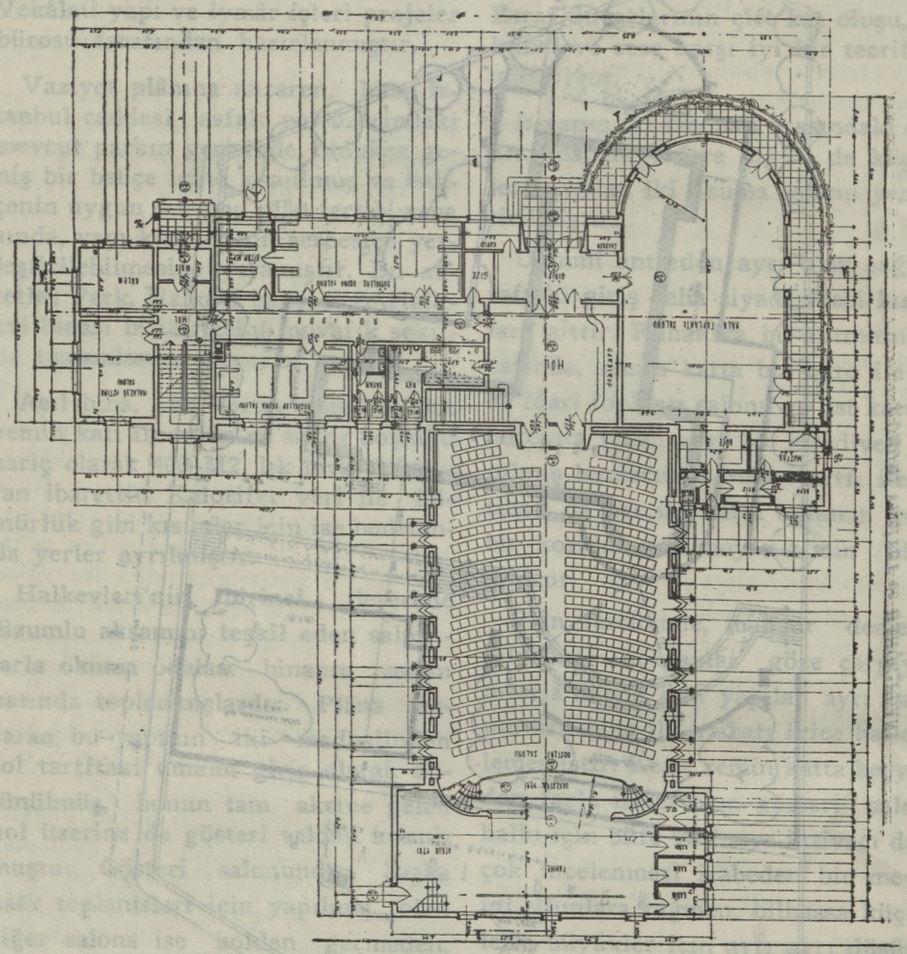

(ZEMİN KAT PLÂNI)

HALKEVLERİ SPOR ÇALIŞMALARI

Bu ay içinde Ü... ye yollanan ay... lık çalışma ... geçen aya nis... betle ... dır. ... Halkevleri ... bulu... şılan ... ünlerde izle... ... mayınsız ... ünlerde ... yok... ... veya ... çalışıl... ... arada ... ...

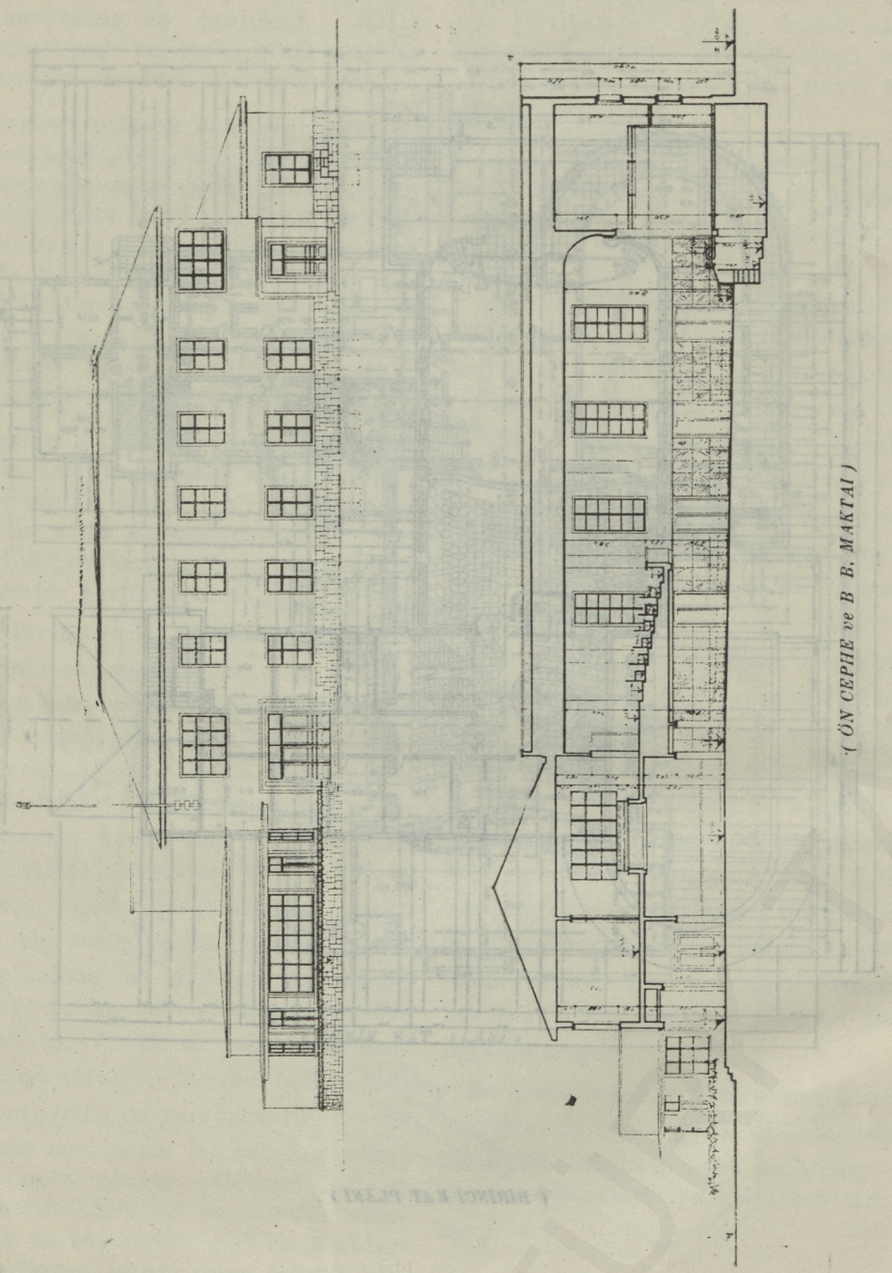

(ÖN CEPHE ve B. B. MAKTAI)

HALKEVLERİ SPOR ÇALIŞMALAR

Bu ay içinde *Ülkü*'ye yollanan aylık çalışma hulâsaları geçen aya nisbetle azdır, halbuki artması lâzımdı. Halkevleri'mizin aylık çalışma hulâsaları tanzim etmelerinden ve bize yollamalarından neler kazanacaklarını geçen sayımızın bu sütunlarında izah etmiştik. Parti tarafından yollanan tâmim de bunu güzel bir şekilde anlatmaktadır. Gelen çalışma hulâsalarının hepsini burada dercetmeğe imkân olmadığı gibi, buna lüzum da yoktur. Maksadımız, iyi veya fena çalışanı teşhir değildir. Hareketli ve durgun iki Halkevi raporunu bir arada görebilen arkadaşlar, mesailerini daha iyi tanzim etmek imkânını bulacaklardır. Halkevleri'mizin, aylık çalışma hulâsalarını behemehal yollamalarını ehemmiyetle ve tekrar rica ederiz.

Bu seferlik Beyoğlu ve Aydın Halkevleri'mizin Ağustos 1939 çalışma hulâsalarıyle; Manisa, Konya ve Malatya Halkevleri'nin ilk altı aylık çalışma raporlarını alıyoruz.

*

Beyoğlu Halgevi (Ağustos 939 çalışma hulâsasından)

Ev binasının bahçesinde yapılan âletli jimnastik tesisatında çalışmalara devam olunmuştur. Beşiktaş Kulübü'ne ait yüzme havuzunda yüzme tâlimleri yapılmıtşır. Yaz münasebetiyle sabahları erkence, haftada bir saat kapalı salonda Bn. üyeler müzikli jimnastik çalışmalarına devam eylemişlerdir. Heybeliada'da adalılar arasında ve halk arasında yüzme teşvik müsabakaları tertip olunmuş, bir de Boğaz'ı geçme müsabakası yapılmıştır. Müsabakalar on binlerce vatandaşın huzurunda yapılmış ve yüzlerce sporcu iştirâk eylemiştir.

*

Aydın Halkevi (Ağustos 939 çalışma hulâsasından)

Atıcılık kursu, açık hava tâlimleri devam etmiştir. Halkevi'nin temin ettiği fişenklerle her hafta iki gün yüzden fazla genç atıcılık tâlimleri yapmaktadır. Şûbe mensupları spor ve av gezintilerini arasız devam ettirmişlerdir.

*

Manisa Halkevi (1 - 1 - 939 çalışma hulâsasından)

Dağ sporları bu devrede de inkişaf etmiş olarak devam etmiştir. Şehire çok yakın mesafede bulunan Manisa dağına her on beş günde bir pazar günleri 25 - 30 kişilik kafileler halinde dağ gezileri yapılmış, mevcut techizattan istifade edilerek bu gezilerde dağ tırmanmalarına devam edilmiştir. Bütün techizat ve levazımı mevcut olan kayak takımı bu yıl havaların müsait olmayışı yüzünden fazla meşgûl olamamıştır, faâliyet daha ziyade dağcılık kısmında temerküz etmiştir. Millî sporumuz olan Atlı Spor çalışmaları da bu devre içinde inkişaf etmiş olarak yapılmıştır. Askerî manej sahasından istifade edilerek cumartesi günleri öğleden sonra mütehassıs öğretmenler nezaretinde manej tâlimleri yapan Atlı Spor Kolu'na bağlı gençler her onbeş günde bir 20 - 25 kişilik kafileler halinde uzun yürüyüş gezileri yapmaktadırlar. 8 Eylül Manisa kurtuluş bayramında 50 - 75 kişilik bir atlı kafilesiyle İzmir'e kadar büyük bir atlı gezi yapmak ve orada resm-i geçide iştirâk etmek için de harekete geçilmiştir.

Millî sporumuz olan güreşteki çalışmalara bu çalışma devresinde de önemle devam edilmiştir, yakın köyler gençlerinden teşekkül etmiş olan on bir kişilik güreş takımı Manisa'lı Halil pehlivan nezaretinde çalışmalarına devam etmektedir. Güreş levazımı temin edilmiştir.

Av mevsimlerinde olmak üzere 30 - 40 kişilik kafileler halinde, altı ay içinde: Sabuncu, Tirkeş, Akpınar, Sazlık, Yund dağ eteklerine, Menemen boğazı, Manisa dağı mevkilerine olmak üzere 16 av gezisi ve altışar köy halkını da ilgilendirmek ve harekete getirmek suretiyle iki büyük sürek avı yapılmıştır. 7 Ağustos, avcılık kolumuzun av bayramı günüdür.

Evin çamlığı içinde kurulmuş olan «Halkevi Spor Sahası» spor çalışmalarına da çok faydalı olmuştur. Sahada; iyi bir tenis kordu, bütün şeraiti haiz voleybol ve basketbol oyun yerleri, güreş yapmağa elverişli minder ve mahaller mevcuttur. Burada oldukça kuvetli bir tenis ekipi ve voleybol takımı vardır, her gün muntazam çalışmalar yapılmaktadır.

9/4/939 pazar günü başlamak ve üç hafta devam etmek üzere bir bisiklet teşvik müsabakası tertip edilmiştir. Küçükler ve büyükler için iki kısmı ihtiva eden ve ayrı mesafelerde olan bu müsabakalara 28 sporcu iştirâk etmiş ve büyüklerden birinci gelen İsmail Bernay'a bir Halkevi spor madalyasıyle mükâfat olarak da bir çift bisiklet dış lâstiği verilmiştir. İkinci gelen ve sırasıyle derece alan sporculara birer madalyadan başka bir çift iç lâstiği, bir bisiklet pompası, bir lâstikli pedal, bir çanta, bir zil verilmiştir. Bu müsabakalarda birinciliği alan İsmail Berna İstanbul - Edirne, Edirne - İstanbul büyük bisiklet müsabakasına Ev adına iştirâk ettirilmiş ve bu genç emsalleri içinde iyi bir derece almağa muvaffak olmuştur.

Manisa'da mevcut dört spor kulübüne yapılmakta olan maddî ve mânevî yardımlara bu devrede de devam edilmiştir. Spor kulüplerinin komşu vilâyet İzmir spor takımlarıyle gerek merkezde, gerek İzmir'e giderek temaslar yapabilmeleri için her kulübe birer kere maddî yardım yapılmıştır. Bu yardım vilâyet kaza spor teşekkülleriyle yapılan temaslara da teşmil edilmiştir. Bozkurt ve Sakarya kulüpleri iki defa Salihli'ye gitmişler ve orada futbol maçı yapmışlardır. İzmir'in kuvvetli takımları olan Üçok, Alsancak, Ateşspor kulüpleride Manisa'ya gelmişler ve kulüplerle birer futbol maçı yapmışlardır. Bu temasları temin için kulüplere maddî yardım yapıldığı gibi, misafir sporcuların evde konuklanması ve ayrıca radyo ile maçlar hakkında yayınlar yapılması gibi yakın alâkalar da daima gösterilmektedir. Ev, 19 Mayıs bayramında futbol maçları tertip etmiş, galip takıma bir kupa hediye etmiştir.

Yapılmakta olan spor faaliyetlerinin, toplu bir halde verimlerini artırmak için Ev tarafından bir spor günü yapılacaktır. Bu spor gününde, meşgûl olunan spor şûbelerinin bütün faaliyetleri gösterilecek, büyük halk koşuları ve güreş müsabakaları tertip edilecek, atlı kafileler halinde büyük geziler yapılacaktır.

*

Malatya Halkevi (İlk altı aylık çalışma raporundan)

Muvaffakiyetli spor gezileri ve müsabakaları tertip edilmiştir.

*

Konya Halkevi (İlk altı aylık çalışma raporundan)

19 Mayıs gençlik bayramına katılarak bilûmum sporcularla bu mesut günü kutlamıştır. Bayram gecesi ev salonunda söylevler ve bir de konser verilmiştir. Konya'ya gelen Mersin İdman yurdu gençlerine Ev salonunda bir çay tertip edilerek spor hakkında samimî hasbihaller yapılmıştır.

*

Düşünceler

İyi çalışan Halkevleri'miz arasında bulunan Beyoğlu Halkevi'nin bu bir aylık mesaisi fena değildir. Bir takım kuvvetli spor kulüpleri bulunan Beyoğlu gibi bir muhitte Halkevi'mizin bu bir aylık çalışmasını iyi bulmak lâzımdır.

Aydın Halkevi'nin atıcılık talimleri diğer Halkevleri'mize güzel bir örnek olabilir. Yalnız diğer Halkevlerimizin de faydalanabilmeleri için gerek bu tâlimler ve gerekse spor ve av gezintileri hakkında daha etraflı malûmat verilmelidir.

Manisa Halkevi'mizin altı aylık çalışma raporu oldukça zengin: Dağcılık, kayak, binicilik, güreş, avcılık, tenis, voleybol, basketbol, bisiklet, futbol gibi çeşitli hareketler var ve raporda görüldüğü gibi bu hareketler bir defaya mahsus olmak üzere ve tesadüfî değildir. Muayyen zamanlarda ve programlı bir çalışma göze çarpıyor. Pek az Halkevi'mizde görebildiğimiz dağcılık hakkında ilerdeki sayılarımızda okuyucularımızı daha geniş bir şekilde tenvir edecek yazılar koyacağız. Manisa Halkevi'miz dağcıları da bu hususta bize kendi çalışmalarını anlatacak şekilde, uzun olmayan, yazılar yollarlarsa neşrederiz.

Askerî manej sahasında yapılan binicilik tâlimleri çok isabetli ve bu imkânı bulabilecek Halkevi'mize hara - retle tavsıye edeceğimiz bir çalışmadır. Güreş, av, bisiklet ve diğer günlük faâliyetin hepsi güzeldir. " Spor günü „ düşünceleri de yerindedir. 19 Mayıs'a tekaddüm eden bahar günlerinde yapılacak böyle bir gün hiç de fena olmaz. Hülâsa; Manisa Halkevimizin bu altı aylık çalışma raporu diğer Halkevleri'mize faydalı olabilecek örnekleri ihtiva etmektedir ve iyidir.

Malatya Halkevi'mizin altı aylık çalışması bir tek satır içinde hulâsa edilmiştir: «Muvaffakiyetli spor gezileri ve müsabakaları tertip edilmiştir.» Güzel, fakat bu muvaffakiyetli spor gezileri ve müsabakaları nelerdir? Bunlar hakkında biraz olsun tafsilât verilmesi lâzımdır. Raporlarda her kolun çalışması için ayrı bir sahife ayrılmıştır. Bundan başka sahife - nin altında " kısa ve özlü izahlara bu sahifeler kâfi gelmezse kâğıt eklene - bilir „ cümlesi de yazılıdır. Demek ki, biz, raporları mümkin mertebe tafsilâtlı istiyoruz, nitekim Manisa'nın raporu böyledir. Aynı raporun cetvelindeki " Evde yapılan sporlar ve müdavim lerinin sayısı „ kısmının karşısında : Voleybol, güreş, avculuk, atıcılık kelimelerini, «Spor gezileri av ve kayağa gelenlerin sayısı» kısmının karşısında da: 28 av gezisine 275 arkadaş iştirâk etmiştir. Her hafta avcılar gezisi vardır. Cümleleri yazılmıştır. Şu halde Malatya Halkevi'mizin spor kolu bazı hareketler göstermiş, fakat bu çalışmalar günü gününe zaptedilmediğinden, raporun hazırlanmasında istenildiği gibi hülâsa edilememiştir.

Konya Halkevi'ne gelince: Konya bizim en büyük ve en hareketli vilâyetlerimizden birisidir. Konya caddelerinde bisikletten geçilmez, birçok Konya'lılar at beslerler, kurulmuş bir Atlı Spor Kulübü, güzel mesire yerleri, şimdilik işe yarayabilecek bir spor sahası, temini mümkin olan voleybol ve basketbol yerleri, Dede bahçesi'nde boş tenis kortları vardır. Birçok imkân şartlarını haiz olan bu alâkalı muhitte öğündüğümüz Halkevleri'nin çalışmalarını niçin göremiyelim? Bize öyle geliyor ki, Konya Halkevi spor kolu bu altı ay içinde esaslı hiç bir faaliyet gösterememiştir.

Konya'dan aylık çalışma hulâsaları da gelmiyor. Ancak; önümüzdeki aylar için hazırlanacak özlü bir program Konya Halkevi'ni bu durgunluktan kurtarabilir.

Ş. G.

F İ K İ R H A Y A T I

BİR OKUYUCUNUN NOTLARI

NAHİD SIRRI

Harp ve Edebiyat

İnsaniyet yirmi beş senelik bir fasıladan sonra ikinci bir cihan harbının başladığını idrâk ediyor. Yirmi beş sene evvel milyonlarla genci muharebe meydanlarına yollayan devlet adamları bunun dünyada sonuncu harp olduğunu ve bu harp neticesinde artık her türlü macerayı, ihtiras ve haksızlığı ortadan kaldıracak yeni bir nizamın dünyaya hükmedeceğini müttefikan ilân etmişlerdi. Fakat, sebepleri ne olursa olsun, böyle bir nizam kurulmadı ve son zamanlarda, yâni birkaç yıl, sulhten ziyade harbe benzeyen bir vaziyet sürüklene sürüklene nihayet birkaç hudutta birden toplar patlamış ve yirmi beş sene kullanılmamış bütün bir edebiyat gazetelerde ve nutuklarda yeniden lisana gelmiş bulunuyor. Bu harp neticesinde de yeni nizamlar kurulacak, artık bir başka harp olmayacak ve saire ve saire.. Yirmi beş senelik bir fasıla ile dünkü olgun insanların ihtiyarlık çağlarında ve dünkü gençlerle çocukların olgunluk demlerinde idrâk ettikleri bu ikinci büyük harp, insaniyete ve medeniyete getirdiği nâmütenahî ve korkunç zararlar yanında acaba kaç şaheser de vücut verecek ? Bu yeni büyük harbın ilhamıyle yazılacak romanlar, hikâyeler, tiyatro eserleri, ve vücuda getirilecek resimler, heykeller ve sinema filmleri arasında, şüphesiz ki, beşeriyetin ebediyen malı kalacak kıymette olanları da bulunacaktır. Fakat nekadar devam edeceği ve muharipleri sırasına kimlerin katılacağı ve katılmışlardan hangilerinin ne şekilde âkıbetler bulacakları meçhûl olan bu yeni harp muharip milletlerin hepsine hakikî şaheserler mal edecek bile olsa insaniyet bu şaheserlere müftekar değildi. Ve meselâ bu satırlar yazılırken yanmış, yıkılmış, istilâya uğramış bulunan Lehistan'ın eski esaret ıztıraplarını anlatan ve istiklâl ümitlerini haykıran zengin edebiyatına yeni sahifeler ilâve edilmesine hiç de ihtiyaç yoktu.

İnsanlığın manevî hazinesine hakikî şaheserler ilâve edilmesi imkânını düşünerek bu cihan harbından bir teselli duymak, bu muazzam yangın karşısında yeni ilhamlar bularak kasîdeler terennüm edeceğini düşünüp Roma'yı ateşe veren Néron kadar hem hasta hem mecnun olmak olur. Kaldı ki, san'atkârlar daha 1914-1918 harbının verdiği heyecan ve tasvir malzemesini tüketmemiş bulunuyorlar ve daha o dört seneden mülhem olup vücuda getirebilecekleri nâmütenahî eser vardır.

Ve esasen bu yeni cihan harbı, harbı anlatmak hususunda da yeni birşey temin etmeyecektir ki ! Geçen seferki harbe ait eserlerde muharibin sadece ve dümdüz bir kahraman olmadığını zaten öğrenmiş ve herkesin çocukluğunda okuduğu kısa bir hikâyede anlatıldığı veçhile uzaktan bembeyaz görünen yelkenin yakına gelince simsiyah görünüşü gibi esatirî kahramanlıklarla döğüşen orduların da iç yüzlerinde hazin ve simsayah şeyler olduklarını ve en mutlak cesaret dakikalarıyle âdeta behimî korku anlarının birbirlerini hemen muttarit şekilde takip ettiklerini okumuş, değil miydik ? Yeni bir Remarque, yeni bir Barbuose veya bir Dorgelés ayni şeyleri tasvir etmeyecek mi ve ayni şekilde " *zavallı insanlar!* „ dedirtmeyecek mi ?

Ve nihayet, ve bahusus kimbilir kaç milletin ordusunda, döğüşmeğe başlamış veyahut yarın döğüşmeğe başlayacak kaç ordunun gençleri arasında henüz ancak ilk eserini vermişken, daha güzel eserlerini vermeğe hazırlanırken ve yahut daha ilk eseri kafasında can bulurken bir daha kalkmamak üzere düşecek kaç liyakat ve kaç istidat var ?

Kimbilir bunların kaçı daha şimdiden kanlı meydanlarda yere serildi . . Evet, *âzade kalaydılar seferden.*

Filozofun ölümü

Viyanalı ve Musevî olup siyasî sebeplerle memleketinden uzaklaşmış olan feylesof Freud, seksen yaşını mütecaviz bulunduğu halde İngiltere'de öldü. Herşeyi cinsiyet âkidelerine ircâ' eden felsefesiyle bu zat o kadar geniş ve cihanşümûl bir şöhret elde etmiş bulunuyordu ki, hakkında herkesin bildiğinden fazla ve yeni bir şey söyleyebilmek ancak ruhiyat ile teveggul edenlerin kârı olabilir. Ben onlardan olmadığım için, sadece, bu notlar arasında, kendisinin ölümünü kaydetmekle iktifaya kendimi mecbur görüyorum.

Memleketimize âit yeni bir Fransız roman'ı

Galiba 1927 de ölen ve elli altmış yıl müteaddit lisanlarda nâmütenahî eser neşrederek bütün cihandaki fikir hareketleri ve edebiyat hayatı hakkındaki görüş ve bilgilerini anlatmış ve mukayeseli edebiyat sahâsının en büyük şöhretlerinden biri payesine yükselmiş olan Danimarka'lı Georges Brandés'in liyakat ve kıymetini, her memleketin entelektüelleri zamanında takdir ve tasdik ederek, ancak bir kayd-ı ihtirazî bırakırlarmış : " *Başka memleketlerin edebiyat ve fikriyatını hakikaten fevkalâde biliyor ama, bizim edebî ve fikrî hayatımızı nedense pek tâmik etmemiş.. Bizden bahsederken hatadan hataya düşüyor* „ derlermiş. İşte ben de her romanında başka bir iklim ve hattâ başka bir devri canlandıran Pierre Benoît'nin bilgisine hayrandım. Meselâ *Pour don Carlos*'da eski İspanya'yı, *La dame de l'Ouest*-de eski Amerika'yı, *Bethsabée*'de Hindistan'ın şimal hudutlarındaki ingiliz karargâhlarını ve Koenigsmarck-da hükümleri 1918 e kadar devam etmiş küçük alman hükümdarlarının saraylarını tasvirdeki kudretine hayran olmuştum. Ve on oniki yıl evvelki bir başka romanının bu defa kitap halinde çıkan tercümesi münasebetiyle yazdığım mukaddimede bu romanın Mançuri'deki japon istilâsını nekadar isabetle ve dûrbinlikle tasvir ettiğini anlatırken, bu kudret ve vukuf üzerinde âdeta lirik bir eda ile israr etmiştim. Lâkin şimdi ben de Georges Brandés'den bahsedildiği esnada kullanılmış kayd-ı ihtirazîyi ele almak ve başka memleketlerden bahsederken Bay Pierre Benoît o memlekeleri hakikaten vukuf ve selâhiyetle canlandırıyor ama bu vukuf ve iktidarını bizim hakkımızda gösteremiyor demek ihtiyacını duyuyorum. Bana bu hükmü verdiren ve içinde bizden bahsedilen roman "*Notre - Dame de Fortose* ismini taşımakta ve vak'a romancının bütün eserlerin-de olduğu gibi bir kere kendi de şiddetle seven, müteaddit erkekler tarafından sevilen ve adının ilk harfı da A. ile başlayan bir kadın kahramanın etrafında inkişaf etmektedir. Devir, Sultan Hamid'in son yıllarıdır. Bir Ermeni kıtalinde okumakta bulunduğu manastır yakılıp yıkılan harikulâde güzellikte bir Ermeni kızın elden ele kılına dokunulmadan geçip yükselmesi, Hazine-i Hassa Nazırı Hacılar (!) Paşa tarafından Padişah sarayına takdim edilmesi, iki sene sonra, hürriyetin ilânı ârifesinde, sa-

raydan çıkıp nihayet roman başlayınca hayatını kendisine âşık bir Fransız zabitine uzun uzun anlatmağa koyulması ve sevdiği bir başka zabite gitmek üzere gözden nihan oluşu bu romanın iskeletidir. Romancının kudretini gösteren çok canlı sahifeler yok değil ve hattâ çok. Fakat, Sultan Hamid devri hakkında mevcut malûmatı ihmâl ederek, eski klişeleri - Pierre Loti'nin şarkın tamamiyle cahili bulunduğu sırada yazdığı *Azyadé* romanının musann'a isimlerinden istifade edip Fenzilé Hanım şeklinde eşhas halk edecek kadar- kullanmağa ne lüzum vardı ? Bahusus ki, Pierre Benoît memleketimizin ve İstanbul'un yabancısı değildir ve elde edeceği malzemede daha dikkatli, müşkilpesent ve bîtaraf olabilirdi. Senelerin geçişi ve birçok vekayi'in inkişafıyle eski kızıllığı bir hayli ağaran Sultan Hamid, Hazine-i Hassa Nazırı Hacılar Paşa (bu Hacılar Paşa'yı isim icadında Lotiden geri kalmamak üzere Pierre Benoît icat etmiş !) tarafından kendisine takdim edilen Ermeni bakireyi loş odanın en karanlık köşesinde uzun uzun seyrettikten sonra baştan aşağı kadar üryan ve serapa kılla mülemm'a küçücük vücûduyle binbir kol ve bacaklı bir meş'um böcek gibi kıza saldırıyor, âdî amerikan filmlerinin en korkunç ve gülünç şark hükümdarları tiplerini kıskandıracak bir mahsûl-i hayâl . . .

Pierre Benoît sadece bir tefrika romancısı ve yahut sadece tekniği kuvvetli ve lisanı düzgün bir romancı olsaydı, *Notre - Dame de Fortose*'de kaynaşan yanlışlar için sinirlenmeğe lüzum görmezdim. Fakat bu roman karşımıza âdeta bir tarih saf-hası şeklinde çıktığı cihetle her günahı için mâzeretler sıralanan sabık Hünkâr gözdesi ve lâhik müstemlekât zabitleri müstefrişesi Bayan Arméne'den Sultan 'Abdülhamid'e kadar bütün çehrelerin ve bütün bir devrin yanlış ve acayip hatlarla çizilmiş olduklarını söylemek bir zaruret oluyor.

Bir romanın yıl dönümü

" *Maria Capdelaine* „ adlı meşhur romanı çok eskiden okumuştum. Fakat bende kendisinden kuvvetli ve derin bir intıbâ kalmamış olduğunu da itiraftan çekinmeyeceğim. Bu kitabın güzel tali'ini, bilmem ki kaç kere ve ne zamana kadar, kıskanmalı ! Galiba başka bir eser vermeden ölen müellifi Louis Hémon'un adının hemen tamamen unutuluşuna mukabil dekorunu Fransız Kanadası'ndan alan ve içinde saâdet ve elemleriyle basit insanlar tasvir edilen bu romanın son yirmi beş senelik Fransız romanları arasında en yüksek satışlardan birini idrâk ettiği gibi, Fransa ile eski müstemlekesi olan Kanada arasındaki fikrî ve hissî rabıtaların gevşememesi ve bilâkis günden güne kuvvetlenmesi için kurulmuş bir cemiyet de kendisinin ismini almış bulunuyor, Fransızların 1763 tarihine kadar bulundukları bu muazzam ülkede hâlâ üç milyona karip bir halkın damarlarında halis fransız kanı dolaşmaktadır ve bu halk bugün Fransızlar'ın bir kısmını unutmuş oldukları kelime ve tâbirlerle eski asırları yakınlaştırıveren bir fransızca tekellüm etmektedir. Nitekim bu defa İngiltere Kral ve Kraliçesinin Kanada'ya vâki ziyaretlerinde, bu aslen Fransız Kanadalılar'la meskûn en büyük merkez olan Kebek şehrinde, hükümdarlara ve resmen bu dille arz-ı hoşâmedî edilmişti. İlk önce *Le Temps* gazetesinin sütunlarında tefrika edilmiş olan Maria Chapdelaine'in yirmi beş sene evvel intişarı münasebetiyle, mevzu-ıbahs komite, Kanada'da bir takım merasim tertip etmiş ve işbu merasim Fransa ve Fransızlar namına iştirâk eden bir takım mühim şahsiyetler arasında romancı Jacques de Lacre-

telle de Fransız akademisini temsilen hazır bulunmuştur. Dediğim gibi bende unutulmaz bir intibâ bırakmamış olan bu romanın bu derece ve payeyi ihrazında edebiyat harici sebepler, eski vatanı aradan geçmiş ve mecmuu iki asra yaklaşmış yıllara rağmen unutmayan bir takım insanların bu hassasiyetlerle insanları kendisine bağlı tutmak için türlü menfaatin endişesiyle hareket eden bir devletin siyasî hesaplarına nekadar pey verilirse verilsin, bir roman kahramanının mühim teşekküllerin vücuda galmesinde bir âmil olabilişi ve o kahramanın bir muharririn muhayyilesinden kitap sahifelerine intikalinden beri yirmi beş yıl geçtiği için türlü parlak merasim yapılması ne güzel birşeydir!.. Kanımızı nehirler gibi akıtarak fetih ve sonra ayni şartlarla kaybettiğimiz eski eyaletlerimizin içinde tasvir edildikleri romanlarımız keşke bulunsaydı da, bunların intişarlarının böyle yirmi beşinci veya ellinci yıldönümleri için merasim yapılmasını temenni etseydik; bu kabil münasebetlerle yapılacak merasimlerde hazır bulunsaydık ! . . Senede üç romanları gündelik gazetelerde kimler okudukları ve kaça baliğ bulunduklarını meçhul okuyuculara sunulan velût romancılarımız için İstanbul'dan ayrılarak ve klişe halindeki Anadolu'dan da geçerek ecdadımızın at oynattıkları bütün diyarlarda dolaşmak zamanı acaba hiç gelmiyecek midir ?

Eski İstanbul'a âit bir aşk macerasını okuduktan sonra

Fransa'nın Türkiye nezdinde birkaç yıl Büyük Elçiliğini ifa ederek bilâhare Roma'ya nakil ve oradan az sonra tekaüde sevkedilmiş olan Kont Charles de Chambrun -bu tekaüdündenberi anlıyoruz ki- hem de lâtif bir kalem sihibi imiş. Ankara ve İstanbul'da geçirdiği zamanlara ait hâtıralarından başka bir yerde ve bir münasebetle bir kere bahsetmiştim. Geçenlerde bir mecmuada " *La Paisc de l'Europe et les lecons de Vergennes* „ isimli bir başka makalesini de hakikaten zevk ve lezzetle okudum. Bu Vergennes malûm olduğu veçhile büyük ihtilâlden bir müddet evvel Hariciye Nezareti'ni deruhte etmiş ve bu vazifede liyakat ve ehliyet göstermiş olan bir Fransız diplomatıdır ve Hariciye Nezareti'ne gelmeden epeyi zaman evvel de ve uzun bir zaman Fransa'nın İstanbul Elçiliği'ni ifa etmiş, yâni M. de Chambrun'un eslâfından bulunmuştur. Onun İstanbul'da geçirdiği senelerden bahsederken muharrir halefi, şairane bir edâ ile diyor ki : " *İstanbul'da, Beyoğlu'nda, M. Testa isimli bir doktorun şişmanca ve dul zevcesi olan bir Fransız kadınına âşık olmuştu. Yedi sene müddet, türlü taksir ve hikâyeye kulakları sağır, dedikodunun siyahlıklarına lâkayıt, Büyükdere'de İpekli suyun kenarına konmuş bir mücevherat mahfazası olan esrarlı bir yalıda dünya dertlerinden dinlenmişti. Kafesler arkasına saklanmış bulunan elçimiz, bu Hanım'ın kendisine vermiş olduğu ve kendilerini fevkalâde sevdiği Louis, Constantin isimli iki oğlu ile muhat olarak intihap eylemiş olduğu kadının yanında " ruhî huzurun, ve sevip sevilmenin tatlı tesellisinin „ zevk ve lezzetini idrâk eylemişti* „.

M. de Chambrun'un bu hikâyeye verdiği şairane hüviyyeti ihlâl etmemek için ebedî bir yaza müstağrak olarak tasvir ettiği bu Büyükdere hayatının ve gizli bırakılmış izdivacının sefir İstanbul'dan İstokholm'e nakledilince aldığı nâhoş istikamet ve istihaleden, maksat M. de Vergennes'in tercüme-i halini takip olmadığı için bahsedecek değilim. Sade bir büyük devlet elçisinin bu rabıta-i kalbiyesinin Beyoğlu salonlarında, sonsuz dedikodular şeklindeki âkislerine ait satırları okurken, İstanbul'daki levanten ve hıristiyan cemiyetlerinin henüz yazılmamış tarihinin yazılırsa bütün garbi de alâkadar edebilecek bir eser vücuda gelebileceğini düşündüm. Vâkıa böyle bir eser büyük devletler arasındaki sulh ve harplerin sebeplerini ve safhâlarını hikâye eden vakur ve heybetli bir tarih kitabı olmayacak, lâkin bu sulhların ve harplerin nice köşe ve noktasını belki tenvir edecek menkıbeleri ihtiva eyleyecektir.

Beyoğlu'nun levanten veya Rum ve Ermeni muhitleri birkaç asır olduğu gibi her zaman ecnebi sefaretleri âlemlerine sokulmuş ve elinden geldiği kadar bu âlemlerle içli dışlı olmağa çalışmıştır. Bu gayretlerin neticesi bazan Claude Farrére'in *L'homme qui assassina* isimli ve İstanbul'a ait mârûf romanında biraz fazla realist bir tarzda tasvir edildiği gibi her köşesi ayrı perdelerle birer müstakil hacle şeklini almış salonuna kızlarıyle beraber sefaret müsteşarı, kâtip, ataşemiliter ve sairesini kabûl edip (resepsiyon) lar veren ve adı galiba Madam Kotulis olan Rum kadınının sevdavî ve belki malî faâliyetleri olmuş, fakat bazan en güzide garp diplomatlarıyle Beyoğlu kızlarının evlenmeleri ve Avrupa payıtahtlarına Büyük Elçi karısı sıfatıyle gidebilmeleri şeklinde tecelli etmiştir. Ve bu muhtelif tecellilere ait muhtelif misâller verilebilir. Madam Kotulis'leri bırakalım, fakat işte meselâ Fransa'nın en büyük şairlerinden biri olan Kontes de Noailles'in annesi Osmanlı Devleti'nin bir Rum vezirinin kızı iken hemen daima Fransa'da yaşayan bir Romen Prensi'nin karısı olmuştu. Ve harpten evvelki Fransız diplomatlarının en kudretlilerinden biri de İstanbul'un Ermeni ailelerinden birinin kızı ile evlenmiş ve bu diplomatın Lozan konferansındaki faâliyet tarzından bu izdivacının belki de bir tesiri olmuştu. Beyoğlu'nun izdivaç haricinde kalmış tesirlerine misâller aranırsa, meselâ ölümündeki esrar hâlâ tamamıyle çözülmemiş olan Avusturya - Macaristan Veliahdi Rodolphe'e bu esrarlı ölümde yoldaş olan genç kızın Türkiye'li bir Rum anneden doğduğunu hâtırlayabiliriz. Ve son prensinin Kral Birinci Alexandre'ın kanlı ölümiyle Sırbistan tahtını kaybeden Obrenovitc hanedanının son gayr-i meşrû uzvunu, bir zaman Kral olması lâfı edildiği halde geçenlerde ve galiba Macaristan'da bir lokanta garsonu olarak ölmüş delikanlıyı da gene Beyoğlu'ndan bir Rum madamın dünyaya getirmiş olduğunu ilâve etmek kabildir. Herhalde muhakkak ki, vesikalar üstünde çalışmaktan üşenmiyecek bir tarihçi, meselâ " *üç asırdanberi Beyoğlu salonları* „ veya " *diplomat avına çıkmış Beyoğlu Madmazelleri* „ gibi bir serlevha altında bir eser neşrederse, bu eseri ile küçük tarihten menkıbecilikten büyük tarihe geçebilir ve eserinin müteaddit ecnebî dillere nakledilmesi şerefini idrâk edebilir.

Aktör'ün yerine dâir

Goncourt biraderlerin sonra öleni yâni Edmond de Goncourt tarafından tesis edilerek bilhassa her yıl verdiği roman mükâfatının uyandırdığı alâka ve bu mükâfatı kazananlardan bazılarının bilâhare edebiyat âleminde ihraz ettikleri mevkiler sayesinde meşhur olan Goncour akademisi, son münhaline bir aktörü, sayısız tiyatro piyesleri de yazmış olan Sacha Guitry isimli sahne san'atkârını intihap eyledi. Kendisinden bahsederken o da birçok piyesler yazıp bu piyesleri bizzat oynamış bulunan dâhî Molière'in adı bir çoklarının hatırlarına gelip duran Sacha Guitry için de bu elbette bir şeref ve mazhariyet, ancak, ayni zamanda, daha büyük bir emel ve ü -

mitten kat'î bir feragat demek oluyor. Zira bu zat için asıl büyük akademiye dahil olmak ihtimalleri mevzu-ıbahs-oluyordu; ve Goncour akademisine girenler artık büyük akademiye intihap edilmediklerinden, bu akademinin âzasına verdiği lâyemutluktan işte Sacha Guitry vaz geçmiş demektir. Gerçi kendisinin büyük akademiye girmesine muteriz bulunanlar " bir aktör bukadar yüksek bir payeye erişebilir mi imiş ? „ dememişlerdi de, " — Peki aktörlükte devam edecek mi ? Ya eder ve birgün sahnede ıslıklarla karşılanırsa, bu hâl akademinin şeref ve haysiyetini ihlâl etmez mi? „ deyerek itirazlarda bulunmuşlardı. Halbuki, Sacha Guitry pek mergûp ve muktedir bir aktör olduğu için, ıslığa uğraması hiç de vârit değildir. Kaldı ki başka bir akademisyenin de, piyes muharriri olarak ayni âkıbete uğramayacağını kimseler temin edemez. Yâni, işin doğrusu, aktörü vaktıyle tamamen şerefsiz ve haysiyetsiz bir mahlûk addeden umumî kanaat ve hükümler nekadar çok sarsılmış olurlarsa olsunlar hâlâ bunlardan kalmış bir bakıyye vardır. Karşımızda başka şahısların kılığına ve kalıbına girip onları yaşatan sahne san'atkârının mayasında yalanın ve gayr-i ciddînin bulunmasını zarurî sayıyoruz demek. Meşhur piyano san'atkârı Paderewski piyanosunun önünden kalkarak Polonya'yı temsil etmek üzere sulh konferansı masasına geçivermişti ve onu yanlarında, ayni mertebe ve derecede görerek devlet reisleri hiç yadırgamamışlardı. Fakat ayni adam sahneden çıkarak yüzünün boyalarını silip ve iğreti elbiselerini çıkarıp gelseydi, sözlerinde ayni samimiyete ve heyecanlarında ayni halisiyete acaba hüküm edilecek miydi ? Sun'î ve sahte sözlerden ve iddialardan bahsederken " rol yapıyor ! „ hükmünü hangimiz vermemişizdir ? Victor Hugo, " *Choses vues* „ adlı ve hâtıralardan mürekkep cildinde, makyajiyle ve sahnede bir başka şahsın hüviyyetini iktisap edip sözlerini söyledikten sonra kulis arkasına döner dönmez İngiltere ile Fransa arasındaki günün ihtilâfları hakkında reyini beyana koyulan aktörden gayetle müstehzî bir eda ile bahsetmiştir. Müellifin aşırı derecede hayranı değilsem de, Sacha Guitry, Akademi Fransez'in ikinci safta bir uzvu, meselâ komediler yazmış olan Henri Lavedan âyarında bir muharriri elbette. Onu pek haris bir adam olduğu halde Akademiden her ümidini kestirip Goncour Akademisi ile iktifaya sevkettiren şey, büyük akademik her şöhret ve liyakatten bir mümessili sinesine aldığı halde bir aktörü de ihtiva etmeğe razı olmayacağını katiyen anlamış bulunması icap eder. Hâtırlıyorum ki koca Clemenceau'ya tercih edilerek Paul Deschanel 1920 de reisicümhurluğa intihap edildiği zaman, bu intihabı tenkit ederek yeni reisicümhuru istihfaf edenlerin kullandıkları hücum sebepleri arasında, kendisinin gençliğinde birçok salon piyeslerinde rol alıp muvaffakıyet kazanmış, ve hattâ bir zaman, siyasî hayata girmek sıralarında, hayat-ı siyasîye ile doğrudan doğruya aktör olmak arasında bir tereddüt devresi geçirmiş olması büyük bir yer tutmuştu ve böyle bir adamdan bir hayır gelmeyeceği iddia edilmiştir (Nitekim gelmedi de ama bu ayrı bir bahistir).

Şu halde ve 1939 senesinde bile aktör cemiyetin müsavi görmek istemeyen nazarlarıyle karşılaşınca, on dördüncü Louis'nin, dünyanın en büyük devletinin pür kudret ve şevket hükümdarı iken sofrasına aktör Molière'i almakla göstermiş olduğu kadirşinaslığın ve ananeleri istihkar hâsletinin büyük mâna ve değerini hâlâ kaybetmemiş olduğunu teslim etmek icap eder.

BİBLİYOGRAFYA

KİTAPLAR ve MECMUALAR

Hüseyin Cahit Yalçın, *Edebî Hâtıralar*, İstabul, Akşam Matbaası, 1935, 187 sahife, 60 kuruş.

Eserde, *Edebî Hâtıralar*'ın, ne zamandanberi yazıldığına dair bir mukaddime yoktur. Yalnız 63 üncü sahifedeki bir kayıt, bu hâtıraların hemen yarıya yakın bir kısmının 1931 de, yâni eserin neşrinden en aşağı dört beş sene evvel yazılmış bulunmasıdır. Çünkü, Rauf'la olan sıkı bir dostluktan bahsedilirken, " *bu satırlar yazıldığı zaman* Rauf *henüz ölmemişti* „ cümlesi vardır.

Edebiyat-ı cedîde devrinin, Fikret, Halit Ziya ve Cenaptan sonra dördüncü derecede ehemmiyeti haiz bir şahsiyeti olan Hüseyin Cahit, *Edebî Hâtıralarına*, *İlk çocukluk* serlevhası altında, kendisinde, okumak merakının nasıl uyandığını izahla başlıyor. Onda, bu merakı uyandıran ilk kitaplar : *Âşık Garip, Kerem* hikâyeleri, *Hazret-i Ali'nin Gazaları, Battal Gazi, Kara Davut* tarzında eserlerdi. Ondaki bu okuma merakını; aile hayatına ait en eski hâtıralarından biri olan, ablasının geceleri annesine ve babasına Ahmet Midhat [1] dan hikâyeler okuduğu geceler de kuvvetlendirmeğe başlamıştı.

H. Cahit, 8 yaşında iken, babası muhasebecilikle Serez'e tayin edilmişti; bu kıraet geceleri orada da devam ediyordu. Okunan eserler, yine Ahmet Midhat'ın tercüme veya telif romanları idi; babasının, bir aralık *bir iş için Selânik'e gittiği zaman, avdetinde,* A. Midhat'ın *Hayret* adlı romanını H. Cahit'e hediye getirmesi, onun için büyük bir sevinç idi.. Ona, bu gece kıraetleri artık kâfi gelmiyordu; gündüzleri de okumaya başlamıştı, bunlar arasında dinî eserler de vardı, divân şairlerinden, Nedim, Fuzûlî, Nabî ve diğer bazı şairlerin divanlarını karıştırmış, bunlardan bir zevk almamıştı; onu, yalnız Enderonlu Vâsıf tatmin ediyordu. Babasından, Nesimî'nin derisi yüzülerek öldürüldüğüne dair dinlediği hikâyeler, bu çocuk muhayyilesinde, divân şairlerinden bir de Nesimî'ye karşı bir alâka uyandırmıştı..

Serez'den İstanbul'a döndükleri zaman onüç yaşında bulunan H. Cahit İstanbul İdadisi'ne devama başlamıştı.

O sıralarda Recai Zade Ekrem [2] in, bir gencin romanı için yazdığı takriz, onun, ne zamandanberi içini kemiren " *ben de birşey yazayım !* „ isteğini kuvvetlendirdi, muharrir " *Nâdîde, işte bu gayretin mahsulûdür* ", " *Serez'de iken dinlediğim bir hikâye vardı. Onu, biraz roman haline sokacaktım* „ (s. 4-13) diyor. Nâdîde hikâyesine A. Midhat tarafından bir takrizin yazılmasını, sınıf arkadaşlarından Arif Bey temin etmiş, fakat kitapçı Arakel, eseri basmamıştı. H. Cahit, kendi biriktirdiği paralarla Ahmet İhsan Matbaası'nda bastırdığı bu eseri hakkında " *üslûb ve tertip tarzı, tamamiyle* A. Midhat *Efendinin fena bir taklidinden ibaretti. Taklidi o derece ileri götürmüştüm ki hi-*

[1] Ahmet Midhat için bak : (s. 6, 7, 11, 14, 15, 19, 25, 74, 82, 83).

[2] R. Ekrem için : (s. 12, 16, 72, 73) e bak.

kâyeyi yarıda bırakarak, hikâye münasebetiyle gûya felsefî bir mütalâaya ayrıca bir bap bile tahsis etmiştim „ (s. 19) satırlarını kayd ile, o zamana kadar okuduğu eserlerin, onda, ancak düzgün yazı yazabilmekten başka müsbet bir tesir icra etmediğini de itiraf ediyor.

Nâdîde'nin tashihleri için Âlem Matbaası'na gelip giderken Ahmet İhsan'ı ve onun iyi bir dostu olan Ahmet Rasım (s. 29) ı tanımıştı. Fransızca bir külliyattan sınıf arkadaşı Cavit'le beraber tercüme ettiği dikişe ait bir yazıyı, o zaman yeni neşredilmeye başlanan *Servet-i fünun*'a vermişti. Bugün bile tercümesinde güçlük çekeceği bu *İğne iplik* serlevhası altındaki tercümeler için : " *Ahmet İhsan Bey de galiba bedavaya dayanamadı, bunları Servet-i fünun'a bastı ! Gazetelerde ilk çıkan yazım budur* „ (s. 29) deniyor.

Nâdîde'nin neşrinden sonra, H. Cahit'de lisan öğrenmeye karşı bir hevesin uyandığını görüyoruz. Fransızca fennî risalelerden tercüme ettiği yazıları, o zamanın haftalık gazetelerinde neşrediyordu. A. Şuayb ile dostlukları da bu zamanda başlamıştı [3].

Cahit'de, siyasî eserlere karşı merakı uyandıran hâdise, 'Abdülhamid'in, Midhat Paşa'yı Avrupa'ya nefyetmesi üzerine, Midhat Paşa lehinde gazetelere bir mektup yazan ve o zaman bir Harbiye talebesi bulunan dayısının, onbeş senelik mahkûmiyetini doldurarak İstanbul'a dönmesi idi. Dayısı, ona, Namık Kemal'den, onunla nasıl tanıştığından bahsetmişti [4]. Bundan sonra onda, Namık Kemal'in eserlerine, siyasî yazılara karşı bir merak uyanmıştı. Bu tecessüs, Ahmet Şuayb ile Cahid'i yekdiğerine bağlayan kuvvetli bir bağdı; bu bağ, Cahid'in Mülkiye'ye, Şuayb'ın Mülkiye imtihanını kazanamayarak Hukuk'a devamından sonra da çözülmemişti.

Mülkiye'de iken, Şuayb ile, fransızca sahifesi 40 paraya olmak üzere kitapçı Karabet'e ronmanlar tercüme ediyorlardı; bunlar, 'Abdülhamid'in hoşlandığı cinaî romanlardı ve tercüme ettikleri 3500 sahifeyi tutuyordu.. Kitapçı Karabet, neşrettiği ve bir aralık *intişarı sekteye uğrayan* haftalık *Mektep* risalesinin idaresini de Cahid'le Şuayb'a bırakmıştı; Cahit, burada Hâkî *imzasıyle yazılarını neşrediyordu*.. Cahid'in aksine, şiire çok düşkün olan küçük kardeşi Hüseyin Su'ad, ona, Cenab [5]-ın şiirlerini getirmişti. Bu şiirler, o zaman birçok mecmualarda yer alan Muallim Naci [6] tarzında şiirlere benzemiyordu. Bu şiirlerin neşri, taşıdığı hususiyet, *Mektep* risalesi etrafında epey gürültü koparmış, dolayısıyle bir alâkayı celbettmişti.

Yalnız, M. Rauf, imzasıyle Cenab'ın şiirleri lehinde bir mektup almışlardı [7]. O zamandan itibaren, *Mektep*'de yazılar neşretmeye başlayan Rauf vasıtasıyle, Halit Ziya [8] ile alâkadar olmuştu. Bir müddet sonra, Cenab'ın şiirleri aleyhinde bulunan ve *Mektep* risalesi idaresi resmen üzerinde olan Bakî Bey mecmuadan çekilmiş, ve *Mektep*'in idaresi, bu suretle Cenab'a geçmişti.. H. Cahit, Mülkiye'yi bitirince, Mülkiye'den hocası olan Menemenli Tahir Bey'in yardımı ile Mektubî Kalemi'ne 250 kuruşluk bir maaşla tayin edildi. Boş zamanları çoktu. Mektubî Kalemi'nde Menemenli Tahir'den başka edip olarak geçinenlerden Mustafa Reşit Bey ile Halil Edip Bey de vardı; evvelâ çok iyi geçindiği Halil Edip Bey'le arası, Muallim Naci aleyhinde yazdığı bir makaleden sonra açılmıştı [9].

1312 senesi ... Recaî Zade Ekrem'in *Abes ile Muktebes* kelimelerini kafiye olarak kullanmış, *Servet-i fünun*, Tevfik Fikret- [10] getirmiş ve yeni bir edebî hareketin başlamış olduğu bir yıldı.. H. Cahit, bu sırada, *Servet-i fünun*'a M. Rauf'un teşviki ile gönderdiği *Röneka* hikâyesiyle girdi, Ayastafanos'ta gördüğü küçük bir kız çocuğunun hayatından mülhem olan bu hikâyenin neşrinden sonra, Halit Ziya, Fikret ve Recaî Zade'ye dolayısıyle *Servet-i fünun*'a bağlanmıştı. Halit Ziya'nın eserlerine karşı duyduğu tecessüs ve takdirler de bu zamandan başlıyordu.

H. Cahid'in *Kavgaları* da bundan sonra idi.. A. Midhat'ın *Servet-i fünun*cılara karşı duyduğu kin, Fikret'in A. Midhat aleyhindeki şiiri, A. Midhat'ın *Dekadanlar* nam yazısı [11] Cahid'in *Tarık* gazetesine girmesi, ayni gazetede, Bahaeddin Efendi'nin bir makalesine cevap olarak " *Arablar'dan istifade edeceğimiz ulûm* „ başlıklı ve gürültülü makale [12], Hoca Mustafa Sabri Efendi'nin hücumu [13], hep bu zamana müsadiftir.. Rauf, Şayup ve diğer bazı şahsiyetlerle çıkarmak isteğinde bulundukları *Yeni Mecmua*'nın jurnal edilerek, neşrine mâni olunması da yine bu zamana rastlamıştı. Paris'in *İkdam muhabiri* Ali Kemal'in edebî hırsızlıkları, yâni, Fransız muharrirlerinin makalelerini tercüme ederek, kendi müşahedeleri gibi *İkdam*'da neşretmesi üzerine, H. Cahid'in yazdığı makaleler [14] Said Paşa'nın iltifatını calbetmiş ve Cahit, onun yardımı ile Vefa İdadisi müdür muavinliğine tayin edilmişti.

Tarık gazetesi kapanmıştı, Cahit'in bundan sonra *Sabah*'ta çalışmaya başladığını görüyoruz, ki bu münasebetle, 'Abdülhamid devrinde gazetecilik hususunda uğranılan müşkilât ve sansör tazyiki hakkında misâllerle izahat veriliyor (s. III - 102). Bu gazetenin kapanması üzerine *Saâdet* gazetesini neşrettiler. Fakat bunlar, *Servet-i fünun*'da da yazmasına bir engel teşkil etmiyordu.

Servet-i fünun dolayısıyle, Fikret'i ve onun vatanperverliğini hâtırlayan muharrir, edebiyat-ı cedîdecilerin tanzimata nazaran az vatanperver olduklarını kaydeden İ. Habib'in edebiyat kitabını zikrederek, edebiyat-ı-cedîde muharrirlerinin, hürriyete karşı duydukları iştiyakı, hattâ, Esat Paşa'nın Ankara civarındaki çiftliğini satarak tedarik et -

---

[3] Ahmet Şuayb için bak : (s. 33, 34, 37, 38, 41, 49, 50, 51, 52, 53, 57, 63, 76, 95, 150, 186).

H. Cahid'in Ahmet Şuayb'ı nasıl tanıdığına dair verdiği izahat, *Kavgalarım* adlı eserinin mukaddime kısmında da az çok farkla mevcuttur (Kavgalarım, s. 1-2).

[4] Namık Kemal için bak : (s. 36, 38, 39, 40, 74).

[5] Cenab hakkında bak : (s. 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 145). Raufun gönderdiği mektup, *Kavgalarım*'da mevcuttur (s. 9-12).

[6] Muallim Naci için bak :

[7] M. Rauf için bak : (s. 61, 62, (s. 43, 58, 59, 61, 69).
64, 65, 70, 73, 76, 77, 81, 121, 127, 131, 133, 135, 147, 149, 151, 152, 153, 154, 186).

[8] Halit Ziya için bak : (s. 64, 65, 73, 74, 75, 76, 132, 133, 135, 146, 149, 153).

[9] Bu mesele hakkında tafsilât verilmemektedir. Fakat, bu münasebetle *Kavgalarım*'da kâfi derece malûmat verilmiş, hattâ, makalelerde aynen, veya bazı kısımları nakledilerek, neşredilmişti (*Kavgalım* s. 16-33).

[10] Fikret için bak : (s. 70, 72, 73, 76, 78, 82, 83, 119, 120, 121, 122, 123, 125, 126, 127, 129, 131-136, 138-140, 142-149, 155-159, 179-184).

[11] Dekadanlık hakkında tafsilât verilmiyor, bu hususta kâfi derecede malûmat yine *Kavgalarım* (s. 120-180) de mevcuttur.

[12] Bu mesele hakkında da *Kavgalarım* (s. 95-115) de izahat vardır.

[13] İzahat için, yine *Kavgalarım* (s. 95-115) e bak.

[14] Bu edebî çalmalara dair neşredilen makaleler, yine *Kavgalarım*'da *İkdam Paris Muhabiri* bahsinde topluca neşredilmiştir (s. 37-92).

tiği para ile bir Türk kolonisinin Yeni Zelanda'ya hicret etmek arzularını kaydediyor ve " *benim hayat-ı muhayyel işte bu tasavvurun mahsûlüdür* „ deniyor. Esat Paşa, bu teşebbüsünde muvaffak olamayınca, Hüseyin Kâzım'ın, Manisa'da, Sarıçam köyündeki çiftliğine çekilmeye karar vermişelrdi. Hattâ H. Cahit buraya gönderilmiş ve orada yerleşmek hususunda kat'î karar da verilmişti; bu karardan dönen Fikret olmuştu. Bu düşüncelerden mülhem olan *Hayat-ı Muhayyel*, Fikret ve Rauf dahil, neşrini kararlaştırdıkları *Edebiyat-ı cedîde kütüphanesi* neşriyatının birincisiydi, Fikret, *Rübab-ı Şikeste*'yi, *Hayat-ı Muhayyel*-in temin ettiği kazançtan, borç olarak neşredebilmişti (s. 129). *Hayâl içinde* romanı *Hayat-ı hakikîye sahneleri* de bu neşriyat meyanındadır.

Hayâl içinde romanını, ona hakikî bir hâdise ilhâm etmişti. Bu hâdise, şu satırlarla anlatılmaktadır : " .... *İdadinin üçüncü sınıfında iken bir akşam Tepebaşı bahçesine gitmiştik. Tesadüfen, yanımızdaki masada birtakım genç kızlar oturuyorlardı. İşte roman böyle başladı. " Hayâl İçinde „ de gördüğümüz tarzda devam etti ve o tarzda bitti. Hakikatte Sevastopulo aile ismini taşıyan kızlar romanda Diyapulo ismini aldı* „ (s. 131).

Eserde, Rauf, Fikret'in hususî hayatları hakkında verilen izahatı geçer ve H. Cahid'in hayatına ait malûmatı teksife çalışırsak, şu neticeye varırırz :

Fikret'in *Servet-i fünun*'dan ayrılması ile ve yine Fikret'in arzusu üzerine, bu mecmuanın idaresi H. Cahid'in uhdesine geçmişti. Fikret, buna kendisi sebep olduğu halde Cahid'e darılmış ve bu dargınlık, meşrutiyetin ilânına kadar devam etmişti; onları tekrar bir müddet için birleştiren, H. Kâzım da dahil olmak üzere, Fikret'le müştereken çıkardıkları *Tanin* gazetesi olmuştu. Halit Ziya'nın tavsiyesi ile Falih Rıfkı'yı, Aka-Gündüz'ü, *Tanin*'e almıştı, daha sonraları, Fazıl Ahmet, Asım da *Tanin ailesini kuvvetlendiriyor-lardı.*

Buraya kadar, Hüseyin Cahid'in hayatı hakkında verdiği izahı hülâsaten aldığımız *Edebî Hâtıralar*'ın son sahifelerinden, bazı cümleleri aynen naklediyoruz :

" *Balkan muharebesinden sonra dört beş senelik çok fazla ve heyecanlı bir yaşayışın yorgunluğu ile ve hayâl sukûtlarıyle bezgin bir halde, Tanin'i bıraktığım zaman, benim için, uzun bir âtalet devresi başladı ve bu devre tâ Malta'ya kadar sürdü* „ (s. 184).

Malta'da çalıştığı italyanca, ve bu dilde okuduğu çok güzel bir roman (Annie Vivanti'nin, *İ. Divoratori*'si) ondaki yazı yazmak aşkını yeniden canlandırdı ve bu suretle, *Oğlumun kütüphanesi* adını verdiği tercüme serisine başladı, ki bu serinin neşri, H. Cahid'in bugünkü, kendini vermiş olduğu faydalı eserleri tercüme hayatına bir basamaktır.

Edebî Hâtıralar'ın, Malta'nın bu karanlık günlerini aydınlatan çalışmaların şevkı ile sona erdiğini görüyor ve H. Cahid'i bir bayram günü Bâb-ı âlî yokuşundan inerken, Rauf, ve Şuayb'ın yokluğunu his ede-ede ve şu düşüncelerle baş başa bırakıyoruz :

" *Yürüdükçe, içime acı ve hüzün doluyordu. Buralara kalbimden verdiğim parçalar üzerinde yürüyor gibiydim, çiğnenmiş ideâllerimin üstünten geçer gibiydim: benden evvel ve benimle beraber burada yaşamış, duymuş ve yok olmuşların gömüldükleri karanlık ve ebedî çukura biraz daha yaklaşmak için . . . .* „.

Buraya kadar olan yazımızda, *Edebî Hâtıralar*'ın -daha ziyade H. Cahid'in hayatına ait noktalar üzerinde durarak- bir hülâsasını verdik.

Şimdi ise, eser müellifince meçhul kalan fakat Halit Ziya'nın *Kırk Yıl*'ı ile Ahmet İhsan'nın *Matbûat Hâtıralarım*'da bu cepheleri aydınlatan bir ciheti işaret edeceğiz.

Bu, H. Cahid'in edebiyat ve hukuk makalesini, 'Abdülhamid'e kimin jurnal ettiğinin bilinememesi ve Baba Tahir'den şüphe edilmesidir (s. 159).

Edebiyat ve hukuk makalesini, 'Abdülhamid'e jurnal edenlerin, Ahmet İhsan'ın *Matbûat Hâtıralarım*'da, kat'î olarak Baba Tahir ile Dr. M. M. olduğu kaydedilmiştir (c. II, s. 109).

H. Cahid'in *Edebî Hâtıralarında*, bazı karanlık noktaların yanında, muharrir tarafından malûm olan, fakat, bugün bahsolunamaması, icap eden, bu yüzden bilhassa karanlık bırakılan meseleler de vardır.. *Yeni Mecmua*'nın neşrine mâni olan ve onu jurnal eden ve bugün sağ olan şahsiyetin isminin zikredilmemesi (s. 61) gibi . .

Eserde, bazan, bizce malûm olmayan kıymetli notlara da tesadüf ediyoruz; bunlar meyanında şunları zikredebiliriz : Ahmet Hikmet'in *Hâristan ve Gülistan* nam hikâyesi hakkında : " *Hâristan ve Gülistan ismindeki hikâyesi,* Rosny *biraderlerin bir hikâyelerinden mülhemdir. " Mülhem „ tâbiri biraz hafif gelir. Açıkcası o hikâyeden aynen alınmıştır* „ (s. 134) satırları yazılıdır.

Bir aralık da M. Rauf'a *Eylûl*-u yazdıran hâdiseye temas edilmiş, Rauf'a bu romanı yazdıran hakikî vak'a bilhassa meskût geçilmiştir; böyle olmakla beraber, bunu öğrenmek de, bizim, bu roman hakkındaki eski bilgimize birşey ilâve ediyor demektir (s. 153).

Aydınlanan diğer bir nokta da, kitapçı Mihran'ın Şemseddin Sami Bey'le arası açılarak, onun, fransızcadan türkçeye olan lûgatını neşrederken, bu üçüncü tab'ını, H. Cahid'in tevsî' etmiş olmasıdır. *Edebî Hâtıralar*'da bu hususta epey tafsilât vardır (s. 109-111).

Fikret'e *Tesadüfler*'i ilham eden, Ruşen Eşref'in 1919 da neşrettiği Tevfik Fikret adlı kitabında Hulûk'un mürebbiyesi olduğu zikrediliyordu; H. Cahid-de ise " *Rebâb-ı Şikeste'de Birinci Tesadüf, İkinci Tesadüf gibi başlıklarla birkaç manzume vardır. Bunları ilham eden kadın Karlman mağazasında bir satıcı kız idi* „ (s. 149) kaydı vardır.

Yine Fikret'in, *Rebâb-ı Şikeste*'deki *Gel ey berîd-i perestîde* diye başlayan şiirini H. Cahid'in Manisa'ya, Hüseyin Kâzım'ın çiftliğinin nasıl bir yer olduğu hakkında haber getirmek için gitmesi üzerine; *"sen de gittin, senin de arkandan* „ mısrâı geçen şiirni de çiftliğe gitmeden bizzat vaz geçmesi üzerine yazdığı kaydediliyor (s. 126). Eserde serlevhaları ve sahifeleri işaret edilmeyen bu şiirler, Fikret'in *Berîd-i ümit* ile *bir mersiye* başlıklı iki şiiri (*Rebâb-ı Şikeste*, İstanbul, Tanin Matbaası, 1326, s. 201; 198) dir.

Şimdiye kadar bahsetttiğimiz satırlarla, *Edebî Hâtıralar*'ın mahiyetini belirttiğimizi sanıyoruz. Bunları tekrar edecek olursak, eserin, bilhassa muharririn hayatı hakkında, eserlerini, meselâ *Hayat-ı umhayyel*'i, *Hayat-ı hakikîye sahneleri*'ni, Röneka hikâyesini, *Hayâl İçinde*'yi hangi sebeplerle yazdığını, yâni bunları ilham eden hakikî hâdiseleri öğrenmiş oluyoruz.

Bunlar, yalnız eser müellifinin hayat ve eserlerine inhisar etmiyor, Fikret, Rauf, A. Hikmet hakkında da bazı yeni malûmat elde edebiliyoruz.

Eser hakkındaki sözlerimize niha-yet verirken, müellifin ihmâl ettiği mühim bir noktayı da işaret edelim :

Verilen malûmat, umumiyetle, okuyanların istifadesini kolaylıkla temin

edemiyor; meselâ, F i k r e t 'in *Rebâb-ı Şikeste*'deki şiiri denilerek bir mısrâ yazılıyor, bu hangi şiiridir, hangi tab'ında, kaçıncı sahifededir, veya *Sabah*'ta çıkan *filân* makale, bu gazetenin hangi nüshasındadır, yahut, *Kavgalarım*'da bahsedilen falân vak'aya eserin yine hangi sahifesinde tesadüf edilebilir ? Müellif bu araştırmaları bize bırakıyor . . Eserin sonuna bir endeks'in ilâve edilmemesi de, edebiyat-ı cedîdeciler hakkında verilen çok kıymetli malûmatı, istediğimiz anda, kolayca bulmamızı temin edemiyor.

Yalnız eserin ihtivâ ettiği kıymetli malzeme, bu malzemeden istifade edebilmemiz için, bizim bir endeks yapmamızı icap ettiriyor; şimdiye kadar bu noktaları gözönüne alarak, edebiyat-ı cedîde devrine ait bu mühim şahsiyetlerden bahsedilen sahifeleri işaret ettik [15]; bu endeks, yalnız edebiyat tarihi üzerinde uğraşanlar için faydalı olacaktır, ki esasen eserin kıymetini de bu noktada aramak lâzımdır.

H a l i t Z i y a U ş a k l ı g i l, *Kırk Yıl* (cilt. I), Matbaacılık ve Neşriyat T. A. Ş., 1936, 177 sahife, 50 kuruş.

H a l i t Z i y a 'nın, hâtıralarına neden bu ismi verdiğini kitabın ilk sahifesinde okuyoruz : " *Bu kitap, kırk yaşına kadar olan hayatımın kuş bakışı bir görünüşünden ibaret olduğu için ona bu adı koydum. O yaştan sonraki yıllara ait hâtıraları yazmak fırsatını bulacak mıyım ?* „ diyor. Eserdeki bir kayıttan da anlaşılıyor ki bunların bir kısmı *Vakıt*'da neşredilen hâtıralardır. *Bundan sonrakilerin* (c. III, s. 62) birtakımı hiç neşredilmemiş, birtakımı Anayurd mecmuasında ve çoğu *Cümhuriyet* gazetesinde basılmıştır.

Muharrir " *gözlerini yumup geçmiş yılların karanlıkları arasından hâtıraları araştıran bir adamı, bir çayın akıntısına kendini kaptırarak, başının üstünden aşan dalgalarla bata, çıka, bazan etrafında hiçbir şeyi göremeyerek sularla örtülü, bazan silkinip havaya çıkan gözleriyle iki yanından levhalara baka baka yuvarlanıp giden bir yüzgeç'e benzetiyorum* „ demektedir.

Kırk Yıl, günü gününe not alınmış hâtıraların neşri değildir; bu, geçen günleri yeniden yaşatmak arzusunun nasıl belirdiğini anlamak için, şu satırları da okumamız lâzım :

" *Hâtıralar arasında bu seyrani nasıl düşündüm ve ne için buna başlıyorum. İnsanların hisleriyle kararları ve hareketleri arasındaki bağlar o kadar dolaşık ve karışık bir yumaktır ki bunu çözmeğe bilmem daima imkân var mıdır ?*

" *Bir gece derin bir acı ile uyumuştum ve daha derin bir acı ile uyandım: rüyamda annemi arıyordum. İşte ona iltihak etmek için önümde kat'olunacak pekâz mesafe kalan ben, kırk seneyi çoktan geçmiş bir zaman oluyor ki hep böyle dertlerle dolu uykularımın içinde onun arkasından koşar, onu ararım . . „.*

" *Yeniden uyumak mümkin değildi. Bir uyuşukluk içinde sâkit bir mateme düşündüm, hayır düşünmek değil . . Kendiliğinden hep beraber uyanan düşüncelerin, hayâllerin, hâtıraların ortasında ezilmiş, bunalmış gibi idim . . Bütün çocukluğuma, gençliğime, hayatımın bazan gülen, ekser ağlayan bütün hengâmelerine ait simalar takım takım, elele, karma karışık bir devranle etrafımı sarıyorlardı. Ben bu izdihamın ortasında yol açmağa çalışan ellerle, birçoğunu tekrar görmek istemeyerek, bir çoğunun yanından geçerken irkilerek, tevakkuf ederek, daha sarih temaslarle telâkilerimde geçirmek arzusuyle titrerken meçhûl bir rüzgârın müstebit sevkiyle başkalarına sürüklenerek dolaştım. Neler, neler vardı ? Hayat önüme yığınlarla ne büyük kümeler yığmıştı ! Bunları ayıklamak, ayıklananları daha vuzuh ile görmek mümkin olmaz mı idi ?*

Sanki eski bir evin, senelerdenberi istimâlden düşmüş kırık dökük eşyasını yığdıkları bir tavan arasından çıkmıştım, burada çatının yarıklarından kayan korkak ziya hatları, bu kümelerin şurasını burasını yalayarak az çok tanılmış bu köhne şeylerin hazin uykularını, hâlâ tebessüme çalışan sâkit dudaklarını gösteriyordu.

" *Burada dolaşmak . . . Elimde bir mumun titrek ziyasıyle bir kırık çerçevenin, silik bir resmin, topal bir iskemlenin, kemikleri çözülmüş bir dolabın, ötede dağınık mektep kitaplarının, beride küme küme sararan didiklenmiş cerîde kümelerinin yanında durmuş, bunlara muhteriz ellerle dokunmak ve her dokunuşta gelecek sesin ifadesini almak, bazan bunların tozlarını silkerek o nisyan tabakasının altında mevcudiyetlerinin unutulmuş esrarını dinlemek . . . Sonra bu serserî ziyaretten yorulunca, onun devamı zamanında inşirahtan ziyade elem toplamaktan usanınca mumu söndürmek, bütün bu eski şeyleri tekrar derin uykularına terk ederek yavaş yavaş, kendi gürültüsünden ürken ayaklarla geri dönüp bu tavanarasını karanlıklara teslim etmek için kapağı çekmek . . . Ve merdivenden inerken: İşte ben de merdivenin son basamaklarını iniyorum, ben de biraz sonra kapağı çekeceğim. Karanlıkların içinde sâkin, müsterih hattâ mes'ut bir uykunun derinliklerine dalacağım . . demek „.* [c. I, s. 7-9].

H a l i t Z i y a, hâtıralarını yazmak kararını bu gece yarısında vermişti . . . *Bunlarda, bir tarih sırası da* çoğu gözetilmiş değildir. Bazan kendisi de " *bu yazılarda tarih sırasına daima riâyet pek lâzım olmadığından biraz atlayarak „ diğer bir bahse geçildiğini* söylediği gibi (c. IV, s. 8), geri dönüldüğü de vakı'dır.

Kitapta esas nokta, çok tabiî olarak H a l i t Z i y a 'nın hayatı etrafında dönüyor; bu münasebetle devrin edebî vaziyeti, edebî şahsiyetleri hakkında da kıymetli izahatı buluyoruz. Devrin umumî vaziyetine münasebet düştükçe temas edilmiştir : o zamanın siyasî meseleleri, Rus harbının İstanbul'daki tesirleri, Plevne müdafaası, İzmir'deki protestan ve katolik mektepleri, bunların o zamanki Türk mektepleriyle mukayesesi, İzmir ticaret âlemi, memleketin istibdat devrinde geçirdiği günler ve bazı hâdiseler, Makedonya hareketleri Girit ihtilâlleri, Yemen isyanları, İstanbul'daki Ermeni ihtilâli, üzerinde çok durulan mevzu'lardır. Bunlardan başka muharririn tercüme ve lisan hakkındaki düşünceleri, gençliğe yol gösterecek ellerin noksanlığı, intihal (edebî çalma) meselesi, kitap âleminin karışıklığı gibi edebî hâdiselere de hattâ ayrıca makaleler tahsis ettiğini görüyoruz.

Ben bu yazımda evvelâ H a l i t Z i y a 'nın *Kırk Yıl*'a göre bir terceme-i halini, bu münasebetle, hangi eserlerini, ne gibi tesirler altında kalarak yazmış olduğunu, saniyen eserde geçen tanınmış edebî şahsiyetler -ki bunlar Edebiyat-ı Cedideciler'dir- hakkındaki bahisleri ve Edebiyat-ı Cedide'ye dair düşünceleri muhtevî sahifeleri yalnız işaret etmekle iktifa edeceğim . . .

---

[15] Yukarıda işaret ettiğimiz şahsiyetlerden başka İ s m a i l S a f a 'nın muallimlik hayatı ve onun karakteri hakkında şu sahifelerde malûmat vardır : (43, 44, 45, 59, 70, 71, 139, 140).
A l i E k r e m hakkında (s. 142, 143, 146) da faydalı malûmat vardır.

I

" Uşak „ lı olan ailesinin asıl adı " Helvacı zade „ lerdir. Ailenin bir kısmı İzmir'e gelip, yalnız halıcılıkle iştigale başlayınca, ikinci isim - Uşakî zade - yerleşmiştir.

Bilâhare, İstanbul'da açılan bir şûbenin, sermayesiyle beraber Hacı Halil Efendi'ye verildiğini görüyoruz, ki Halit Ziya bu vesile ile İstanbul'a gelen Hacı Halil Efendi'nin 1284 de doğan oğludur.. Eyup'da oturuyorlardı. Bunun sebebi muharrire göre, belki babasının, Eyup'da Mehmet adında bir muhibbi (hattâ Halit Ziya'ya ismini veren de bu zattır) bulunuşudur.

Babasının, bugünkü, Fatih Parkı' - nda âbidenin işgal ettiği yerde bir ev yaptırması üzerine Saraçhane'ye taşındılar. Evvelâ Mercan, oradan, ev - lerinin karşısında bulunan Subyan mektebine devama başladı. Ailesinin tekrar İzmir'e nakletmesine kadar geçen beş yılı -7 - 12 yaşları arasında- " Fatih Rüşdiyesi „ nde geçirdi.. Bu mektepte tanıdığı şahsiyetler meya - nında " Ahmet İhsan'ın vaktiyle matbaa şeriki olan Asım ve Sami ve Süleyman Nesib vardır.

Bir aralık annesiyle beraber, eniş - tesinin mevki kumandanı olduğu Serez'e gidiyorlar. Bu yıllar muharririn henüz hayatın acılarıyle karşılaşma - dığı en tatlı seneler olarak gösterili - yor.

Onu edebiyat ile iştigale sevkeden ilk müessir, okumak iptilâsıdır. Herkes gibi o da *Âşık Garip*'i, *Leylâ ve Mecnun*'u, *Kerem ile Aslı*'yı, *Binbir Gece Masalları*'nı ve bunun nazîresi olan *Elfün-nihâr*'ı okumakla işe başlamıştı.

İkinci müessir, muharriri dramatik eserleri okumaya sevkeden, her gece *Mesnevi*'yi okuyan, Hafız - ı Şirazî'yi ezberden bilen, ayni zamanda garbe de mütemayil bulunan babasiyle gittiği Gedikpaşa Tiyatrosu'dur. Henüz oniki yaşlarında bulunan muharririn, bu geceler, *Akif Bey, Zavallı çocuk, Vuslat* gibi eserleri mütalâasına yol açıyor; müteakiben, Sahaflar'dan aldığı dramatik eserleri muhtevî bir tercüme silsilesinde Hugo'nun, *Hernani*'si de vardı. Ken - disini bunlara o kadar vermişti ki, bu kitaplarını babasının bir gün yaktır - dığını bile okuyoruz.

'Abdülâziz hâl'edilmiş, yerine Murat geçmişti. Haftada iki üç gece, evlerinde toplantılar oluyor, memleketin vaziyeti karışmış, Bosna-Hersek isyanları başlamıştı; bu top - lantılardan birinde küçük Halit Ziya, ilk siyasî nutku dinlemişti.

O, bu sıralarda - 10-12 yaşlarındaydı - çıkan mcemualaların içinde, en çok *Çaylak* ve *Hayâl*'den zevk alıyordu. Gerek Beyoğlu'nda, gerek Gedikpaşadaki tiyatrolar onu, çocukluk arkadaşlarıyle temsiller tertip etmek gibi oyunlara sevkediyordu.

Rusya ile harp başlamıştı. Babasının malî vaziyeti de bozulmuşdur : Çünkü bir Ermeni babasını dolandırmış *" binlerce liralık halıları satmış ve paraları alınca savuşmuştur „. O,* babasıyle beraber, İzmir'e gidiyor, babasına *" işlerini düzeltmek için, olmazsa muamelesini tasfiye için bir müddet verilmiş „* dir.

Mütareke yılları . . . Halit Ziya'nın bu sefer, annesiyle İstanbul - dan ayrılarak İzmir'e, dedesinin yanına gittiğini görüyoruz. Dedesinin serveti ve malikâneleri vardır.

Dedesi, bir gün onu elinde bir kitapla görüyor, pek iyi hâtırlanamayan bu eser, *Hasan Mellâh, Hüseyin Felâh*, yahut *Eflâtun Beyle Rakım Efendi*'dir. Dedesi, Halit Ziya'yı, odasına çağırıyor, mevzu-ı bahis eseri okutuyor, okuyuşunu takdirle karşılayor; bundan sonra, her gece, dedesine ve onun misafirlerine hikâyeler okumaktaydı. Muharrir, bu ilk takdiri *" kim derdi ki bu dakika mukaddera -*

tımı tayin edecek ve temayüllerime bir mecra çizecek dakikadır „ diye tavsif ediyor. Dedesinin bu teveccühü ona, parası ödenmek üzere istediği kadar kitap ısmarlaması müsaadesini kazandırmıştı. Her hafta elinde bir liste ile emanetçi Kevork'a gidiyordu. Satın aldığı kitaplar, Ahmet Midhat [1] ın bütün eserleri ve o zamana kadar tercüme edilen romanlardır.

Bir taraftan bunlarla meşgûl olan Halit Ziya, bir taraftan da *" İzmir'in en yüksek ilim ve irfan müessesesi „* ne, Rüşdiye'ye devam ediyor. Onu en ziyade alâkadar ve müstefit eden, türkçe derecesinde acemce bilen ve arasıra bazı meraklılarla lâtife tarzında müşa'areler yapan Mar'aşlı Kâmil Efendi'dir. Midhat Paşa'nın bir gün mektebi gezmesi üzerine ilâve edilen fransızca dersini de seviyordu.

Babası *" İstanbul'da işlerini bitirmiş ve İzmir'de yeni bir ticarethane açmış „* dı. Bu sıralarda Halit Ziya'yı, dedesinin *" mücerrebi olan bir dâva vekilinin idarehanesine „* götürüyorlar. Dâva vekilinin Auguste de Jaba isminde on sekiz yaşlarında genç bir kâtibi vardı, ondan fransızca dersi almaya başlayor. Jaba'nın *" dünyada en büyük zevki roman okumaktır „.* Halit Ziya'nın ondört, onbeş yaşlarında bulunduğu bu yıllarda bir gün, Jaba ona, fransızcadaki terakkisini görerek, *" sizinle bir roman tercüme edelim ! „* teklifinde bulundu. Bu Panson du Terrail'in, *Les nuits de la masiön Dorée*'sidir. Bu eserin muvaffakıyetle tercümesi üzerine, Halit Ziya'nın, kendisine ders veren genç kâtibin mezun olduğu Mechitariste rahip mektebine verildiğini görüyoruz.

Dersleri takip edebilmek için sıkı bir çalışma devresi ve leylî geçen bu aylar sona erdikten sonra azçok serbestîye kavuşan Halit Ziya *"Kemal [2] ı, Hâmid [3] i, bütün münteşir olan eserleriyle o zaman„* tanıyor. Bütün risale-i mevkutayı da getirtiyor; bunların arasında Şemseddin Sami [4] Bey'in *Hafta*'sıyle, Sami Paşa Zade Bakî ve 'Abdülhak Şinasi'nin babası Mahmut Celâleddin Beyler'in neşrettikleri *" Hazine-i Evrak „* vardı. Bunlardan *Hafta* ilmî, *Hazine-i Evrak " bilhassa* Hâmid'in *müteferrik manzumelerini neşre tavassut ederek büyük bir kıymet „* i haizdi.

Halit Ziya da hikâyeye karşı büyük bir temayülün uyanması bilhassa bu yıllardadır :

" Hikâye . . . Hayatı da bir hikâye nevinden telâkkiye meyâl olmalıydım ki herşeyden ziyade bunun müptelâsıydım. Fransızcadan kâfi bir vukuf elde ettikten sonra Şemseddin Sami Bey'in " Sefiller „ tercümesi istisna edilirse artık türkçe roman okumaz olmuştum. İlk okuduğum fransızca roman Pierre Zaccon'un " Ölüme kadar düello „ kitabı oldu. Bunu sıra ile hemen o asrın bütün büyük hikâyecileri takip etti. Erédéric Soulie, Paul Féval, Eugéne sue ve saire . . Nihayet Alexandre Dumas da tevakkuf ettim. Onun meftunu idim; ve onun tarihî hikâyelerinden aşılanan bir zevk iledir ki tarihe merak ettim „.

Bundan sonra onda, tercüme merakı da uyanıyor : *" Jaba'nın nezareti altında başlayan tercüme tecrübesine artık müstakilen devam edebilirdim: Bu*

---

[1] Ahmet Midhat için bak : (cilt II, s. 33, 50, 76; cilt III, s. 69, 110, 120, 142, 144; cilt IV, s. 29, 78, 79, 85; cilt V, s. 162, 163).

[2] Namık Kemal için bak : (c. I, s. 164; c. IV, s. 85, 91, 142).

[3] Hâmid için bak : (c. IV, s. 62, 142; c. V, s. 60).

[4] Şemseddin Sami için bak: (c. I, s. 137, 140; c. IV, s. 89).

rada Alexandre Dumas'dan Kıralıça Margo'yu, Scribe'den bir Macera-yı âşk'ı, bir hamlede tercüme ettim „ ifadesinden sonra muharrir, bunları bir cür'et telâkki ettiğini kaydediyor. Kendi tâbirince bu cür'et bu sıralarda onu " *İstanbul risalelerine ve vilâyetin resmî ceridesine yazılar göndermeğe sevk* „ ediyordu ve evvelâ *Hazine-i Evrak*'ta fennî yazılar neşrettmeğe başlamıştı.

Bir taraftan da gazeller yazan Halit Ziya, bu halini şu tarzda tasvir etmektedir :

" *Öyle bir yaşta idim, ki o yaşın baharları daima birer heyecan-ı aşıkane ile geçer, bende de böyle bir heyecan buhranı geçiyordu. Öyle bir buhran ki bana gazeller, manzumeler söyletecek kadar hezeyan nöbetleri bile yaptı. Bu ilk mümareselerde derhal kanaat hasıl etmiş idim ki kafiyesi, vezni oldukça düzgün birşeyler yapmak şair olmak için kâfidir. Teşekkür olunur ki aksine kail olanlara müsadif oldum da âzası pekçok olan bu zümreden tâ ilk adımlarımda ayrılmış olduğuma pek memnunm* „ diyor, çünkü ona dostlarından biri " *vaz geç ! Sen hiçbir zaman şair olamayacaksın, nesir neyine yetmiyor ?* „ demişti.

Bu sıralarda, Muallim Naci [5] ye, Tercüman-ı Hakikat'e *Âşkımın mezarı* başlıklı bir nesrini yolluyor, Muallim Naci bunu, " *mezarda âşk aramak ölüde can aramaya benzer* „ şeklinde neşredince, muharrir, buna çok hiddetlenmişti. Fakat " *ne tohaftır ki ondan sonra yarım asırdanberi devam eden tahrir meslegimde pek çok haksız hücumlara, mânasız ta'rizlere müsadif olmuş olmak beni aslâ hiddete sevketmemiştir. Muallim Naci'nin bu ilk ta'rizi bende müsemmim tesirata karşı bir nevi' aşı vazifesi görmüş olacak* „ diyor.

Artık onyedi yaşına gelmişti. Mektebin son sınıfına, ihtiyarî felsefe sınıfa devam etmedi. Mektebe vedâa gittiği sırada ona, seyyar muallimlerden Pierre Vasel, Volter'in *Lûgat-i felsefe*'sini ve ayrıca okuması icap eden kitapları muhtevî, hazırladığı bir fihristi verdi; bu fihristte " *evvelâ klâsikler vardı: Garnier temsilinden . . . sonra romantikler geliyordu : Hugo, Lamartin, Musset, Gautier.. Daha sonra Victor Duruy'un Tarih-i umumî silsilesi . . . hiç olmazsa ikiyüz ciltlik bir fihrist . . .* „. Diğer bir dostu Raymond Péré de, ona, tahkiye için şayan-ı dikkat bir istidadı olduğunu söylemiştir.

Bir risale-'i mevkûte çıkarmak arzularını duyan Halit Ziya, " *o zaman İzmir'in edebiyatla müştegil yegâne gençleri* „ olan Bıçakçı zade Hakkı ve Tevfik Nevzatla *Nevruz*'un çıkarılmasını kararlaştırdılar. Bu sırada İstanbul'da birçok risaleler çıkıp batmaktaydı; bunların en meşhuru ve onu en ziyade alâkadar eden ise Mustafa Reşit Bey'in *Şark* risalesiydi.

Nevruz çıkmaya başlıyor, heyet-i tahririyesi, yukarıda zikredilen şahıslar ve Halit Ziya olmak üzere üş kişiden ibarettir. Muharrir, burada yazdıklarının hepsini hâtırlayamıyor, yalnız, " Georges Ohnet'in *Demirhane müdürü* ismindeki meşhur romanını tercüme ederek ilâve sure - tinde risaleye raptettim „ deniyor, ki *Kırk Yıl*'ın birinci cildinde, muharririn hayatı hakkındaki malûmat burada sona ermiş bulunuyor (gelecek nüshamızda, *Kırk Yıl*'ın diğer ciltlerinden bahsedeceğiz).

Fevziye Abdullah

[5] Muallim Naci hakkında bak : (c. I, s. 143; c. II, s. 29, 49, 53, 110, 165, 141-145; c. IV, s. 13, 60, 75, 76).

İmtiyaz sahibi : Fevziye Abdullah, Umum neşriyatı idare eden : Cevdet Kerim İnce Dayı Ankara Ulus Basımevi'nde basılmıştır.

CÜMHURREİSİMİZİN NUTUKLARI

Cümhurreisimiz İsmet İnönü, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin altıncı intihap birinci içtima yılının açılışı münasebetiyle, 1/XI/1939 tarihinde bir nutuk vermişlerdir.

Memleketimizin, muhtelif sahalardaki dahilî ve haricî vaziyetini, millet vekillerine izah eden bu değerli nutku, mecmuamıza, aynen ilâve ediyoruz.

" — Büyük Millet Meclisi'nin muhterem âzası;

Altıncı intihap devresinin birinci içtima senesini açarken muhterem âzayı sevgi ve saygi ile selâmlarım (alkışlar). Eminim ki bu anda kalblerimiz, büyük Türk milletinin emanet ve vazifelerini, onun hakikî menfaatine uygun olarak ifa etmek aşkıyle dolup taşmaktadır.

Geçirdiğimiz sene, vatanda huzur ve emniyetin, fikirlerde ve cemiyette hakikî bir asayişin hüküm sürmesiyle geçmiş; cümhuriyetin vatandaşta ve vatanda en büyük nimeti olan haysiyet ve emniyet, tamamen hâkim olmuştur (bravo sesleri). Dahilî idaremizde hiçbir fıtret ve nifak azâbıyle muztarip bulunmuyoruz (bravo sesleri, alkışlar). Bir milletin en büyük ve kuvvetli mesnedi olan dahilî beraberlik, Büyük Meclis'in ulvî ve muhteşem hüviyyetinden örnek alarak, Türk vatanını insaniyet âleminde heybetli bir mevcudiyet olarak tecessüm ve temayüz ettirmiştir (bravo sesleri, alkışlar). Milletimizin kemal ifade eden bu haliyle, hepimiz iftihar edebiliriz.

Dahilî idarenin gerek umumî ve mahallî idare kısımlarında ve gerek belediye ve köylü hayatımızda kolaylığı ve tekâmülü temin edecek yeni tedbirleri, hükûmet, mütemadiyen tetkikinize arzetmek kararındadır.

Bu sene, Hatay, ana vatana, onun ayrılmaz bir cüz'ü olarak iltihak etmiştir (şiddetli alkışlar). Uzun seneler, bizden ayrı yaşamak elemini çekmiş olan aziz Hatay'ın, sizin kudretli ve temiz ellerinizde az zaman içinde vatanın en şirin, en mâmûr bir köşesi haline geleceğine kat'iyen eminiz.

*

Cümhuriyet adliyesinin işlemesi tarzını, memnuniyetle yâdedebiliriz. Âdalet tevzii gibi en şerefli bir cemiyet vazifesini ifa eden hâkimlerimizin mesleklerini daha metin ve câzip bir hale koyacak tedbirleri, kanunlarımızın tatbikatında daha ziyade isabet ve sür'at temin edecek

çareleri, ceza işlerinin ve müesseselerinin ıslâh ve terbiye maksatlarında daha müessir vasıtalara malikiyetini, hükûmetin, yüksek huzurunuza arzolunmak için, daima üzerinde çalıştığı mevzular olarak zikredebilirim (bravo seseleri). Herhalde şurasını iftiharla ilân edebiliriz ki vatanda âdalet tevzii, ehliyetli ve emniyetli ellerdedir, ve âdalet tevzii usûllerimiz medeniyetin en ileri telâkkilerine uygun esaslara müstenittir (bravo sesleri).

*

Muhterem Millet Vekilleri;

Son bir sene zarfındaki dünya hâdiseleri önünde Türkiye'nin haricî siyaseti, hükûmet tarafından muhtelif vesilelerle yüksek ıttılâmıza arzedilip tasvibinize iktiran eden inkişaflar göstermiştir. Avrupa buhranı, sulhu korumaya matuf gayretlerin zaman zaman ümit verici safhalarından sonra büsbütün alevlenmiş ve nihayet harp faciâsının patlaması bir emrivâki olmuştur. Sizin samimî hissiyatınıza da terceman olduğuma emin olarak bu halden derin elem ve hüzün duyduğumuzu saklayamam. Cümhuriyet Hükûmeti, bütün bu devrelerde, sulha hizmet etmek ve kendi masûniyetini temin eylemek gayretini esaslı vazife telâkki etti. 12 Mayıs'ta İngiltere, ve 23 Haziran'da Fransa hükûmetleriyle karar - laştırmış olduğu müşterek beyannameler, bu gayretin mahsûlüdür (alkışlar). 19 Teşrinievvel'de imza edilen ve bu hafta içinde yüksek tasdikınize arzedilecek olan muahede de; hiçbir devletin aleyhinde olmayarak, hiç olmazsa tesirimizin yetiştiği sahâda beynelmilel sulh ve emniyete hizmet etmek suretiyle kendi emniyetimizi masûn tutmak gayesine mâtuftur (bravo sesleri, şiddetli alkışlar). Sulhu korumak ülküsü; her memlekete, kendi hususî bünyesi, coğrafî vaziyeti ve imkânlarına göre ayrı ayrı tedbirler ilham edebilir. Türkiye için, hareket hattını evvelden sarahat ve samimiyetle belli etmek, sulh yolundaki vazife tedbirlerinin en müessir olanıdır denilebilir (alkışlar). Biz, bu muahede ile, harp fecayii içinde ıztırap çeken Avrupa'da bir emniyet mıntakası tesisi sû - retiyle, bu faciânın müstakbel ittisa ve inkişaflarına mâni olmak gayesini güdüyoruz (bravo sesleri, alkışlar). Muahedenin harekete geçmesi bu meşrû gayeleri çiğnemek isteyenlerin bulunmasıyle kaimdir. O ihti - mâl haricinde, bizim müttefiklerle olan bağlarımız ve hep beraber ilân etmiş olduğumuz yüksek ideal etrafındaki beraberliğimiz, diğer devletlerle normâl ve dostane münasebetlerimizi ihlâl edebilecek mahiyette değildir (bravo sesleri, alkışlar). Deruhte eylemiş olduğumuz vazife ve mes'uliyetleri hakkıyle müdrik olarak, insanlığı inleten harp faciâsının bir an evvel nihayete ermesini ve yarınki nesillerin son senelerin ıztıraplarına düşmemesini, bütün kalbimizle temenni etmekteyiz. Bugün olduğu gibi yarın da memleketimizi harp mıntakası haricinde bırakma-

yı, emniyet ve teahhütlerimizi ihlâl etmemek şartıyle milletimize karşı vazife icabı olarak cidden arzu ediyoruz (alkışlar).

*

Arkadaşlar;

Malûmunuz olduğu veçhile Hariciye Vekilimiz, Sovyet Hükûmeti - nin misafiri olarak Moskova'da üç hafta kadar temas ve müzakerede bulundu. Bu müzakerelerden eski dostumuz Sovyet İttihadı'yle aramızda bugünkü mes'ut münasebetlerden daha ileri bir vaziyet ifade edecek bir anlaşma meydana geleceğini ümit etmiştik. Neticeye varmak için ikti - darımızda bulunan bütün gayreti sarfetmiş ve bir an muvaffakıyetin elde edildiği anlayışına varmıştık. Buna rağmen, bizim menfaatimize olduğu kadar karşı tarafın menfaatine de muvafık olduğunu zannettiği - miz neticenin istihsâli, bu defa mümkin olamamıştır. Bununla beraber, bilirsiniz ki, iki komşu memleket arasındaki dostluk kuvvetli esaslara müstenittir. Bu devrin muvakkat icaplarından doğan şartlar ve imkânsızlıklar, bu dostluğu ihlâl etmemelidir (bravo sesleri, alkışlar). Biz, mazide olduğu gibi âtîde de Türk - Sovyet münasebetlerinin dostane seyrini samimî olarak takip edeceğiz (bravo sesleri, alkışlar).

*

Muhterem arkadaşlar;

Son hâdiseler münasebetiyle Türkiye hakkında yapılan neşriyat, bilhassa bîtaraf memleketlerdekiler, milletimizin iki yüksek vasfını kemaliyle tecessüm ettirmiştir : Türkler dostluklarına vefakâr, teahhütlerine sadıktırlar (bravo sesleri, şiddetli ve sürekli alkışlar). Bu vasıflar, Cümhuriyet Hükûmeti'nin siyasetine umumî bir emniyet gösteril - mesini temin etmiştir. Bize karşı vefakâr olan dostlarımız, bugüne kadar olduğu gibi bundan sonra da, bizden ancak dürüstlük, hayırhahlık ve bunlara uygun hareketler bekleyebilirler (alkışlar).

*

Milletin muhterem vekilleri;

İçinde bulunduğumuz beynelmilel vaziyetin, cümhuriyet ordusu - nun ehemmiyet ve ihtiyacını gözleriniz önünde birinci derecede canlandırdığına şüphem yoktur. Bütün Türk milletinin dikkatli nazarı da, bu devrede, bilhassa kendi müdafaa vasıtalarına teveccüh etmiş bulunu - yor. Cümhuriyet Hükûmeti, müdafaa tedbirlerini tekemmül ettirmek için hiçbir himmeti esirgememek azmindedir (bravo sesleri, şiddetli alkışlar). Malî ve fennî nokta-i nazardan çok külfetli ve masraflı bir hâl almış olan müdafaâ vasıtalarında ihmâl etmemek gayreti, hükûmet ve milletçe aziz bir kaygu olursa, *erlere meydan göründüğü zamanda* vatandaşların yapılan fedakârlıkların hiç birisine acımayacak mes'ut neticeler elde edecekleri muhakkaktır (yaşa, bravo sesleri, şiddetli ve sü-

rekli alkışlar). Büyük Meclis, Büyük Türk Milleti emin olabilir ki cümhuriyet orduları emir aldıkları zaman vazifelerini hakkıyle ifa edecek kıymettedirler (yaşasın sesleri, sürekli ve şiddetli alkışlar). Yaptığı - mız ve yapacağımız fedakârlıklara cümhuriyet orduları lâyık olduklarını isbat etmeğe her an hazırdırlar (şiddetli alkışlar).

*

Aziz vatandaşlarım;

Münakalât Vekâleti, müterakki bir cümhuriyetin mümeyyiz vasıflarından biri olan bütün münakale ve muhabere vasıtalarının âhenk ve intizamı gayesini temin etmek yolunda esaslı bir tedbir olmuştur. Muhtelif nâkil vasıtaları, bir mes'uliyet altında birbirini tamamlayan bir zihniyetle işletilmek sayesinde, vatanın içtimaî ve iktisadî inkişafı için en geniş feyizlerini vermek yolundadır. Mes'ut inkişafını takip eden demiryollarımızın yanında deniz ve hava yollarımızın da sür'atle feyiz bulmasını iltizam ediyoruz. Memleketimiz için çok verimli bir faâliyet sahâsı olduğuna samimî olarak kani' olduğumuz deniz teşkilâtımızın gerek nakliye, gerek endüstri sahalarında sağlam esaslara müstenit olarak kurulması için hükûmetin çalışmalarına, Yüce Meclis'in yakından alâka ve muavenet göstermesini temenni ederim.

Münakalât Vekâleti, vatan müdafaâsı meselelerinde ayrıca müm - taz olan bir ehemmiyet alacaktır. Bu bakımdan dahi memleket münakalâtının intizam, kudret ve bol vasıta ile mücehhez olması hakkıyle takdirinizi celbedecek mevzulardır.

*

Arkadaşlar;

Memleketin sıhhî ve içtimaî muavenet işleri, içinde bulunduğumuz şartlar dahilinde, ehemmiyetlerini arttırmış bulunuyorlar. Salgınlarla mücadele ve koruma tedbirleri, memleket müdafaasının safhaları için de daha çok kıymetli olacaktır. Sıhhî teşkilâtımızın fennen sağlam esaslara müstenit bulunmasından, ansız hâdiselere karşı kendimizi emni - yette hissetmek istiyoruz.

Son zamanlarda Dikili ve havalisindeki zelzele âfetinden vatan - daşlarımızın çektikleri ıztıraba, bütün memleket yürekten iştirâk etti. Âfete uğrayanlara, büyük milletin huzurunda, derin teessürlerimizi ifade ederken Kızılay'ın ve halkımızın gösterdiği şefkat ve yardımları şükranla yâdetmek isterim.

*

Arkadaşlar;

Ziraat Vekâleti'mizin meseleleri, millî bünyemizin en ehemmiyetli mevzuları gibi takip olunmaktadır. Her çeşit mahsûle feyiz veren mem-

leketimizin toprak meselesi, âlet ve bilgi meseleleri gibi ana ihtiyaçları temin olundukça istihsâl kudretimizin ve köylü maişetimizin yüksele - ceğine daima kani' bulunduk. Geniş mikyasta malî vasıtalar tahsis edememekten korktuğumuz bu senelerde dahi ziraî istihsalâtımızın inkişafını alakoymayacak himmet ve tedbirleri esirgememenizi dilerim. Or - man işletmesindeki devlet teşkilâtımızın müsbet neticelerini yakın bir zamanda almağa başlayacağımızı kuvvetle ümit ediyorum.

*

Muhterem arkadaşlar;

Ticaret işlerimiz, hususî bir ihtimamınıza lâyıktır. Birkaç senedenberi cihanda bozulmuş olan ticaret münasebetleri, bizi de muhtelif istikametler takibine sevketmişti. Harbın zuhuru ise beynelmilel ticareti yeni zorluklarla karşılaştırmıştır. Bu şartlar içinde her memleket, bir taraftan müdafaâ endişesiyle mahsûllerinin ihracını tahdide, diğer ta - raftan kredi meselelerinde mübadeleye müsait olmayan türlü tedbirleri almağa mecbur olmuştur. Beynelmilel tabiî münasebetlere sıkı sıkıya bağlı olan ticaret işlerimizin bütün umumî zorluklardan müteessir olması, içtinabı kabil olmayan bir zarurettir.

*

Arkadaşlar;

Bütün bu güç şartlarla beraber biz, ticaret işlerinde en az sıkıntı gören milletlerden olacağız (bravo sesleri, alkışlar). İlk önce şurasını emniyetle söyleriz ki memleketimiz ve ordumuz, en lüzumlu iâşe maddelerinde hâl ve âtî için hiçbir tehdide mâruz değildir (alkışlar). Hattâ ihraç maddelerinin tahdidinde biz, en geniş davranabilecek memleketlerden biriyiz. Harp zamanında dahi mahsûllerimiz, çoğu itibarıyle, cihan piyasasının arayacağı maddelerden olacaktır.

Herşeyden evvel ticaret işlerimizde, sâlim bir mübadele istikame - tini sür'atle tesis etmeliyiz. Kuvvetle kaniiz ki, ticaret hayatını iyi bilen ellerle takip olunacak isabetli tedbirler, bizim ticaret vaziyetimizi yalnız durgunluğa uğramaktan korumakla kalmayacak, memlekete âtî için de genişlik temin edecek seyri bulacaktır.

İktisat Vekâleti'miz, büyük millî dâvalarımızdan biri olan sanayileşme hareketine bu yıl dahi hızla ve intizamla devam etmiştir. İçinde bulunduğumuz hâdiseler ve ufukta muhtemel görünen vaziyetler, memleket endüstirisinin hayatî ehemmiyetini kemaliyle tecessüm ettirdi. Plâna göre teşebbüs edilen müesseseler ikmâl olunmakta ve hakikî olarak sağlam işlemelerini temin edecek tedbirler dikkatle alınmaktadır. Beş senelik plânın eksiklerini bir an evvel tamamlamağa, hükûmet, ciddî olarak gayret sarfediyor. Karabük demir ve çelik fabrikalarının sene içinde işlemeğe başlaması, memlekete her bakımdan büyük kuvvet ver-

miştir. Boru fabrikasıyle haddehâne ve çelikhane kısmlarmın yakında faâliyete geçeceğini ümit ediyoruz. Gene bu sene yirmi altı bin iğli yeni Malatya bez ve iplik fabrikası işletmeye açıldı. Birinci beş senelik plânın esaslı aksamından olan kimya ve kendir fabrikaları kurulması takip olunduğu gibi ikinci kâğıt, sellüloz, Sıvas çimento fabrikalarını dahi tahakkuk ettirmeğe çalışıyoruz. Şeker fabrikalarımızın istihsalâtı, bu sene, feyizli bir surette verimli olmuştur. Hükûmet elde bulunan işleri tamamen tahakkuk ve temin ettirdikten sonra vakit kaybetmeksizin yeni endüstri hareketlerine teşebbüs etmek yolundadır (alkışlar)).

Toprakaltı servetlerimizin işletilmesi için ciddî gayretler sarfediyoruz. Bu sene Ergani bakır izabehanesi bakır istihsaline başlamıştır. Fakat kömür istihsâli mevzuuna yüksek dikkatinizi bir daha celbetmek isterim. Bu memleketin medeniyet ve ûmrân yolunda ilerlemesi için kömürün memleket içinde en geniş mikyasta istihlâki, her suretle teşvik olunmak lâzımdır. Memleketin her yerinde bol ve ucuz olarak tedarik olunabilecek kömür, başlıca terakki vasıtasıdır. Bu maksada mâni olacak her türlü bahalılık unsurları dikkatle bertaraf edilmek lâzımdır (alkışlar). İktisat Vekâleti'nin devletçe tedbirlere devam ederken, vatandaşlara geniş mikyasta iş sahâsı bırakmak hareketi, takdir ve teşvikinize lâyıktır. Lüzumsuz tekayyütler kaldırılmalı, hattâ normâl çalışmalarıyle memleketin iktisadî inkişafına hizmet eden teşebbüslere kolaylık gösterilmelidir (bravo sesleri, alkışlar).

İktisat Vekâleti, iktisadî hayatın her sahâsında, mütehassıs işçilerden yüksek mühendislere kadar, geniş bir ehliyet kadrosu vücuda getirmeği gaye bilecektir.

İçinde bulunduğumuz fevkalâde şartların, iktisadî hayatımızın nizamını muhafaza etmek için, ayrıca kanunî tedbirlere ihtiyaç göstermesi ihtimali vardır. Büyük Millet Meclisi'nin, memleketin iktisadî bünyesini sağlam bir surette muhafaza ve devam ettirmek için, isabetli tedbirleri daima ittihaz edeceğine milletimiz emindir.

*

Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti'mizin işleri, tekâmül seyrini takip ediyor. Dünya hâdiselerine uygun olarak alınacak ticaret tedbirleriyle gümrük tedbirlerimizin âhenkli olarak tanzim olunması, hükûmetin göz önünde tuttuğu meselelerdendir. Bu cümleden olarak, gümrük tarife cetvellerinde kanunî tâdilât yapılması tetkkiktedir. Herhalde, devlet varidatının temini gibi ticareti güçlüğe uğratmamak, kaçakçılığa mâni olmak tedbirleri de kıymetli esaslardır. Kezalik, zarurî hudutta himaye lâzım olduğu kadar lüzumsuz bahalılık ve sıkıntıya mahâl vermemek, bâhusus gümrük himayesine sığmarak miktarda ve vasıfta tekemmül kaygusundan kurtulmak, gümrük siyasetimizin mâni olacağı mahzûrlar olmak lâzımdır (bravo sesleri, alkışlar).

İnhisarlar, iktisadî hayatımızda yardımcı vazifesini de dikkatle ifaya devam etmektedirler. Sert içkileri rağbetten düşürmek için sarfolunan gayretlere teşekkür borcumuzdur. Milletimizin en kıymetli menfaatlerine uygun olan bu mücadele, memnuiyetin birçok memleketlerde muvaffakıyetsizlikle tecrübe edilen katı ve kaba usûllerine düşmeksizin, fennî ve tedricî tedbirlerle takip olunursa, geniş mikyasta muvaffak olacağımızdan tamamıyle eminim.

*

Muhterem arkadaşlar;

Nafıa işlerimiz, vatan imârının istediği her sahâda, faâliyetle ilerlemektedir. Bu sene, Erzurum demiryolu merkezinin açılması, bütün memleketi candan sevindirdi (alkışlar). Memleketin malî vesaiti geniş ölçüde müdafaa ihtiyacına tahsis olunduğu zamanlarda, nafıa işlerimize kâfi vasıta temin etmekte güçlük çekeceğinizi bilirim. Bununla beraber elimizde bulunan demiryolu işlerinin devam ettirilmesini iltizam edeceğinize ve ayrıca yol işlerine hız vermeği, memleketin tabiî ihtiyacı kadar müdafaa ihtiyacı addedeceğinize eminim. Su işlerimiz intizam ile ilerliyor. Bir iki sene içinde ilk müsbet neticeleri aldığımız vakit, su siyasetimizin ne verimli bir tedbir olduğunu gözönünde tecessüm etmiş bulacağız (bravo sesleri, alkışlar). Yapı işlerinin Nafıa Vekâleti emrinde toplanmasının, zaman ile en feyizli neticelerini idrâk edeceğiz. Hülâsa her sahâda cümhuriyet nafıası mâmûr vatanın bütün mesnetlerini isabetli bir surette tahakkuk ettirmek yolundadır (alkışlar).

*

Aziz arkadaşlarım;

Maarif işlerimizi, yeni Meclis'in tarihimizde mümtaz bir farikası olarak, himmetli ellerinize almanızı beklerim. Malî ve umumî şartlarımız sıkıntıya mâruz olsalar bile, maarif işlerimizin ana istikametlerde ilerlemekte geç kalmayacağını ve herhalde esaslı tedbirlerin zamanında alınacağını ümit ederim (alkışlar). Hükûmet, ilk tahsilin amelî ve ana tedbirlerine el koymuştur. Bunları sür'atle tetkikinize alarak karara bağlayacağınıza kaniim. Memleket, teknik tahsilin her şûbesini ciddî olarak benimsemiştir. Halka bu yolda kolaylık tedbirlerinizi genişletmenizi dilerim. Memleketin mühendis ve yüksek mühendis ordusunu yaratacak müesseseleri kurmak için acele etmemiz lâzımdır (bravo sesleri).

Bütün maarif tedbirleri, insan yetiştirmek gibi en çok zamana ihtiyaç gösteren tedbirlerdir. Onun için vaktıyle başlamak, maarif işlerimizde hükûmetin bilhassa dikkat edeceği bir unsur olmalıdır. Nihayet, maarif işlerimizin, görgülü unsurlarımızın birbirine samimî olarak yardımları sayesinde ilerleyebileceğine kani' bulunuyoruz. Onun için, bilgili

çalışmalara, ilme ve tecrübeye dayanan gayretlere hususî bir kıymet veriyoruz.

*

Muhterem arkadaşlar;

Devlet işlerini gözünüz önünde canlandırırken cümhuriyet maliyesinin vazife ağırlığını tasvir etmiş oluyorum. İftihar ediyoruz ki milletimiz, cümhuriyet hazinesinin kudretli ve muvazeneli olması için, şûur ile hiçbir fedakârlıktan çekinmemektedir. Maliyemiz, memleket müdafaasının fevkalâde masrafları karşısında, vatan imârını ve sivil hizmetleri durdurmayacak kudreti göstermektedir. Milletimizin alâka ve yardımı ile cümhuriyet maliyesinin, halde ve âtide daima kâfi vasıtaları bulabileceğine kat'iyen eminiz (şiddetli alkışlar). Himmetli ellerinizde kuvvetli ve sağlam bir millî bünyenin, devlet itibarını ve hazine intizamını daima muhafaza edeceğine asla şüphemiz yoktur (alkışlar).

*

Muhterem arkadaşlar;

Türk milleti, Büyük Millet Meclisi'nin etrafında bölünmez, sarsılmaz bir kale gibi, dünya hâdiseleri karşısında toplu ve dimdik durmaktadır (şiddetli alkışlar). Büyük Meclis'in vifak ve âhenk içinde yapıcı ve yaratıcı çalışma ile beraber millet işlerini titiz ve temiz bir surette murakabe etmek hüviyyeti, tarihimizin bir âbidesi olarak yaşayacaktır (alkışlar). Yüksek vazifesini hakkıyle ifa eden Büyük Meclis'in hiçbir anarşiye müsaade etmeyen kuvvetli bir hükûmet vücuda getirebileceğine, muazzam bir misâl halindesiniz (alkışlar). Hepimizin en büyük zevkımiz ve iftiharımız, büyük milletimizi memnun edecek surette hizmet edebilmektir. Altıncı Büyük Millet Meclisi'nin en değerli vatan hizmetleriyle mümtaz olacağına samimî olarak kani' olduğumu ifade etmekle bahtıyarım (bravo sesleri, yaşa sesleri, şiddetli ve sürekli alkışlar).